

Tandori Dezső

Vallomás Weöres Vándornak

Hit-
bizomány: hit-
vány elemeket foglalkoztattam magamban Létező vagy
Nem Létező
„Czéllok Érdekében“, tudok hát
mindnémelyekről, valamenny olyunkról,
ki bensőnkben így Lak(már)ozik, tudok már.
És ezzel minden meg van mondva, Égsapkás.
Kanállal a hideg nokedli: ennyi egy öröm csók
út-társ orcán, látás ennyi: ne is!
Senki és semmi ne lenne: ennyi: ugyan! Kik
mégis valamik-valamik valának Neked,
W. Vander, égi kék
sityakos, tudák: ők Neked igenis vannak, jó, de
mi akkor, hogy senki-semmi téged ne
(c)zavarjon: ez:
némelyekről és némikről egyáltalán T(h)e – he! –
nem akarsz, özönnel nem akarsz, egyszerűen nem
Akarsz többé, hogy mily félek. Mondani ezt Te(h)
nem Akarod. Inkább semmi, mondod, és Senki! Vagy bármi
változatban. De panasz szó, legföljebb ha bokádba nyilall
a Vándorlás, ne hagyja el szád, nem fogja elhagyni,
ez az egy legalább nem fog elhagyni, Látod,
és erre készülsz, ez nem fog elhagyni majd soha: hogy
ajkad egy szó nem fogja elhagyni, szemed nem fog heti- és
napilapok zaftjába bámulni, hát hagysz mindenkit, úgy hagysz,
hogy hagyjanak így, ahogy majd szó s látvány elhagy, s ez nem.

Hölderlés

A Vándornak tovább

Hogy ez, s hogy ez nem fog elhagyni, hogy elhagy: ez a'
(v)Vándorlás, nem gugyog kezdete semmi forrásból,
nem h(T)udni. Nem fog elhagy-
ni. Nem, hogy hegynek fel s le, vagy
az Eiger északi oldala, az Everest, az unottig
sorjázó filmek napra nap, hétre hét – ál zaft! nemzet-köz –,
nem ez a V(v)ándorlás, nem.
Nem s nem az, nem ez (a Vándorlás, nem, az nem
ez). Ez a Vándorlás, (v)Vándor: te magad vagy
az. Sajgó bokáddal valamik-valakik valának Neked,
ha csak egy cigaretta is a sottentómál. Még hogy, kórház-
ba, még hogy! Mint Balzc, Balazca, Blazca, holtig írhat-
nál, hogy törleszd egy éj kórházi költségeit (v)Viennában.
Inkább Táncz Lábbal eltánc(z)oltál s a segítőt
eltanácsoltad. Most ezt nyögöd és nyúvöd. De nem, nem-é,
hogy a Segítést el-tanácsolád mindig, magad
Poet, mert végül Pöt Úton mentél mindig végig, pojt útt.
Eltanácsoltad, mi nem Oppj, Poet, Pojt, Pött út,
Poet Kukuricz-t szerettél, Poett krumplit, zsírral, anyád
paprikája (anyád nem anyázhatott Érthe, érte-e?)
elfogy, mire Grénád Mars jönne a háztartásban. De te
el Poett-krumpliztad a paprikát, Poet voltál, eltanács-
oltad, előnkormányoztad, elközgyűlted mind a (v)Varjacciót.
Varjacciók étke voltál, Poetaccio, taccson most, nyilallt
bokával az irtózatoss Unásban, Gens Una Sumus és Unjuk,
ha cská a négy égtáj felé kell mennünk is honrul, s hontt
a legborzalmasabb a Poet unalma, s így Vvvvv, ludak, ék szál.

Páris Hida(j)i

Hidalsz, nem is, végül is nem ezt a régi világot únod csupa rom, az egész francot únod, a menjünk a bűdös pébet únod, a görög pé betűt, Pásztorlány, mely a kör kerületét szrozza, orozza, és édes vagy fanyar olajban úszva tapadsz – legföljebb a pólyáló ködökbe.

Mit, hogy Páris hidai, jaj! Mit bármi konkrétum, unod, e rétet mindörökre. Mit bög a sok, mit vagy a sokaságbul, arbo? Arbocot levonod, borátum, borotvád zúg a délutánodba, végre le kell szedned, még két nap, és habozhatsz (és zsilett, pofád évtizedes szünet után összenyelve). Ezek a hidak nem vezetnek sehova. Únod e régi, únod ez új. Bármi ér, tév, hogy vársz, érjen, lásd fentebb. De valószínűságon is, szét lehet válogatni, ocsu, (o)csudás, erre ocsudsz, olcsu, híg lé, bokád nyilallik közben. Ez lett Sagittarius Voltod! E nyilallás ezer voltja. S a lépcsőn csak meg-leli cipőd sr, sarka az egyetlen jégdarabot, mely körül kifordulhat a világ, nem fordul ki, elfeketedhet, nem feketedik el, az új tavasz olajos illatú dzsungel teste nem a párducé, mely eltűnik benne, nem is tűnik el egészen. Tekeregnek a orosz forma bozót körvonalai, sötét olajban, ez lett nyilazó anteuszidból, de nem lettél nyuszi! Anteuszi légy, ne nyuszi, de sajnós, akinek ezt írhatom, tényleg azt érzem, le van szarva, nem volna, dehogy van, de hogy bárkinek én: az le, az van, jaj, jaj. Jaj, Pastoraleona.

Szarba ment, jó, persze-nem-jó, de az se

*Az se érdekel, akkor mi van.
„Akkor”. Ha szarba ment.
Most mi lehet. Folytatódás jóra, rosszra, neked előbb rosszra, mert el kell olvasnod,
mi a válasz, és mi lenne, ha szarba ment,
nem te akartad
eleve,
eleve mi az, hogy „eleve”,
és hagyod a francba.
Valami így félre- és visszasikerült.
Vissza és félre.
Ott egye meg a rosseb.
Kevesebb-több, mindenki arra értheti, amire akarja.
De hát ha megmondtad, kinek írsz te és mit.
Jó, most lábadozol.
Csak a lábad ne juttassák eszedbe.
Beveszel egy Ibuprofent.
S a többi mint fent. De az olcsó poének túlján.*

Olcsó poének túlján: nehéz érintkezésben még – és ha küzdő alkatoddal nem leszel már: már – a... mivel? Nehéz érintkezésben. Mekkora időszakasz lehet így, hogy semmi ne Legyen és ne is Vágyj rá, hogy lenne? Hézz

Hézz; hézz ide

Házz ide... De valami közbejött, „házz” lett, sőt, „Házz” hézz helyett, és Grace medvének bízattatása jut eszembe: „Ne szégy” (sic) „szomorú”, sic, „Ne szégy szomorú!” – mondta. Semmi hézag.

A Semmi hézg, hézagszik, semmi hézag, hézagszik a semmi,
hézagszik a víz, és a hólygos, hólyagos, hógolyós jégből
hal áll, Óm, vissza, áll,
vissza és össze. Halálom: összevissza
áll. Összevissza igaz és ál.
És tetsz, na,
most tetssz, hogy
ez neked tetszik,
legalább úgy
– úgy RÉMLIK!

Bálint Tibor

Hímes kakukktojás

A sétatéri padon ült Noémi, sapkácskát kötött, s olykor a villogó tűk fölött a kislátó pillantott, aki kavicsokkal játszadozott a szökőkút mellett, félmeztelenül, tenyérynadrágjában: bőre aranylott a napsütésben. Az asszony nézte, és többször is hálában arra gondolt, hogy égi ajándék neki, mert a fennvaló épp akkor küldte, amikor ő a legelkeseredettebb volt. Meg is halna, ha valami történnék ezzel a kis drágával! – mosolygott el, s végül már a zsebkendője után tapogatott, hogy megtörölje a szemét.

Nagyon szerette ezt az apró Marcit, noha nem ő szülte. Háromesztendei szerelmi házasság után rájött, hogy meddő, s talán gyermektelenül kell leélnie az életét. Eleinte a férfit gyanakodott, azonban Bajnok László, amikor célzásokból megsejtette ezt, a hosszú utakat járó TIR sofőr tapasztaltságával kacagott fel az ő *magtalanságán*, s titkai mögül sejtetősen még az asszony felé is vágott a szemével. Noémi megszegyenülten elhallgatott, s miután a nőgyógyásznál is járt, többé nem szólt, viselte a sorsát; de egy napon, amikor jócskán kaptos volt, Laci így szólt:

– Én népes családban születtem, gyerek nélkül nem tudok élni... Vagy váljunk el, vagy keressünk egyéb megoldást!

Rövid alkudozás után a menhelybe mentek. Körbejárták a szobákat, ahonnan sírás, gügyögés, gyermekbeszéd hallatszott, mint a madárpiacról, annyiféle hang. Később megálltak egy járókánál, ahol már időztek pár percet, s a férj a kislátó mutatott:

– Én ezt szeretném!... Hidd el, Kenderkóc, úgy értek a kis szarosokhoz, mint a görögdinnyéhez!... Ebből a semmiségből még miniszterelnök is lehet, édesanyám!...

Szaporán pislogott, mint aki örül saját választásának, a gyerek pedig épp akkor boldogan ugrálni kezdett a járóka keretébe fogódzva, és azt gügyögte: „Mama, mama!”.

Bajnok László magasra lendítette mindkét karját:

– Látnod, szívem! – kiáltotta. – Az aranyos kölyök már el is fogadott téged!... Hogyne vennék hát magunkhoz!...

Az asszony rajongott Marciért. Néha el is tűnődött rajta: vajon, ha ő szülte volna, még jobban is szerethetné? Nem tartotta lehetségesnek, s emiatt néha-néha egy kis zavart, enyhe büntudatot érzett, bár csak amolyan áttűnő hasonlítgatás volt ez benne, hogy utána még odaadóbb anyja legyen ennek az árvának. Tisztában tartotta, dédelgette, orvosi rendelőbe vitte tanácsért, mielőtt elaltatta, meséket mondott neki. Egy este az ablaknál állva Marci a téli tájat nézte merengve, utána kék fűzetborítóra fogkrémmel, ecset helyett a kisujját használva, olyan hóhullást festett, hogy Noémi megcsodálta. A gyerek főként *Mamához* ragaszkodott: ha kiment a fürdőszobába vagy a konyhába, már utána hajolt síró hangjával:

„Kenderkóc, Kenderkóc, hol vagy, Kenderkóc?!“

Osztálytársai ragasztották Noémire ezt a nevet, hosszú évekkal azelőtt, így szólította László, s utána a kislátó is, aki szorgosan, jól tanult a közeli iskolában; még a vízzel is megbarátkozott, még díjat is nyert pillangóúszásban a kisiskolások között, és a kitüntetés cukrászdában ünnepelte meg a családot.

Az asszony most ismét a gyereket nézte a trombitáló kentaurusok és a nimfák közelében, akikről csöpögött a víz a levegőben szétporladó esőfüggönyről, amelyen át szívárványosan ragyogott a fény: nézte Mártont, és megint belécsúszott a kislátó tegnapi kalandjának szomorú története, bár lehet, hogy ezt is csak ő túlozta el: hiszen csupán anyai történet, hogy a gyerek talált a ház körül egy százelejt, beásta a homokbuckába, ahol játszott, és tovább szorgoskodott a várépítésben, amikor kicsiny ásója éle valami keménybe koccant: hát nem újabb százelejt volt?! Nosza azt is a másik mellé rejtette, s mert azt hitte, itt több pénz is rejtőzik, nekibuzdult a további keresésnek, de közben úgy elfődte a korábban találtakat, hogy utána már hiába kutatta azokat...

Még a szíve is remegett, és a könny a szemében: Noémi a karjába vette, simogatta, csókolta, vigasztalta, hogy nemcsak a két százelejt adja vissza neki, de csokit is kap tőle... Nagyon megsajnálta azokban a percekben, s mert érzékeny volt minden apró fájdalmára, még álmában is gyakran menekült vele valaki vagy valami elől, s veszélyeknek százféle módját eszelte ki; még azt is, hogy térdel a kicsi betegágyánál, Marci tüzes homlokát simogatja, de aztán mintha mégsem az apróság lett volna lázas, hanem ő maga, s a forróságtól megint csak a sötétség birodalma felé irányultak képzelgésai. Ilyenkor a fürdőszobába ment, lemosta az arcát, utána pedig sokáig állt az alvó gyerek mellett, és hallgatta annak a lélegzését.

Később már nem csupán az álmok sűrű bozótjába gabalyodott bele, de gyötörni kezdte a józan mérlegelés is: vajon hogy nézhet ki a Marci apja?... Mint egy betörő, mint egy gyilkos, akinek a tulajdonságai már ott lappangnak a magzat ösztönében, s később felszínre bukkannak? Mert tisztességes ember nem lehet az, aki párosodás után tovasurran a kémények, padlások erdejében, mint a kandúr! No és az anya? Ki lehet az a szuka, aki miután megszülte, a sorsra bízta a kölykét? És miként kerülhetett a csecsemő a menhelybe? Szemeteskukából halászták ki, belvárosi kapualjban találták meg, egy darab rongyba pólálva, vagy a barátok templomának valamelyik padjában? Csupa kínzó kérdés volt számára.

Ezekről azonban nem beszélt a férfinak, és jó ideig háborítatlanul éltek ők hárman, de Noémi fokozatosan azt tapasztalta, hogy az élettársa egyre ritkábban közeledik hozzá, s valahogy kielégülten jön, megy, mosakodik, nyugodtan alszik. A nő az ilyesmiből sok mindenre következtetnek. Egy esetben, amikor Laci pityókosan jött haza, ami nála nem volt ritka, szokása szerint nyalni-falni kezdte a gyereket, és büdös pálinkaszagot lehelt az arcába. Az asszony utálta az effélet, és ki is fakadt:

– Ne csináld ezt, tudod, hogy nem szeretem... A múltkor is elcipeltem erőszakkal a bárba, mindenféle söpredék közé, és teletömtem édességgel... Hagyj már félbe az ilyen tempókat!...

De Bajnok ittassabb volt, mint amilyennek látszott, és részegen odatántorgott eléje, mintha meg akarná ütni:

– Te adsz nekem leckét a nevelésből, te, aki meddőbb vagy a bányából kihányt meddőnél is?!

Noémi az összetűzés után sokáig némán járkált a ház körül. Egyedül a gyerekekkel vigasztalta magát: még rajongóbban szerette, s egyre gyakrabban vitte ki a parkba. Most, miközben ott ült ismét a megszokott padon, hirtelen hűvös szél kezdett fújdogálni, s valahol a távolban megdörrent az ég. Ekkor a magasba pillantott, s bár még nem látszott egy darabka felhő sem, a kötetést betette a táskájába, odasietett a gyerekekhez, ráadta a kabátocskáját és ölbe kapta. Nem laktak messze a sétatértől, mégis rohant hazáig és kifulladásig csengetett az új bejárónőnek, akit nemrég vett fel. A nagyfarú nő billegve járt letaposott tornacipőjében, fújta a cigarettafüstöt, s közben mintha mindig mosolygott volna valami titkon, amit csak ő ismer. Most is azzal a mosollyal nyitott ajtót.

– A gazda itthon volt – kezdte szaporán –, de éppen csak bekapta az ebédet, megborotválkozott és már el is ment. Eléggé siethetett valahova, mert összefaragta az arcát...

– Jól van, Éva, ne mind prézsmítálgon! – szuszogta Noémi. – Vigye a gyereket a fürdőszobába, és mossa meg a kezét. Én addig

készíték neki egy kis uzsonnát!

Egy idő óta, valahányszor László jött szóba, az asszony úgy érezte, valami célzatosság bujkál a bejárónő szavaiban, de nemigen törődött vele; most azonban, mialatt a két kis szelet kenyeret megkenete vajjal, el-elakadt a kés a kezében; képzeletben látta a férfit, amint megszokott módon, az ő bosszantására hörböli a levest, amint káromkodva borotválkozik, és eltűnődött Éva szavain: „Valahova nagyon siethetett...” Vajon hová?... De jobb, ha egy értelmes nő nem nyomoz a férje után, az ilyesből csak baj, veszekedés fakad... Házasságuk elején félig tréfásan meg is vallotta Lászlónak, hogy ő nem féltékeny: tőle mehet bárhova, nincs kipányvázva, csak lapostetűt ne hozzon haza...

Az első célzások után Noémi azt is észrevette, hogy a bejárónő le nem veszi a szemét a gyerekekről, ha a közelében van, és a bizonyosság mosolya már-már kifeslik az arcán, miközben ragadós tekintetével tapogatja-lapogatja Mártont, és igyekszik a szemébe meredni. A háziasszonya, adakozó természete szerint, ruhácskával, kis cipőkkel, élelemmel pótolta ki a napi díját, de ennél is jobban örvendett egy-egy doboz cigarettának, amelyet a férfi néha odalökött neki, így aztán ő maga sem tudta, ki mellé álljon a családi zűrzavarban, amelyet hamar áttekintett. Végül Noémihez pártolt, mint az olyan cselédek, akik már vérükben hordják a hasznosabb alkalmazkodást, és egy napon, amikor ide-oda csoszogva megint telebűdösítette a lakást szivarfüsttel, a szokottnál is tovább mustrálgatta a gyereket, aztán sunyin megszólalt:

– Mit szól ahhoz, hogy én ismerem ennek a gyereknek az édesanyját?...? Ott lakik mellettem a Klarinét utca nyolc szám alatt, és ahányszor csak ránézek Mártonkára, azt gondolom: olyan, mintha Elvira a száján köpte volna ki! A szeme, a szája, de még a mozdulatai is őt idézik...

Noémi ettől hatalmasan megriadt:

– Éva, Éva, az istenre kérem, ne mérgezze meg a ház levegőjét!... Mondja, maga normális?!

Egész testében remegett, sápadt homlokán kivert a veríték. A bejárónő nem számított ilyen hatásra, és megijedt. Nem tudta, hogyan tegye jóvá botrányt keltő elszólását, s még a cigaretta is kialudt az ujjai között, miközben csak állt ostoba tanácsstalanul.

– Bocsásson meg, de nem akartam semmi rosszat – mentegetőzött. Noémi azonban már tombolt, már magánkívül volt. Sikoltva ismételte:

– Én azt kérdeztem, észnél van?!... Tudja, miket mondott az imént?!... Takarodjék a szemem elől!...

A bejárónő megvonta a vállát, s a maga buta módján védekezett:

– El is mehetek, pedig jót akartam... Szerettem volna ráébreszteni a valóságra, amíg nem késő...

Noémi a fejéhez kapott; szédült és hányinger gyötörte. Azt hitte, a mai nappal vége az ő életének.

– Miféle jót akart, könyörgöm?! Hogy innen egyenesen a hullaházba vigyenek, ez volt a célja?!

Leroskadtt az előszobában egy székre, és csak percek múlva tért magához, de akkor már tudta, nem a bejárónőt kell gyűlölnie, hanem azokat, akik aljasul rászédtek!

– Ha már elkezdte, mondja tovább! – nyöszörögte erőtlenül. – Ki az a cafat, akiről beszél?...

Éva elmosolyodott a megkönnyebbülés mosolyával, mert megérezte, hogy ismét kegyelt lesz, talán még több is: a becsapott teremtés nemsokára cinkosává teszi – gondolta, s nekibuzdulva folytatta:

– Hogy ki az a lumnyi? Megmondom: így külsőre csupa csics-pics, elnézést a kifejezésért. Szóval az a fajta, akire buknak a férfiak, aki a fenekével keresi meg a kenyerét.

Most már nem tudott megállni.

– Azt mondtam, hogy a kenyerét?... De hiszen több arany ragyog mindkét kezén, mint asszonyomén!... És az igazság az, már ne haragudjon, hogy László úr is odahordaná neki a világ minden kincsét... A tegnapi megint ott láttam a TIR kocsit az utcánkban...

Miután az asszony elment, Noémi nem lelta a helyét, és hosszú pongyolájában hideglelősen járkált ide-oda; azon gondolkozott, mit kell tennie, hogy reá ne omoljon a valóság és maga alá ne temesse, de a sors, miután beáztatta, ki is akarta facsarni: miközben gyötrődve kószált a lakásban, a férfi fekhelye közelében, az ágyneműtartó mellett lehullott fényképet pillantott meg; fölvetve remegő kezével, és sokáig nézte a sejtés gyanakvásával. Ez csak ő lehet, az a ringyó, a kazalnyi hajával, a nagy élveteg szájával, s íme úgy tűnik, még a képen is kacsint! – gondolta.

Marci fölébredt délutáni alvásából, szolngatni kezdte, ekkor sietve a pongyolája zsebébe csúsztatta a fényképet és odament a gyerekekhez, aki már fölállt ágyacskájában.

– Hol voltál, Kenderkóc? – zsémbelt a szemét törölgetve. Válaszként a nevelőnője előbb szigorúan nézett rá, és most első ízben oktalan gyűlölet lobbant fel benne a fiúcska iránt, mintha László és Elvira mellett neki is része lenne a megkínzásában.

– Semmi közöd ahhoz, hogy hol voltam! – kiáltott rá. – És máától kezdve többé nem vagyok neked Kenderkóc, megértetted?! ... Kóc az anyád!...

Váratlan kifakadásától a gyermek arcán az ijedt meglepődés, a csalódás és a félelem groteszk játéka kezdődött el; a szeme könnyes lett, még a kis pizsamanadrág is remegett rajta, aztán egyszerre felzokogott. Ettől azonban nevelőnője esett kétségbe, kiragadta az ágyból és vadul csókolni kezdte:

– Bocsáss meg életem, gyémántocskám! – kiáltott fel. – Kenderkóc megbolondult, látod?!... Istenem, miért hagyod, hogy egy szóval is bántsam azt az ártatlant, életem egyetlen vigaszát!...

Még a könnyet is kicsókolta a szeméből, nem tudta, mivel nyugtassa meg. Mikor késő este Bajnok hazajött az útról, ő épp ingeket vasalt a konyhában. A tekintetéből, a hallgatásából László rögtön megérezte a veszélyt, és gyanakvón nézett szét, mintha nyomokat keresne.

– Valami történt? – kérdezte azután.

– Semmi – felelte Noémi megkésve, fáradtan, és tovább vasalt. – Minden a legnagyobb rendben.

De Bajnok, mint sok férfi ilyenkor, nyugtalan lett, bizonyosságot akart. Tovább puhatolózott hát:

– Miért hallgatsz, miért titkolózol?... Tudod, hogy ez mindig kiborít... Beszélj hát!...

Az asszony még mindig nem szólt. László ekkor már gyanítani kezdte, hogy az új bejárónő hordja utána a pletykát; látta is néha a Klarinét utcában, és most, tudván, hogy szerda van, elborította a harag:

– Megint itt volt az a trampli, az a kétlábon billegő budi?! – csattant fel. – Ugye, ő tömte tele a fejed mindenféle marhasággal?!... Takarítsd el nekem innen, amíg szét nem rúgom a bugyiját, hallod?!...

Állt várakozón, nekifekedve; Noémi azonban csak nézte gúnyosan mosolyogva a vergődését:

– Olyan vagy, mint a gonosztevő! Nem az érdekel, hogy megöltél egy lelket, hanem csupán az, hogy ki volt a szemtanúja ennek!... És ha már itt tartunk, azt is tisztázni kellene, ki titkolózott éveken át, ki tartotta hülyének a másikat!...

A férfi nem tudta, mit válaszoljon, s úgy tett, mint aki vérig sértődött.

– Tehát gonosztevő vagyok? – motyogta maga elé meredve. – Köszönöm... Mondj még ilyeneket!...

Noémi határozott volt:

– Tudnék is mondani sok mindent, mert a színes kakukktojásodat beloptad a szeretetem melegébe, hogy miután kikélt, én etessem, neveljem, tanítsam meg repülni!...

Indulatában nem tudott megállni.

– Már a cigánysoron is engem röhögnek miattad, te sátán... te vámpír, aki a véretem szívta eddig!

Úgy zúdultak Bajnokra a szavak, hogy színészkedve a feje fölé kapta a kezeit, de utána fölnevetett, ezzel is meg akarta állítani az asszony dührohámát.

– Van még valami? – kérdezte kissé meghunyászkodva. – Akkor ki vele!... Itt az ideje a gyónásnak, aranyzarvú kis ördögöm!...

Széttárt karral indult felé, de Noémi hirtelen eléje tolta a vasalódeszákát:

– Menj innen, iszonyodom tőled! – sikoltotta. – Nem is tudom, hogyan hordozhat a föld a hátán egy ilyen alávaló embert!

Ez már sok volt Bajnoknak, aki büszke volt férfiúi sikereire, aki sokszor éjszakázott a vámnál a TIR kocsifülkéjében, és szinte minden úton fölcsípett egy-egy fiatalabb nőt, hogy aztán elszórakozzék vele a jól ismert pihenőkön.

– Elég, elég! – intett ingerülten, megtorpanva a konyha közepén. – Itt meg kell állni, anyám, hogy bemutasd az útleveledet! ... És tudod, mi van abba az útlevélbe írva?... Hogy én szerettem volna gyereket csinálni neked, de hiába tetted szét ezerszer is a lábad, mert nem jött ki belőle semmi... Így volt vagy nem?...

Noémi megremegett a vasaló fölött a gőzben, érezte, hogy mindjárt kirobban belőle a sírás, de még tartotta magát:

– Tapintatos vagy, mondhatom!... Nem is vártam többet tőled!... De nem az fáj, hogy más az anyja a gyerekeknek, hanem a piszkos mód, amellyel az orromnál fogva vezettél, és hogy az első utad most is a kurvádhoz vezet, aki felékszerezte, míg nekem a tejpenz is gondom, nehogy egy-egy kiló narancsot tudnék venni ennek az árvának!...

Kitépte a falból a villanyvasaló zsinórját, a fürdőszobába rohant és bezárkózott; a férfi utána ment, és dörömbölni kezdett az ajtón:

– Megbolondultál, Noémi?!... Ne csináld a cirkuszt, hallgass meg engem is!...

Az asszony nem válaszolt, majd sírásba fulladó hangon megszólalt:

– Hét esztendőn át hallgattam a hazugságaidat, most már elég volt!... Visszaadom nektek a kölyköt, és anyámhoz költözöm!...

De nem tudott dönteni, s tehetetlenségében éjjel-nappal a bosszúállás késeit fenegette, köszörülte. Előbb arra gondolt, kinagyíttatja Elvira fényképét és László párnájára teszi, hogy amikor lefeküdni készül, ott találja a szeretőjét; lassan azonban ezt is kevésnek találta az ő szenvedéséhez képest, s tovább vívódott, emésztette magát; már az is megfordult a fejében, hogy öngyilkos lesz, de akkor belédöbbsent, hogy a gyerek gazdátlanul, gondozó nélkül marad, s bármi történhetik vele...

Egy este a spájzban keresgélve literesüvegre talált, amelyben középig barna folyadék volt. Kidugta, beleszagolt és megérezte a rum illatát; emlékezett rá, hogy a vízszelőtől maradt, aki a csapot javította a konyhában, és most hirtelen kedvet érzett hozzá, hogy igyék belőle, amíg kábult lesz, és többé nem gondol semmire. Kivitte az italt a konyhába, leült az asztalhoz és töltött magának egy decinyit; aztán ismét és újra, s mikor már csak egy ujjnyi maradt az üveg alján, keserűen átmosolygott a helyzetén, de a kényszerítő leszámolás gondolata tovább fűtötte, és újabb és újabb módokat eszelt ki a véghezvitelére. Végül sietve felöltöztette a gyereket, telefonon taxit rendelt, és megadta a címet: Klarinét utca 8.

Feleúton a gyerek egy kis gyanúval és szorongással pillantott fel a nevelőanyjára:

– Hova megyünk, Kenderkóc, hova megyünk?...

Noémi most elérékenyűlt, mint a rumosüveg mellett, a szeme könnyes lett, beharapta az ajkát, utána azt mondta:

– Megyünk látogatóba egy nagyon szép nénihez, aki hozzád hasonlít, drága...

A választól Marci csak még nyugtalanabb lett:

– Nem akarom, hogy hozzám hasonlítson... Te hasonlítasz hozzám, és te vagy a legszebb...

Noémi magához húzta, erősen átkarolta, és már-már kitört belőle a sírás, de tudta, hogy amit elhatározott, bármilyen áron végre kell hajtania. Még akkor is, ha föl kell áldoznia a kisfiút! Mikor kiszálltak a kocsiból, a közeli pincelakásban olyan zenebona, olyan tivornya volt, hogy zengett bele az egész utca, és a ritkás függönyön át látni lehetett a füstben, párában imbolygó, besikerált alakokat. Elvira bugyiban, fekete melltartóban táncolt, és izgalmában Noémi egyre erősebben szorította a gyermek kezét, aztán behúzta a kapu alá, s onnan néhány lépcsőn le a pincelakás elé. Egy pillanatig megtorpant, majd erőlesen hátracsapta az ajtót, és végső elszánással belökte a mulatozók közé a gyereket.

Marci rémülten tekintett szét a vad, idegen világban, s mikor rádöbbsent, hogy nincs mellette az anyja, fölsírt, kétségbeesett, vad sírással. Elvira a kapatos nők vidám és jóindulatú kíváncsiságával sietett hozzá, és az ajkát csücsörítve kérdezte:

– Hát te hogy kerülsz ide, te kis malac?... Nincs mamád, nincs papád, vagy talán van és most reám akarnak sózni?... Hé, gyerekek! – fordult a társasághoz. – Töltsetek ennek a töpörtyűnek is egy kis pohárral, hadd mulasson velünk, egyem a szívét!...

Az egyik részeg, aki arcra, öltözetre úgy nézett ki, mint aki éjszaka a hid alatt hált, odatántorgott a kicsihez, és erőszakkal a szájába akarta tölteni a pálinkát. Ekkor azonban már ott volt Noémi, ölébe kapta a gyereket és nekitámadt a szajhának:

– Majd mulat a temetéseden, te pálinkában ázott ringyongy, te bűdös csatakanca!... Azt hiszed, hagynám, hogy a koszos nyakadba akaszd ezt a drága ékszeret?!... Soha, megértted: soha!... Inkább megöllek téged is meg a latrodat is!...

És azzal menekülni kezdett a belécsimpaszkodó gyermekkel, mint vadászok elől az orángután...

Villányi László

Három haiku

Újjáteremti

*reggelente arcomat
a hű borotva.*

Ma derűs nap kél

*borotvám mindkét éle
töredéket súg.*

Puha száj helyett

*megint csak a borotva
becézi arcom.*

Bakos András

Élni a perzsák és a rómaiak szorításában

A különbség

Egy szombat délutánon a börtön könyvtárában tartottam előadást a szakmámról, és a hallgatóság szóba hozták a néhány évvel ezelőtti különös járványt, ami akkor titokban maradt.

A sűrű alumíniumpolicokkal teliszűfolt olvasóterembe négy órán át egyetlen ór se nyitott be, és a hallgatóság egymás mondatait kiegészítve, nyugodtan mondták el, hogy érzésük szerint a vállalkozó, aki a börtönnek főzött, valószínűleg nem figyelt eléggé a szakácsok és az ételosztók tisztaságára, így fordulhatott elő, hogy estére majdnem mindenki belázasodott, és nagyon sokan elviselhetetlen fájdalomra panaszkodtak.

A fiatal, csöndes mérnök, akiről egy nappal korábban, az előadásom megbeszélésekor azt mesélte a nevelőtiszt, hogy idős asszonyokat ölt a pénzükért, mert otthon mindig kevés volt az asszonynak a pénz, azt bizonygatta csöndesen, hogy nekik a járvány idején elszennvedett kínokért kártérítés járna. Ezt ugyanis, a járványt, nem tartalmazta a kiszabott büntetés, és egyébként is, elég nagy az ő kárja már azzal is, hogy a látogatásokon nem ölelheti meg a gyerekeit, és hogy az itt töltött évtizedek során, ha akarja, ha nem, előbb-utóbb meggyűlöli azokat az embereket, akikkel a néhány négyzetméteres cellában együtt tölti a nappalait és éjszakáit. De még ezt se panasználja fel; az a járvány azonban más volt. Egészen a járvány kitöréséig azzal tartotta magában a lelket, hogy folyton bizonygatta, nem érzi magát rosszabbul, mint annak idején a katonaságnál, sőt, ez itt bizonyos tekintetben jobb is, mert békén hagyják, és jó magaviselete miatt, mint mondja, a művelődésre is van lehetősége. Végül azon az estén döbbent rá a felejthetetlen különbségre, amikor az a sohasem érzett, elviselhetetlen fájdalom a hasába taposott, és ő nem tudta türtőztetni magát, és úgy nyöszörgött, mint gyermekkorában; s csak fokozta ijedtségét, hogy az egész épület, ahol az életfogytig elítélteket tartják, visszhangzott az emberek nyögésétől.

A lakatnyában, mondta a mérnök, ahol csak két évet kellett eltöltenie, annak idején a tisztek gyakran hangoztatták, hogy ugyanazt eszik, amit a honvédek. Ez gyakran így is volt, s némileg meg is nyugtatta a kiskatonákat; amíg ott, ahol még tizenöt évig élni fog, a többség, mint mondta, e tekintetben valóban teljesen kiszolgáltatott.

Az ismerős

A nyugdíjas főkönyvelő, akit az elsők között ismertem meg, amikor ebbe a városba kerültem, vadász volt. Egy alkalommal, amikor a vadászházban beszélgettünk, megvetően nyilatkozott a külföldről ide járó gazdag vadászokról, akik modern fegyverekkel jönnek, és az átlagosnál gyakrabban okoznak balesetet figyelmetlenségükkel és kapzsiságukkal. El is mesélte, hogyan ölt meg az egyik német vadász egy dunántúli vadórt. A vadőr kiszállt a kocsijából, hogy megnézze a vadetetőt, a német pedig unatkozott, egyszer csak megfordult, és odanyúlt a hátsó ülésen fekvő puskájához, a fegyver azonban, jellemzően, töltve volt, elsült, a lövedék pedig, átszakítva a kocsi lemezét, a vadőr tüdejében állt meg.

Ez a történet, és mesélője jutott eszembe, amikor a rendőrökkel együtt egy februári délelőtt elmentem a hajnali vadászbaleset helyszínére. És amikor a rendőrök beszélgetéséből megtudtam, hogy a baleset áldozata nem más, mint a nyugdíjas főkönyvelő, ismét azt gondoltam, sohasem fogom megszokni az Isten humorát. Egy okkerszínű kukoricatábla mellett történt a baleset; a vadászok, mint a rendőrkapitány elmesélte nekem, hajnali négy felé érkezettek meg, és láncban indultak el, egymástól tíz-tizenöt lépésre, gyalog. A hó csizmájuk pereméig ért. A kukoricatábla volt a környék egyetlen fácskázóhelye, a szövetkezet a vadászok kérésére hagyta meg, még a csövek is fenn voltak, a vadászok joggal számíthattak arra, hogy ha ideérnek, felröppen néhány fácska. Így is történt, a vadászok sohasem látott sűrűségben lövöldöztek a surrogva felrepülő kakasokat, a madarak egymás után hullottak vissza, s a vadászok, miután összegyűjtötték a fácskákat, folytatták a szerencsés sétát a távoli akácerdő felé. A bal szélen haladó vadász, a nyugdíjas jogász azonban hátranézett, és észrevette a rókát, mely az emberek nyomában haladt. A ragadozó nem látta a rászzegeződő csövet, a vadász azonban rosszul célzott.

A róka a durranás után beszaladt a kukoricatáblába; mozgásának irányát a száraz rezdülései mutatták. A vadász leengedte a fegyvert, aztán, ahogy a száraz mozgását látta, ismét a vállához kapta, és követni kezdte a rókát. A puskacső lassan balra fordult, a róka útját követve, balról pedig már közeledett az én ismerősöm, aki a legközelebb állt a jogászhoz a láncban. Tehát ő is nagyon szeretett volna rókát löni, ám futás közben megbotlott egy fagyott hanton, és elhasalt, néhány méterre társától. A jogász pedig épp abban a pillanatban szánta rá magát a második lövésre, s a célgömb elé vágódó hatalmas cél láttán rögtön megrándult a ravaszra lapuló mutatóujj.

A lövedék a földön hasaló idős férfi fejében állt meg. Három mobiltelefon is volt a vadászoknál, így a mentő viszonylag hamar odaért, a főkönyvelőn azonban a rendőrkapitány szerint akkor se tudtak volna segíteni, ha a közeli tanyában van egy jól felszerelt műtő; fél perc alatt kiszennvedett. Amikor a mentőautó megérkezett, a vadászmester kivette a halott kezéből a fegyvert, mely azonnal eldőrdült. Vagyis, míg a jogász azzal sértette meg a vadászat szabályait, hogy olyan célra lőtt, melyet nem ismert fel egyértelműen, a könyvelő azért járt el szabálytalanul, mert kibiztosított fegyverrel futott.

A lövedék nem tett kárt senkiben, a jelenlévők azonban nyilván elgondolkodtak azon, hogy milyen elenyésző a különbség elegáns sportjuk és a felnőttek által veszélyesnek vélt, és ezért tiltott játék, a nyilazás között.

A kutató

Az idősödő kutató mindig elérzékenyül, ha a kezébe vehet egy régi magánlevelet. A különböző gyűjtőktől megvásárolt, rokonoktól kapott levelekből nemrég kiállítás is rendezett a kisváros könyvtárában.

A fólia alatt bemutatott levelek néhány részletét felolvasva a fekete hajú és szemű, sovány, mindig borostás ember bebizonyította a jelenlévőknek, hogy a történelmet igazán csakis „a korabeli magánlevelekből” lehet alaposan megismerni. Mert a történelemtudomány nem szól arról, hogy az első világháború idején olyan előre megírt képeslapokat nyomtattak, melyek a monarchiában élő összes nemzet nyelvén ugyanazt közölték: „egészséges vagyok, jól érzem magamat”. A második világháború után pedig az orszoroszági

hadifogságban sínylődőkkel hozzátartozóik olyan levelezőlapon érintkezettek, melyre az volt írva, „erősítsd a szovjet-magyar barátságot“. A levelekből kiderül, hogy mi minden mentek keresztül azok a családok, ahol a férj például ludovikás katonatiszt volt; és talán a mostani középiskolások számára is érdekes lehet az az ötvenes években Amerikából Magyarországra írt magánlevél, melyben elolvashatják a szerencsétlen zsidóember rövid, lakonikus híradását arról, hogy édesanyját „sajnos valamelyik lágerben meggyilkolták“. Hasznos lenne, mondta a kutató, ha olyan történelmi olvasókönyvet szerkesztené a város a diákok számára, mely néhány ilyen magánlevélen keresztül mutatná be a huszadik század egy-egy fontos eseményét a város egy-egy ismert családjának sorsán keresztül, egy ilyen munka nyilván felkeltené a fiatalok érdeklődését a huszadik századi történelem iránt.

Ahogy a jól sikerült megnyitó után beszélgetni kezdtünk a kiállított levelek között, a kutató szava elakadt, és alig láthatóan egy kövér, régiesen nyírt bajuszt viselő öregember felé intett a fejével, majd azt mondta, hogy több mint ötven éve gyűlöli azt az embert. Mivel az a fejmozdulat, és az elfojtott beszéd egy kicsit gyerekesnek tűnt számomra, másrészt pedig, mivel ismertem a régies bajuszt viselő embert, s addig nem tételeztem fel róla semmi rosszat, megkérdeztem a kutatót, mit gyűlölhet egy nyugdíjas hivatalnok. A kutató pedig nem válaszolt rögtön a kérdésre; azt mondta, az ő családja is kapott olyan leveleket, melyeket nyugodtan kiállíthatott volna a többivel együtt. A második világháború idején kislány volt, és bátyja, akit nagyon szeretett, leventének állt. Aztán valami rejtélyes betegségben, amit utolsó levele szerint a táborban, kiképzés közben kapott el, meghalt. A család megpróbáltatásai azonban ezzel nem értek véget, valaki ugyanis elárulta a hatóságoknak, hogy az édesanyja egy idős és beteg zsidó asszonyt ápol, a néni nem tudott a családjával együtt menekülni. A hatóság emberei egy nap megjelentek, elvitték az öregasszonyt, aki aztán, mint a vele együtt elhurcoltak hírül hozták, meg is halt, útban az egyik haláltábor felé. A kislány pedig nagyon megjegyezte annak a fiatal írónak az arcát, aki a hatósági emberekkel együtt jött, és akinek az volt a dolga, hogy feljegyezze, mi mindene volt a deportáltaknak, s így az öregasszony holmijairól is ő készített feljegyzést. Az írónak a kutató szerint ez a kövér, régi bajuszt viselő ember volt.

Azt gondoltam, a kövér nyilván már hallott arról, mit hisz róla a kutató; ám láthatóan tudomást sem vett a feltételezésről. A minap, amikor egy másik kiállításon, a megnyitóbeszédben szóba került a nyírott bajuszt viselő ember neve, a kutató, aki mellettem állt, komótosan megköszönte a torkát, ami tisztán hallatszott a visszhangos teremben. Többen is ránk néztek, s a tekintetekből kiolvashattam, a kutató nem nagyon titkolja a gyűlöletét.

A nyírott bajuszt azonban ezúttal is úgy tett, mintha nem történt volna semmi. A kutató, mikor megkérdeztem tőle, miért hívta fel magára a figyelmet, s egyáltalán, miért ilyen biztos benne, hogy jól emlékszik, hiszen kislány volt, bevallotta, többször is előfordult már, hogy kételkedett az emlékezetében. Mint mondta, nagyon jól tudja azt is, hogy a ház nemcsak az arc vonásait torzítja el, megváltoztatja az ember mozdulatait is. Ám valahányszor az illető nevét kimondja előtte valaki, ő felidézi édesanyja arcát és szigorú hangját, ahogy kiküldi őt, adjon inni a tyúkoknak. Nem is érezte akkor az ijedtséget anyja hangjában, csak azt furcsállta kicsit, hogy anyja miért nem törődik a hivatalos emberekkel, akik az ajtón köszönés nélkül belépve körülnéztek, aztán egyenesen a kishálóba mentek, s megálltak az ágy mellett.

A kutató azt mondja, ha erre a napra gondol, ismét megerősödik benne az érzés, hogy csakis ez az ember lehetett, akit a baromfiudvar deszkarésein át annak idején az ajtó előtt látott. Amikor odabentről egy éles hang szólította, olyan gyorsan nyúlt az udvarra nyíló ajtó kilincse felé, mintha otthon lenne; de közben úgy fintorgott, mintha valami disznóólba kellett volna bemennie.

Podmaniczky Szilárd

Vándorrózsa

A kertben, hová üveglapok szórtak,
vonalaimat a találkozás emlékeiből
merítve, megérintett egy magányos illat.
Így tartozunk a világhoz, mondtam
egy év múlva, valami szomorú este
a kisfiúnak, ki tomacipőjét fűzte
a járdaszívet olajos peremén. Egy
újabb évvel később sántítani kezdtem,
mezítláb szorongattam élő kezemben
valaki életét, s még nem tudhattam,
nem is létezik, csak
a lebukó nappal visszhangzik képmása.
Örültem a szelídségnek, mellyel
a fák lombjához, az évszakokhoz
mérhetem magam, mégis úgy látszott,
sosem fogok hozzájuk tartozni. Azóta
talán ezer év is eltelt, s az illatok
és színek közelségében oly távolivá
nőtt a néma mesélő hangja, ahogyan
lehetetlenné válik a világ, ha
egy este, homlokunktól fehérő este,
beszélni akarunk a szeretetről annak,
akit szeretünk.

Memoriter

a gimnázium
3. osztályosai számára

Este van, ez persze
nem vet túl jó fényt rám.
A tévében két néger pilóta csé-
peli egymást a női fehéreműk kö-
zött. Remek kis polcrendszer.
Reggel majdnem belefagytam a
troliba. Én már szivacs nélkül nem
bírok aludni, formázzon az sünt
vagy afrikai elefántot az éj leple
alatt, mikor a jó illatú tudós is le-
teszi napszemüvegét a drogériás kézi-
rata mellé és azt mondja a Kossuth
rádió hullámhosszán: „Jó
éjszakát gyerekek
meghúzom a fületek.“
– Szia?
– Tessék.
(Végigcsókolom e pompás or-
szág betonjárdáit.)

A pillangó fellángol

Rokonszenveztem az egyik Csillárral. Búsulj és cipelj.
Cipeljél át a tubusban.
Hozzád és hozzám.
És hozzá is vissza.
Vissza a Csillár alá;
olyan jó ez a szabadság.
Lassan és izgalmasan telik.
Akár a Hold.

Lián

*A világfa megmosta két kezét
s ámulva bújtak karjához az
apró nyulak. Kéklő szemében
a jóság bánattá emelte magát
lombjai közt elvonulhattak a felhők.*

E. Goeméter keresztelője

*felveszek egy pontot
meghúzom a tengelyt
és a tengelyre a pontból
merőlegest állítok
ezt meghosszabbítom és
kijelölöm rajta a nevét*

Rapszódia

*Róma fagott
Krisztus felsült a tűző napon
Lomha csellós hova mégy
Bekaptam egy tórium-uránt*

Dobozi Eszter

Észak s dél között

Nils Holgersson Márton lúdja se jobban,
sem holmi kormoráncsapat,
vándordaruk se régi égi télben,
fel nem feszültek így a szélre...
a tompa test meg-megremegve száll –
oly látható az is, amint siet
minden ízében fúródni egyre beljebb
a sűrű anyagszerűbe fenn...
elnyelődni hív a sötétnél sötétebb,
elveszejtődni a pámás öbölnek
körkörös mélyiben – végtelen parancs ez!
s a védtelen hogy tolul, nyomul,
betöltve tisztét, a csúfosat,
hiába mögötte fény, özönnel,
e kénytelen ragyogás rokontalan,
aranyos szálakon tétlenül hanyatlík el,
elengedi az élőt, az egyszer voltat,
nem szólít, nem tart meg, s vissza
nem fog ezemyi karja; ezemyi szárnyán
míg amaz ott röpül-röpül,
mint menekedő madarakkal
ahogy alatt együtt szalad
és el nem marad: a föld, a föld,
s mindegyre még: a tengerek, a tengerek;
elől sötét hiába szív,
hátral a nap hiába hajt,
odalenn csak vonul-vonul
a táj, a nyáj, bevégezetlenül...

Valamikor

ez nem ugyanaz
a fehéren is fehér –
négyyszög
a vászon négyyszögén:
nem ugyanaz...
ágakra láttam itt
valamikor,
erek hálóján át
egy szürke falra,
cicomás boltozatra;
ma: jégcsilingók
csengettyűznek ugyanott...
valamikor
e nyíláson át
szökött be minden
színekben, ezer árnyalakban,
valamikor
e szűk pillantásban
egész világgá tárult,
ki látott innen
valót, eget,
s e nézésben volt
egészen itthon
valamikor;
ma: jégcsilingó,
a fehéren fehér

Ryszard Kapuscinski

Ében

Az államcsíny anatómiája

Jegyzetfüzetembe a következőket írtam Lagosban 1966-ban:

Január 15-én, szombaton Nigériában a hadsereg államcsínyt hajtott végre. Éjjel 1.00 órakor az ország összes katonai egységénél riadót rendeltek el. A kijelölt osztagok hozzáfogtak feladataik végrehajtásához. Az eredményes államcsíny lebonyolításában nehézséget jelentett az, hogy egyszerre öt városban kellett végrehajtani: Lagosban, a föderáció fővárosában valamint Nigéria négy régiójában – Ibadanban (Nyugat-Nigéria), Kadunában (Észak-Nigéria), Beninben (Közép-Nyugat-Nigéria) és Enuguban (Kelet-Nigéria). A Lengyelországnál háromszor nagyobb, 56 millió lakosú országban alig nyolcezer katona hajtotta végre az államcsínyt.

Szombat, éjjel 2.00 óra

Lagos: katonai őrzatok (sisakban, tábori egyenruhában, automata fegyverekkel felszerelve) elfoglalják a repülőteret, a rádióadót, a telefonközpontokat és a postát. A hadsereg utasítására az áramszolgáltató kikapcsolja a világítást az afrikai negyedekben. A város alszik, az utcák üresek. A szombat éjszaka nagyon sötét, forró és fullasztó. A King George V. Streeten megáll néhány dzsip. Kicsi utca ez a Lagos-sziget végében (a szigetről kapta nevét a város is). Egyik oldalán egy stadion helyezkedik el. A másik oldalon két villa áll. Közülük az egyik a föderáció miniszterelnökének, sir Abukar Tafaw Balewának a rezidenciája, a másikban a pénzügyminiszter, *chief* Festus Okotie-Eboh lakik. A katonák körbeveszik a két villát. Egy tisztekből álló csoport bemegy az elnöki rezidenciába, fölébreszti a miniszterelnököt és magával viszi. Egy másik csoport a pénzügyminisztert tartóztatja le. A dzsipek elhajtanak. Néhány órával később a kormány hivatalos közleményben adja hírül, hogy a miniszterelnököt és miniszterét „ismeretlen helyre hurcolták”. Balewa miniszterelnök további sorsáról e pillanatban semmit sem lehet tudni. Az a hír járja, hogy egy laktanyában tartják fogva. Sokan azt állítják, hogy megölték. Az emberek szerint Okotie-Eboh pénzügyminisztert is megölték. Állítólag nem lelőtték, hanem „halálra ütlegelték”. Ez a változat talán nem is annyira a tényeknek felel meg, mint inkább a miniszterrel szemben táplált közutálatot fejezi ki. A miniszter végtelenül ellenszenves, brutális, falánk ember volt hatalmas, elnehezült testtel. Korruptió révén óriási vagyont tett szert. Az embereket mélységesen lenézte. Balewa épp az ellenkezője – rokonszenves, szerény, nyugodt. Magas, sovány, szinte aszketikus muzulmán.

A katonaság elfoglalja a kikötőt, körbeveszi a parlamentet. Járőrök köröznak az alvó város utcáin.

Éjszaka 3.00 óra

Kaduna: Észak-Nigéria fővárosának egyik elővárosában áll a régió miniszterelnökének, Ahmadu Bellonak fallal körülvett, emeletes rezidenciája. Nigériában a címzetes államfő dr. Nnamdi Azikiwe. A kormányfő Tafawa Balewa. Az ország igazi ura azonban Ahmadu Bello. Bello szombaton egész nap látogatókat fogad. Utolsóként fulanik egy csoportja tesz nála látogatást 19.00 órakor. Hat órával később a rezidenciával szemközt cserjésben néhány tiszt két ágyút állít föl. Az osztag parancsnoka Chukuma Nzeogwu őrnagy. Háromkor ágyúlövés hallatszik. A lövedék a rezidencia tetején robban. Tűz üt ki. Ez a jeladás a támadásra. A tisztek először az őrtornyot rohamozzák meg. Ketten közülük elesnek a miniszterelnök őreivel vívott harcban, a többiek berohannak a tűzben álló palotába. A folyosón szembetalálkoznak a hálósobából kirohanó Ahmadu Belloval. Bellot leteríti egy halántékába fúródó golyó.

A város alszik, az utcák üresek.

Éjjel 3.00 óra

Ibadan: Nyugat-Nigéria miniszterelnökének, *chief* Samuel Akintolának a palotája azon lankás domboldal egyikén áll, amelyeken „a világ legnagyobb falujának” nevezett, másfél millió lakost számláló, földszintes falu-város terül el. Ebben a régióban három hónapja véres harcok folynak, a városban kijárási tilalom van, Akintola palotáját erősen őrzik. A katonaság elkezd az ostromot, lövöldözés, majd valódi harc kerekedik. Egy csapatnyi tiszt betör a palotába. Akintola a verandán esik össze tizenhárom golyótól találva.

Éjjel 3.00 óra

Benin: A katonaság elfoglalja a rádióadót, a postát és más fontos objektumokat. Megszállja a városból kivezető utakat. Egy tisztekből álló csoport lefegyverzi a rendőröket, akik a régió miniszterelnökének, *chief* Denis Osadebaynek a rezidenciáját őrzik. Egyetlen lövés sem dördül el. Időnként végighalad az utcán egy zöld dzsip néhány katonával.

Éjjel 3.00 óra

Enugu: Kelet-Nigéria miniszterelnökének, dr. Michael Okparának a rezidenciáját csöndben, diszkréten veszik körül. Odabenn a miniszterelnökön kívül egy vendég is alszik – Makarios ciprusi érsek. A merénylők parancsnoka mindkét magasrangú személynek szabad mozgást biztosít. Enuguban a forradalom udvarias. Más katonai csoportok megszállják a rádióadót, a postát, lezárják a kivezető utakat. A város alszik.

Az államcsínyt Nigéria öt városában egyszerre és sikeresen hajtották végre. Néhány óra leforgása alatt a kis hadsereg lett a hatalmas afrikai állam igazi ura. Egyetlen éjszaka alatt vetett véget számos politikai karriernek a halál, a letartóztatás vagy az őserdőbe menekülés.

Szombat – reggel, dél és este

Lagos ébredszik, senki sem sejtí, mi történt. Kezdődik a város normális élete – kinyitnak a boltok, az emberek munkába igyekeznek. A belvárosban nem látni katonaságot. A postán azonban közlik velünk, hogy a világgal megszakadt az összeköttetés.

Nem lehet táviratot küldeni. A városban keringeni kezdenek az első pletykák. Leggyakrabban az, hogy Balewát letartóztatták. Hogy a katonaság államcsínyt hajtott végre. Megyék az egyik, Lagos Ikyo nevű negyedében álló laktanyához. A kapun automata és gépfegyverekkel felszerelt katonák jönnek kifelé dzsipeken. A kapuval szemben már egész tömeg verődött össze mozdulatlan, szótlán emberekből. Az asszonyok, akik abból élnek, hogy az utcán főznek és árulnak egyszerű ételeket, itt is fölverték füstölő főzőalkalmatosságait.

A város másik felében gyülekezik a parlament. Az épület előtt sok katona. A bejáratnál mindenkit ellenőriznek. A parlament háromszázötven tagja közül csak harmincharman jöttek el. Az egyetlen jelenlévő miniszter, R. Okafor azt ajánlja, hogy halasszák el az ülésezést. A megjelent képviselők magyarázatot követelnek: Mi történt? Mi történik? Erre bejön a terembe egy nyolc fős katonai járőr, és szétkergeti az egybegyűlteket.

A rádióban zene szól, híreket nem mondanak. Elmentem az AFP tudósítójához, David Laurellhez. A sírás fojtogatja torkunkat. Nagyon peches pillanatok ezek egy újságíró számára: világhíres hírek birtokában, de nem közölheti azokat. Elindultunk együtt a repülőtérré. Tengerészgyalogság őrzi. Minden kihalt, nincsenek utasok, nincsenek repülőgépek. Visszafelé menet föltartóztat minket egy katonai őrsztag: nem akarnak beengedni a városba. Hosszú vita veszi kezdetét. A katonák udvariasak, szívélyesek, nyugodtak, jön egy tiszt, és elenged bennünket. Sötétségbe merült negyedeken hajtunk keresztül: továbbra sincs világítás. Csak a kereskedők világítanak kis bódéikban gyertyával vagy olajméccsel, ezért aztán a város messziről úgy fest, mint temetői fásor halottak napján. Éjszaka is fülledt, párás a levegő, az ember szinte megfullad.

Vasárnap – új hatalom

A város fölött helikopterek köröznek, de amúgy nyugalom van. Az ilyen fordulatokat (és egyre több a katonai hatalomátvétel) általában kis létszámú, civilek számára hozzáférhetetlen laktanyákban élő tisztí csoportok tervezik. A legnagyobb titokban szervezkednek. A társadalom csak az események lejátszódása után tudja meg, mi történt, egyébként azt is zömmel pletykák, találgatások formájában.

Ezúttal hamar fény derül az eseményekre. Közvetlenül éjfél előtt a rádióban beszédet mond az álom új feje: John Thomas Aguiyi-Ironsi vezérőrnagy, a hadsereg negyvenegy esztendő főparancsnoka. Azt mondja, hogy „a hadsereg hajlandó volt átvenni a hatalmat”, hogy az alkotmányt és a kormányt felfüggesztik. A hatalmat most a Katonai Legfelső Tanács fogja gyakorolni. Az országban visszaállítják a törvényességet és a rendet.

Hétfő – az államcsíny okai

Az utcákon hatalmas öröm. Nigériai ismerőseim, amikor találkozunk, a vállamat veregetik, nevetnek, remek hangulatban vannak. Megyék át a főtéren – tömegek táncolnak, egy fiú bádoghordón üti a ritmust. Egy hónapja hasonló *coup d'état* tanúja voltam Dahomeyben – az utca ott is éljenezte a hadsereget. A legutóbbi katonai puccs-sorozat nagyon népszerű Afrikában, nagy lelkesedést vált ki.

Lagosba megérkeznek az új hatalmat támogató első nyilatkozatok: „Január 15-e – mondja az egyik itteni párt, a UPGA (United Progressive Grand Alliance) határozata – olyan napként kerül be nagy köztársaságunk történelmébe, amikor először szereztünk igazi szabadságot, bár Nigéria már öt éve független. Politikusaink örült gazdagodási vágya szegényfoltot ejtett Nigéria nevében a külföld szemében... Országunkban olyan uralkodó kaszt nőtt ki, amely hatalmát a kölcsönös gyűlölet keltésével, az emberek egymás ellen fordításával, a más véleményen lévők üldözésével alapozta meg... Úgy üdvözljük az új hatalmat, mintha az Isten küldte volna, hogy megszabadítsa a népet a fekete imperialistáktól, a zsarnokságtól és intoleranciától, azok hazudozásától és veszedelmes törekvéseitől, akik azt képzelték, hogy Nigériát képviselik... Hazánkban nincs helyük a politikai ragadozóknak, akik kifosztották az országot”.

„Az általános anarchia és a tömegek csalódása – szögezi le a Zikist Movement nevű ifjúsági szervezet állásfoglalása – elkerülhetetlenné tette ezt a fordulatot. A függetlenség éveiben az alapvető emberi jogokat a kormány brutálisan megszegte. Az embereket megfosztották attól a joguktól, hogy szabadon, egymást kölcsönösen tisztelve éljenek. Nem lehetett önálló véleményük. A szervezett politikai gengszterizmus és a mindent meghamisító politika a választásokból bohózatot csinált. A politikusok a nép szolgálata helyett a pénzek szétrablásával foglalkoztak. Nőtt a munkanélküliség és a kizsákmányolás, a hatalmon lévő feudális fasiszták szűk klikkje pedig nem ismert határokat a nép gyötrésében”.

Afrika számos országa rövid, háború utáni történelmének így módon már második szakaszát éli. Az első szakasz a gyors dekolonizáció, a függetlenség elnyerése volt. Általános volt az optimizmus, lelkesedés, euforikus öröm. Az emberek szentül hitték, hogy a szabadság jobb lakást, nagyobb táj rizst, életük első cipőjét jelenti. Hogy csoda fog történni – kenyér-, hal- és borszaportítás. Csakhogy semmi ilyesmi nem történt. Ellenkezőleg – rohamosan nőtt azok száma, akiknek nem jutott élelem, iskola és munka. Az optimizmust hamar fölváltotta a csalódás és a pesszimizmus. Az emberek minden keserősége, dühe és gyűlölete saját vezetői ellen fordult, akik mohóságukban csak a gyors meggazdagodással törődtek. Egy olyan országban, ahol nincs nagy, magánkézben lévő ipar, ahol az ültetvények külföldi tulajdonosok, a bankok pedig a külföldi tőke kezében vannak, a meggazdagodás egyetlen útja a politikai karrier.

A lent élők nyomora és csalódottsága, a fent élők kapzsisága és gátlástalansága, így együtt, mérgezett, aláaknázott légkört teremt, amelyre ráérez a katonaság, s a megalázottak és megnyomorítottak védelmezőjének pózban tetszelegve kivonul a laktanyákból, és magához ragadja a hatalmat.

Kedd – háborúba szólítanak a tamtamok

A Lagosban megjelenő „The Daily Telegraph” c. napilapban a következő kelet-nigériai tudósítás jelent meg.

„Enugu. – Amikor a kelet-nigériai miniszterelnök, dr. Michael Okpara letartóztatásának híre eljutott a miniszterelnök szűkebb hazájába, Bendébe, az összes környező faluban – Ohukuban, Ibekeben, Igerében, Akyiban, Ahafiában, Abiribában, Abamban és Nkporóban – megszólaltak a tamtamok, s háborúba szólították a törzsi harcosokat. A harcosoknak azt mondták, hogy valakik elrabolták a környékről származó dr. Okparát. Kezdetben a harcosok azt hitték, hogy a kormányzó koalíció keze van a dologban, és elhatározták, hogy háborút indítanak. Mindenki a harcosok rendelkezésére bocsátotta járművét. Néhány óra múlva Kelet-Nigéria fővárosa, Enugu, a kardokkal, lándzsákkal, nyilakkal és pajzsokkal állig fölfegyverezett törzsi harcosok kezére került. A harcosok harci indulókat énekeltek. Az egész városban dübögtek a tamtamok. Ilyen helyzetben közölték a harcosok parancsnokaival, hogy a hadsereg megdöntötte a kormányt, s hogy dr. Okpara él, csak házi őrizetben van. Amikor a harcosok megértették, amit közöltek velük, örömmel fejezték ki, és szép lassan visszatértek falvaikba”.

Nyugat-Nigériába utaztam, hogy megtudjam, mit mondanak az emberek a fordulatról. A Lagosból kifelé tartó utakon katonák és rendőrök ellenőrzik az autókat és a csomagokat. Lagosból Ibadanba 150 kilométer hosszú út vezet lankás dombok között. Az utóbbi hónapokban, a polgárháború idején, sok ember halt meg ezen az úton. Sosem lehet tudni, ki bukkan föl a következő kanyarban. Az árokban kiégett autók, leggyakrabban kormányzati rendszámú, nagy limuzinok hevernek. Megálltam az egyik ilyen autónál – még mindig ott vannak benne az elszenesedett csontok. Az összes útmenti városka magán viseli a harcok nyomait. Leégett házak meredező falai, földdel egyenlővé tett épületek, kirabolt üzletek tátongó gödrei, széttört bútorok, felborított teherautók égnek álló kerekkel, üszkös romok. Sehol senki, az emberek elmenekültek, szétszóródtak.

Eljutottam Akintola rezidenciájához. Ibadan elővárosában, a fáktól árnyas, most teljesen kihalt miniszteri villanegyedben található. A miniszterek imponáló, luxus kivitelű és giccses villái lerombolva, üresen állnak. Még a személyzet is eltűnt. A miniszterek egy része meghalt, mások Dahomeybe menekültek. Akintola rezidenciája előtt néhány rendőr ácsorog. Együk fogja a puskáját, és jön velem, hogy megmutassa a rezidenciát, amely nagy, új villa. Mindjárt a bejáratnál, a márvány padlón megdermedt vértócsa. Mellette egy véres galabija. Mindenütt szétszórt, összetépett levelek és két, darabokra tört automata játék, alighanem Akintola unokáié lehetett. A falakon golyóütötte lyukak, az egész hall tele üvegcserepekkel, az ablakok szünyoghálóit kivagdosták a katonák, amikor a rezidenciát ostromolták.

Akintola ötvenöt éves, kövér férfi volt széles, barokkosan tetovált arccal. Az utóbbi hónapokban nem hagyta el rendőrök által őrzött rezidenciáját – félt. Öt évvel ezelőtt közepesen tehető ügyvéd volt. Egy évnyi miniszterelnökség után már milliói voltak. A kormány bankszámlájáról egyszerűen átulta a pénzt saját számlájára. Amerre csak lép az ember, mindenütt házai vannak Lagosban, Ibadanban és Abeokutában. Tizenkét limuzinja volt, nem is használta őket, de szeretett bennük gyönyörködni a balkonról. Miniszterei szintén hamar megszédtek magukat. Mesés gazdagság veszi körül az embert, amelyre politikával, pontosabban politikai gengszterizmussal, pártok szétverésével, választási csalásokkal, az ellenfelek meggyilkolásával, az éhes tömegek lövetésével tettek szert a hatalmon lévők. És mindennek háttérben látni kell a nyomasztó szegénységet, az Akintola által kormányzott – felégetett, kiürült, vérrel áztatott – országot.

Délután visszatértem Lagosba.

Szombat, január 22. – Balewa temetése

A Szövetségi Katonai Kormány közleménye Nigéria miniszterelnökének, sir Abubakar Tafaw Balewa haláláról:

„Pénteken reggel Otta környéki falusi emberek jelentették, hogy az őserdőben egy Tafaw Balewára emlékeztető tetemet találtak. A holttest ülő helyzetben volt, fának tamasztva. A hullát tágas, fehér galabija fedte, lábánál kerek sapka feküdt. A testet még aznap különrepülővel Balewa szülővárosába, Bauchi (Közép-Nigéria) szállították. A pilótán és a rádiós tisztén kívül a repülőn csak katonák tartózkodtak. Tafaw Balewa holttestét a muzulmán temetőben temették el sok ember jelenlétében“.

A „New Nigerian“ c. napilap azt írja, hogy az észak-nigériaiak nem hiszik el, hogy vezérük, Ahmad Bello meghalt. Biztosak benne, hogy Mekkába, Allah köpenye alá menekült.

Ma a barátom, egy Nizi Onyebuchi nevű nigériai egyetemista ezt mondta nekem: – Új vezérünk, Ironsi tábornok természetfölötti ember. Valaki belelőtt, és a golyó megváltoztatta pályáját, hozzá sem ért a tábornokhoz.

Sikátor '67

Lagosi bérlakásomat állandóan kirámolják. És nemcsak olyankor, amikor hosszabb időre utazom valahova – Csádba, Gabonba, Guineába –, hanem olyankor is, ha csak a közeli városban – Abeokutában vagy Oshogbóban – akad dolgom. Már előre tudom, hogy amikor visszatérek, az ablakot a keretből kifeszítve, a bútorokat széthajigálva, a szekrényeket kiforgatva találom.

Lakásom a város központjában, a Lagos-szigeten van. A sziget valamikor a rabszolga-kereskedők „támaszpontja“ volt, és a városnak ez a szegényteljes, homályos múltja valamiféle nyugtalanító, ideges légkört hagyott hátra maga után. Az ember lépten-nyomon érzi ezt. Ülök például egy taxiban, beszélgetek a sofőrrel, aki egyszer csak elhallgat, és idegesen lesi az utcát. – Mi történt? – kérdelem kíváncsian. – *Very bad place!* – válaszolja fojtott hangon. Megyünk tovább, a sofőr lecsillapodik, megint nyugodtan beszél. Hirtelen azonban észreveszi, hogy az út szélén (mert a városban nincsenek járdák) embercsoport halad, s ettől a látványtól megint elhallgat, jobbra-balra tekingél, gyorsít. – Mi történt? – kérdelem. – *Very bad people!* – mondja, és csak úgy egy kilométernyi út megtétele után folytatja a félbeszakadt beszélgetést.

Egy ilyen sofőr fejében olyasféle térkép lehet bekódolva, amilyenek a rendőrkapitányságok falain függenek. Fel-felvillannak rajta, villognak, lüktetnek a különböző színű kis figyelmeztető fények, s jelzik a veszély, az esetleges támadás, rajtaütés helyét. Ezekből a jelzőfényekből különösen a térkép belvárosi részén villog sok, vagyis pont ott, ahol lakom. Igaz, választhattam volna a biztonságos Ikoj negyedet, a nigériai gazdagok, az urópaiak és diplomaták lakóhelyét, de az a negyed túlságosan művi, exkluzív, zárt és erősen őrzött. Én pedig afrikai városban, afrikai utcában, afrikai házban akarok lakni. Hogyan ismerhetném meg másként a várost? A kontinenst?

Csak hogy egy fehérnek nem olyan könnyű afrikai negyedben laknia. Először az európaiak háborognak és protestálnak. Akinek olyan szándékai vannak, mint nekem, az alighanem hibbant, nem egészen épelméjű. Megpróbálnak hát lebeszélni, figyelmeztetnek: az biztos, hogy meghalsz, csak a halál fajtája lehet különféle – vagy agyonvernek, vagy magadtól elpusztulsz a borzalmas körülmények miatt.

De az afrikai fél sem nézi lelkesen elképzelésemet. Először is technikai nehézségek merülnek fel – hol béreljek lakást? Egy ilyen negyed maga a nyomorúság, zsúfoltság; ócska kis házak, tákolmányok, levegőtlen vityillók; nincs világítás, mindenütt por, bűz, élősködő rovarok. Hol húzhatom meg magam? Hol találok egy külön kis vackot? Hogyan közlekedjek? Hogyan szerezzek például vizet? A vizet az utca túlfeléről kell hozni, mert ott van a kút. Ez a gyerekek dolga, esetleg a nőké. Egy férfi sosem megy vízért. Itt meg egy fehér uraság a gyerekek közt vízért áll sorban. Ha! Ha! Ha! Ez képtelenség! Vagy, mondjuk, van az embernek egy külön szobája, ahova be akar zárkózni, hogy dolgozhasson. Bezárkózni? Az ilyesmi elképzelhetetlen. Mi, afrikaiak mind együtt lakunk – családtagok, gyerekek, felnőttek, öregek. Mi sosem válunk el egymástól, még a halálunk után is ott marad a szellemünk az élőkkel, azokkal, akik még a világon vannak. Bezárkózni egy szobába úgy, hogy senki se mehessen be? Ha! Ha! Ha! Ez képtelenség! – Azonkívül – magyarázzák nyájasan a helybeliek – a mi negyedünk nem biztonságos. Sok errefelé a rossz ember. A legveszélyesebbek a boma boys – a bandákba verődött, kegyetlen rablók, akik ütnek, vernek, gyilkolnak, rabolnak, mint a mindent elpusztító sáskák. Nagyon hamar kiszimatolják, hogy valami magányos európai lakik itt. Márpedig szerintük az európai biztosan gazdag ember. Ki fog akkor téged megvédeni?

Én azonban megmakacsoltam magam. Nem hallgattam a figyelmeztetésekre, elszánt voltam. Kicsit talán azért, mert néha orroltam az olyanokra, akik ide utaznak, itt aztán holmi „kis Európában” vagy „kis Amerikában” laknak (vagyis luxusszállodákban), majd amikor hazatérnek, azzal dicsekszenek, hogy Afrikában voltak, pedig azt közelről nem is látták.

És lám, segítségemre sietett a véletlen. Megismertem egy Emilio Madera nevű olaszt, akinek a Massey Street közelében egy sikátorban volt egy már nem működő mezőgazdasági áruraktára (a fehérek sorra szüntették meg vállalkozásaikat), mellette – vagy inkább fölötté – pedig egy kétszobás szolgálati lakása üresen, mert senki sem akart benne lakni. Nagyon örült, hogy ki akarom venni a lakást. Egy este autóval odavitt, és segített fölhordani a holmimat (az épület külső falához erősített fémlépcsőn lehetett följutni a lakásba). Bent kellemesen hűvös volt a levegő, mert Emilio még reggel bekapcsolta a klímaberendezést. A hűtőgép is működött. Az olasz jó éjszakát kívánt, aztán gyorsan eltűnt, mert reggel Rómába indult – a legutóbbi katonai puccs után új zavargásoktól tartott, ki akarta menekíteni pénze egy részét.

Kezdtém kipakolni.

Egy óra múlva kialudt a villany.

A lakás sötétbe borult, nekem meg nem volt zseblámpám. A legrosszabb az volt, hogy leállt a légkondicionáló, s azonnal fülledt meleg lett. Ablakot nyitottam. A szobába rothadt gyümölcs, égett olaj, szappanlé és vizelet szaga áramlott befelé. Bár a tenger nem lehetett messze, a zárt és szűk sikátorban meg sem mozdult a levegő. Március volt, a nyomasztó hőség hónapja, az éjszaka még fülledtebbnek, forróbbnak tetszett, mint a nappal. Kinéztem az ablakon. A sikátor alján, fonott gyékényeken vagy egyenesen a földön, félmeztelen emberek feküdtek. A nők és gyerekek aludtak, néhány férfi, a viskók falának támaszkodva, kitarítóan engem figyelt. Nem tudtam, mit jelent a tekintetük. Meg akarnak ismerni? Segíteni akarnak? Meg akarnak ölni?

Végiggondoltam, hogy a lakásban uralkodó hőségben nem bírom ki reggelig, így hát lementem. Két férfi fölállt, a többiek mozdulatlanul figyeltek. Mindannyian verítékben úsztunk, halálosan kimerültek voltunk, abban a klímában már maga a létezés is nagy erőfeszítést követel. Megkérdeztem, hogy gyakori-e az ilyen áramkimaradás. Nem tudták. Megkérdeztem, hogy meg lehet-e javítani a villanyt. Valamit megtanácskoztak számomra ismeretlen nyelven. Egyikük elment valahova. Múltak a percek, a negyedórák. Végül az illető visszajött két fiatalember kíséretében, akik azt mondták, hogy tíz fontért megszüntetik a hibát. Rábólintottam. Rövidesen megint volt világítás a lakásban, a légkondicionáló is újra működött. Néhány nap múlva megismétlődött az eset, újra tíz font, aztán tizenöt majd húsz font.

És a lopások? Eleinte, amikor visszaértem a kifosztott lakásba, elfogott a düh. Ha az embert meglopják, az elsősorban megalázást, becsapást jelent. Itt azonban meggyőződtem arról, hogy a lopást pusztán megalázásként, becsapásként felfogni egyfajta lelki luxus. A negyed nincstelenjei között élve megértettem, hogy a lopás, még a legkisebb lopás is, halálos ítélettel érhet fel. A lopást gyilkosságnak, emberölésnek láttam. A sikátorban külön kis zuga volt egy magányos asszonynak, akinek egyetlen tulajdona egy fazék volt. Abból élt, hogy a zöldségárusoktól hitelben babot vett, megfőzte, s szósszal leöntve árusította. Egy tál bab sok embernek az egyetlen napi étkezést jelentette. És akkor egy éjjel kétségbeesett kiabálásra ébredtünk. Az egész sikátor megmozdult. Az asszony körbe-körbe szaladgált, örvögve jajveszékelt: valaki ellopta a fazekát. Elvesztette kenyérkereső eszközét.

A sikátor sok lakójának csak egyetlen vagyontárgya van – egy inge, pangája vagy – ki tudja, honnan? – egy csákánya. Az, akinek inge van, éjjeliőrként kaphat munkát (félmeztelen őr senkinek sem kell), akinek pangája van, elmeheit gyomot irtani, a csákánnyal pedig árkot lehet ásni. Mások csak az izmaikat bocsáthatják áruba, legfeljebb arra számíthatnak, hogy valaki hordárként vagy küldöncként alkalmazza őket. Csakhogy a munkába állás esélye igen csekély, mert óriási a konkurencia. Egyébként is főleg alkalmi – egy napos, néhány órás – munka jöhet csupán szóba.

Ezért aztán az én sikátorom, a szomszédos utcák és az egész negyed tele van tétlen emberekkel. Reggel fölébrednek, vizet keresnek, hogy megmossák arcukat. Aztán az, akinek pénze van, reggelit vesz magának: egy bögre teát és egy darab száraz péksüteményt. De sokan semmit sem esznek. Délelőtt már elviselhetetlen a hőség – árnyékos helyet kell keresni. Ahogy telik az idő, az árnyék vonul tovább a forró meleget ontó nappal együtt, az árnyékot pedig követi az ember, akinek egész napi elfoglaltsága az, hogy másszon az árnyék után, elbújjon annak hűvös homályában. Éhség. Az ember nagyon szeretne enni valamit, de semmije sincs. Ráadásul a közeli bárból sülthús illata terjeng. Miért nem vetik magukat ezek az emberek a bárba, hiszen fiatalok, erősek?

Egyikük azonban nem bírta tovább, mert hirtelen nagy kiabálás támad. Egy utcai gyümölcsös kofa kiáltozik, mert egy fiú elcsent az asztaláról egy fűrt banánt. A meglopott asszony és a mellette árusító többi asszony a fiú után eredt, s el is kapták. Nem tudni, honnan, rendőrök kerültek elő. A rendőrök itt jókora botokat hordanak, azokkal csapkodnak visszakézből, de kegyetlenül. A fiú most az utcán fekszik összegömbölyödve, védekezve az ütések elől. Azonnal nagy tumultus támad, ami itt gyorsan megy, mert a tétlen tömeg szinte lesi, hogy valami esemény, szenzáció történjék, hiszen az már szórakozás, valamit látni lehet, telik az idő. Egyre közelebb tolakszanak, mintha a pálcasuhogás és a fiú jajgatása igazi kéjt jelentene számukra. Kiáltozva, nagy hangon biztatják és hergelik a rendőröket. Itt, ha elkapnak egy tolvajt, azonnal szét akarják tépni, meg akarják lincselni. A fiú nyöszörög, már kiengedte kezéből a banánt. A legközelebb állók rávetik magukat a gyümölcsre, egymás kezéből tépik ki.

Aztán minden visszatér a megszokott kerékvágásba. A kofa panaszkodik, átkozódik, a rendőrök elmennek, az összevert gyerek pedig valamilyen rejtékhelyre vonszolja magát – tele ütésekkel, éhesen. Az emberek szétszélednek, mindenki visszatér a helyére, a falak, kis tetők árnyékába. Egészen estig ott is maradnak. Az éhesen végigkinlódott forró nap után elgyengülten, kábán kóvályognak. Az ilyen kábaság, belső benuátlás tulajdonképpen megváltás számukra – másként nem bírnák tovább: biológiai, állati énjük felfalja mindent, ami még emberi bennük.

Estére kicsit megelégnék a sikátor. Összegyűlnek az itt lakók. Vannak, akik itt ücsörögtek egész nap maláriarohamoktól gyötörtén. Mások éppen hazatértek a városból. Néhányuknak jó napjuk volt: valahol munkát kaptak, vagy találoztak egy rokonnal, aki megosztotta velük néhány garasát. Ezek ma vacsorázní fognak – egy tál maniókát csípős, paprikás szósszal, néha még egy főtt tojás vagy egy darabka báránnyús is kerül az asztalra. Az ételből a gyerekek is kapnak, akik vágyakozva nézik, ahogyan a férfiak nyelik egyik falatot a másik után. Nincs az az ételmennyiség, amely ne tűnne itt el azonnal és nyomtalanul. Az emberek az utolsó morzsáig megesznek mindent, ami van, itt senkinek sincsenek tartalékai, egyébként sem volna hol tartani, hova dugni. Ideiglenesen élnek, egyik pillanatról a másikra, minden nap leküzdhetetlen akadályt jelent, képzeletük az adott napon nem terjed túl, nem terveznek, nem szőnek álmokat hosszabb távra.

Akinek van egy shillingje, megy a bárba. Bárok mindenütt vannak – a sikátorokban, az útkereszteződésekben, a tereken. Ezek néha szegényes kis helyiségek hullámlemezről összetákolva, aajtajukat kartonfüggöny helyettesíti. Mégis olyan érzésünk támad, mintha vidámparkba lépnénk be, mintha színes népünnepélyen volnánk. Egy öreg rádióból valamiféle zene szól, a plafonról vörös fényű izzólámpa lóg. A falakat újságokból kivágott, csillogó sztárfotók díszítik. A pult mögött általában hatalmas testű, elhízott madám áll – ő a tulajdonosnő. Házi főzésű sört árul – ez az egyetlen dolog, amit az ilyen bárban kapni lehet. A sör készülhet banánból, kukoricából, ananászból, pálmából. Ezek az asszonyok általában egyfajta sör főzésére szakosodnak. Az ilyen italnak három erénye is van: a – alkoholt tartalmaz, b – oltja a szomját, c – minthogy a pohár alján sűrű, tartalmas üledék marad, az éhes ember számára

élelem pótlásként szolgál. Ha tehát valaki csak egy shillinget keresett a nap folyamán, majdnem biztos, hogy a bárban költi el.

Az én sikátoromban ritkán szoktak hosszabb időre berendezkedni. Az itt ténfergők a város örök nomádjai, az utcák kaotikus és poros labirintusaiban bolyongó vándorok. Gyorsan költöznek el, nyomuk sem marad, hiszen nem volt semmijük sem. Mennek tovább vagy valamilyen munka délibábjától csalogatva, vagy a sikátorban váratlanul felbukkanó járványtól megriadva, vagy azért, mert elzavarta őket a viskó és veranda tulajdonosa, amiért nem tudtak fizetni az elfoglalt helyért. Ezeknek az embereknek az életében minden ideiglenes, változó, törekeny. Van is, meg nincs is. De még ha van is, mennyi időre van? Ez az állandó bizonytalanság az oka annak, hogy sikátorbeli szomszédaim folytonos veszélyérzetben, nem szűnő félelemben élnek. Otthagyták a falusi nyomort abban a reményben, hogy a városban majd jobb lesz a sorsuk. Aki talált itt egy unokatestvért, az számíthatott arra, hogy az indulásnál valaki segít neki. Csakhogy a tegnapi falusiak közül sokan nem találtak semmilyen törzsbéli rokont. Gyakran még az utcán beszélt nyelvet sem értették, még kérdezősködni sem tudtak. A város elemi ereje beszippantotta őket, egyetlen világukká vált, s rövidesen már nem is tudtak kiszabadulni belőle.

Nekifogtak, hogy valami tetőt húzzanak a fejük fölé, hogy legyen egy saját zuguk. Mivel ezeknek a jövevényeknek nem volt pénzük, hiszen éppen pénzt keresni jöttek a városba (a hagyományos afrikai falu nem ismerte a pénz fogalmát), csak az elslumosodott nyomornegyedekben kereshettek maguknak helyet. Különleges, nem mindennapi látvány egy ilyen nyomornegyed kialakulása. Ilyen célra a város vezetése általában a legrosszabb területeket – mocsaras, süppedékes vagy terméketlen, homokos területeket – jelöli ki. Itt aztán valaki fölhúz egy viskót. Mellette valaki egy másikat. Aztán jön a következő. Így, spontán módon kialakul egy utca. Vele szemben terjeszkedik egy másik utca. Amikor ez a kettő találkozik, létrehoznak egy kereszteződést. Ezután új utcák kezdenek innen elágazni, tekeregni, összefutni. Így alakul ki a negyed. Az emberek egyelőre még anyagbeszerzéssel foglalkoznak. Senki sem tudja, honnan szerzik az építőanyagot. A föld alól? A felhőkből? Egy biztos: ez a nincstelen had pénzért semmit sem vesz. Fejükön, vállukon, hónuk alatt hozzák a pléhdarabot, deszkát, stafnit, pozdorjalemezt, műanyagot, kátránypapírt, karosszéria elemet, ládát, s ezt az egészet egymáshoz rakják, illesztik, tapasztják, szögelik, s így keletkezik valami köztes építmény az ól és a fészker között. A vityillók falai hihetetlenül színes, slumos, spontán kolázssá állnak össze. Hogy legyen min aludni, mert a padló gyakran süppedékes, mocsaras föld vagy kemény, köves talaj, a helyiséget kibélelik elefántfűvel, rafiával, banánlevelekkel, rizsszalmával. Ezek a nyomornegyedek, ezek a hatalmas afrikai papírmásé városok valóban a semmiből épülnek, és nem a Manhattan vagy a párizsi Defence, hanem ezek jelentik az emberi képzelet, leleményesség és fantázia csúcspontját. Egész városok épülnek egyetlen téglá, fémdarab, egyetlen négyzetméternyi üveg nélkül!

Ahogy az elemi erejű happeningek számos alkotása, ugyanúgy a nyomornegyed is rövid életű. Elég, ha túlságosan terjeszkedik vagy az, ha a város építeni akar valamit a helyén. Egy alkalommal magam is szemtanúja voltam, amikor sikátoromtól nem messze fölszámoltak egy slumot. A nyomornegyedek túlságosan ellepték a sziget partjait. A katonai kormány ezt megengedhetetlennek ítélte. Kora reggel rendőrök érkeztek teherautókon. Azonnal nagy tömeg verődött össze. A rendőrök behatoltak a negyedbe, s kergették ki az embereket viskóikból. Kiabálás, zűrzavar támadt. Aztán jöttek a buldózerek, a hatalmas, sárga hernyótalpas monstrok. Pár perc múlva porfelhők csaptak az égbe: a gépek nekilódultak, egyik utcát a másik után számolták föl, csak a letaposott, ledöngölt föld maradt utánuk. Aznap a sikátorunk megtelt a lebontott negyed menekülteivel. Nagyobb lett a tömeg, a zaj, de még a fülledtség is.

Valamelyik nap vendégem volt – egy középkorú férfi fehér, muzulmán öltözkémben. Szulejmán volt a neve, és Nigéria északi részéből származott. Valamikor az olasznál dolgozott éjjeliőrként. Jól ismerte a sikátort és annak környékét. Bátoratlanul viselkedett, nem akart leülni a jelenlétemben. Megkérdezte, nincs-e szükségem éjjeliőrre, mert éppen munkát keres. Azt válaszoltam, hogy nincs, de mivel jó benyomást tett rám, adtam neki öt fontot. Néhány nap múlva újra eljött. Ezúttal le is ült. Készítettem neki teát. Beszélgetni kezdtünk. Elmondtam neki, hogy folyton meglopnak. Szulejmán ezt teljesen normális dolognak tartotta. A lopás csupán az egyenlőtlenségek nivellálásának egyik – igaz, kellemetlen – formája. Az jó, ha meglopnak, állította, ez egyenesen baráti gesztus a tolvajok részéről. Így adják tudtomra, hogy hasznos vagyok a számukra, s hogy ezért elfogadják. Tulajdonképpen biztonságban érezhetem magam. Voltam-e itt valaha is veszélyben? Elismertem, hogy nem. Hát, ez az! Addig mindig biztonságban leszek, amíg hagyom, hogy meglopjanak. De amint értesítem a rendőrséget, és üldözni kezdem a tolvajokat, legjobban teszem, ha elköltözöm innen.

Egy hét múlva újra eljött. Kapott egy teát, majd titokzatos hangon közölte, hogy elvisz a Jankara Marketre, ahol vennem kell valamit. A Jankara Market nevű piacon boszorkányok, javasasszonyok, jósök és bűbájosok árulják a legkülönfélébb amuletteket, talizmánokat, varázsvesszőket és csodaszereket. Szulejmán ment egyik asztaltól a másikig, nézgelődött, kérdezősködött. Végül az egyik asszonynál vetett velem egy kis csomó fehér kakastollat. Sokba került, de nem vitakoztam. Visszamentünk a sikátorba. Szulejmán szépen összerakta a tollat, átkötötte egy cérnával, és fölakasztotta az ajtófélfára.

Attól kezdve soha semmi nem tűnt el a lakásomból.

Szalim

Hirtelen észrevettem a sötétségben két izzó szemet. Messze voltak, és olyan lendülettel imbolyogtak, mintha az éjszaka ketcében nyugtalanul hánykolódó állathoz tartoznának. Egy kövön ültem a szaharai Vadán oázis szélén, Mauritániában, az ország fővárosától, Nuádzibutól észak-keletre. Már egy hete próbáltam onnan kijutni – hiába. Vadánba ugyanis nehéz eljutni, de még nehezebb onnan elutazni. Az oázisba nem vezet kijelölt, vert út, állandó szállítás sincs. Néhány naponként vagy hetenként elmegy arrafelé egy-egy teherautó, és ha a sofőr fölveszi az embert, akkor el tud menni, ha nem, akkor továbbra is ott kell rostokolnia várva a következő alkalomra, amely nem tudni, mikor adódik.

A mellettem üldögélő bennszülöttek mozgolódni kezdtek. Beköszöntött az éjszakai hideg, amely itt hirtelen jön, és a nappali forróság után úgy áthatja az embert, hogy az már fáj. Nincs az a bunda, az a paplan, amely megvédhetné az embert ettől a hidegtől. A bennszülötteknek viszont csak öreg, kopott pokrócuk volt, azt csavarták magukra szoroson, s ültek mozdulatlanul, mint a szobrok.

A közelben egy cső állt ki a földből, a végén rozsdával, sóval fedett mechanikus pumpa. Ez volt a környék egyetlen üzemanyagtöltő állomása, s ha erre jött valamilyen jármű, itt meg kellett állnia. Az oázisban semmilyen más látványosság nincs. A napok egyformán, változatlanul telnek a sivatagi éghajlat monotóniájához hasonlóan: itt mindig ugyanaz a felforrósodott, magányos nap süt a kihalt, felhőtlen égből.

A még távolban imbolygó fények láttán a bennszülöttek tárgyalni kezdtek valamit. Egy szót sem értettem a nyelvükön. Lehet, hogy ilyesmiket mondtak: na, végre! Végre jön már! Csak kívártuk!

Ez lesz a fizetség a napok óta tartó hosszú várakozásért, azért, hogy olyan kitaratóan figyelték a megdermedt, mozdulatlan horizontot, amelyen régóta nem jelent meg semmiféle mozgó tárgy, élőlény, amely felkelthette volna figyelmüket, s kiszakíthatta volna őket a reménytelen várakozás zsidbadságából. Egyébként az, hogy áthalad erre egy-egy teherautó – a személyautók túl gyöngék ahhoz, hogy erre merészkedjenek – mit sem változtat az itteniek életén. A jármű megáll pár percre, s máris megy tovább. De számukra még ez a rövid megállás is rendkívül fontos: változatosabbá teszi az életet, jó darabig lehet róla beszélni, de ami a legfontosabb: egy ilyen teherautó kézzelfogható bizonyítéka annak, hogy létezik egy másik világ, s hogy az a másik világ, ha már

ideküldi gépi hírnökét, biztosan tudja, hogy ők itt élnek.

Az is lehet, hogy a mellettem ücsörgők egyszerűen csak vitatkoztak: ideér – nem ér ide? A Szaharának ebben a részében ugyanis kockázatos kaland az utazás, igazi szerencsejáték, csupa bizonytalanság. Ezeket a lyukakkal, kátyúkkal, horpadásokkal, kiálló kövekkel és sziklákkal, homokbuckákkal, barkánokkal, csúszós kavicspadokkal tarkított úttalan utakon a teherautó csigalassúsággal, pár kilométeres sebességgel tud csak haladni. Az ilyen teherautónak minden kereke külön meghajtású, és mindegyik kerék, méterről méterre haladva, hol forogva, hol megakadva a mindenféle egyenetlenségekben, mintegy „saját szakállára“ keres valami kapaszkodót. Ennek a keserves kínlásnak, erőlködésnek, amelyet a lestrapált, felforrósodott motor bőgése és a raktér nyaktörő imbolygása kísér, összegződnie kell ahhoz, hogy a teherautó haladni tudjon.

Az oázis berber lakói azonban azt is tudták, hogy a teherautó néha pár lépésnyire az oázistól, annak szinte a küszöbén, reménytelenül elakadhat. Ez olyankor fordul elő, amikor a vihar homokhegyeket hord a csapásra, s nem lehet tovább-menni. Ilyenkor vagy sikerül az embereknek utat ásniuk, vagy a sofőr kerülőutat talál, vagy egyszerűen visszafordul a bázisra. Várni kell, hogy a következő vihar odébbhordja a homokhegyeket, s újra járható legyen a csapás. Ezúttal azonban a két világító szem egyre közeledett. Fényük egyszerűen megvilágította a sötétbe bújó datolyapálmákat, a viskók kopott falát és az út mentén szunyókáló kecskéket, birkákat, végül pedig, nagy porfelhőt húzva maga mögött, megállt előttünk zörögve, csörömpölve egy hatalmas Berlier. A Berlier sivatagi utazásra kialakított francia teherautó. Hatalmas, széles kerekei vannak, a motorházból pedig jókora légszűrő mered a magasba. A légszűrő mérete és hasas alakja miatt a teherautó messziről úgy fest, mint valami régi gőzmozdony.

A vezetőülésből kis létrán lemászott a sofőr – egy fekete, mezitlábás berber hosszú, indigókék színű galabiában. Magas, természetes férfi volt, mint fajrokonai többsége. A nagytestű emberek és állatok könnyebben viselik a trópusi hőséget, a Szahara lakói ezért általában jól megtermett emberek. De működik itt a természetes kiválasztódás is – a szélsőséges sivatagi körülmények között csak a legerősebbek érik meg a felnőtt kort.

A sofőrt azonnal körülvették a bennszülött berber. Hangos üdvözlések, köszöntések, kérdezősködések, jókívánságok zsvajva töltötte meg a levegőt. S csak tartott, tartott a hangzavar. Az emberek egymást kiabálták túl, hadonásztak, mintha piacon alkudoznának. Egy idő után, a sofőrrel beszélgetve, kezdtek felém mutogatni. Szánalmas képet nyújtottam. Koszos voltam, borostás, de leginkább teljesen kimerült a borzalmas szahari melegtől. Egy tapasztalt francia jóelőre figyelmeztetett: – Olyan lesz, mintha valaki késsel döfködne. A hátadat, a fejedet. Délben a sivatagi nap sugarai egy kés erejével hasogatják az ember testét.

A sofőr rámnézett, és előbb nem szólt semmit, de aztán kezével a teherautóra mutatott, és beleegyezően felkiáltott: *-Jalla!* (Indulás! Szállj fel!) Fölmásztam a vezetőfülkébe, becsaptam az ajtót. Már indultunk is.

Tulajdonképpen fogalmam sem volt arról, hova megyünk. A reflektorok fényében homokot láttam, mindig ugyanazt a különböző árnyalatokban csillogó homokot, amelyet kavicspadok és kiálló kövek tarkítottak. A kerekek hol a gránitküszöbökön ugrándoztak, hol mélyedésekbe, hasadékokba süppedtek. A mélységes, sötét éjszakában csak két fényfoltot, két, keretbe foglalt fénykorongot lehetett látni, amint a sivatag felszínén cikáznak. Ezenkívül nem lehetett látni az égvilágon semmit.

Egy idő után gyanakodni kezdtem, hogy vaktában, az orrunk után haladunk, mert sehol sem láttam semmiféle tájékozódási pontot, semmiféle jelzést, karót vagy egyéb jelet. Megpróbáltam kérdezősködni. Előre böktek az éjszakába, és megkérdeztem: – Nuádzibu?

A sofőr elréméztet és fölnevetett: – Nuádzibu!? – mondta olyan vágyakozással, mintha Szemiramisz számunkra, földi halandók számára elérhetetlen függőkertjéről volna szó. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy nem a nekem megfelelő irányba tartunk, de nem tudtam, hogyan kérdezzem meg, merre is megyünk. Nagyon szerettem volna kapcsolatot teremteni a sofőrrel, közelebről megismerni őt. – Ryszard – böktek magamra, aztán órá mutattam kérdően. – Szalim – válaszolta, és megint fölnevetett. Csönd lett. Alighanem simább területre értünk, mert a Berlier nyugodtabban, gyorsabban haladt (hogy pontosan mekkora sebességgel, nem tudom, mert az összes műszer rossz volt). Egy darabig még mentünk így, szótlánul, aztán elaludtam.

Hirtelen csöndre ébredtem. Leállt a motor. Szalim nyomkodta a gázpedált, újra és újra indított a slusszkulccsal. Az akkumulátor és az elosztó működött, de a motor néma maradt. Közben már nappal lett. A sofőr emelőt keresett a motorháztető felnyitásához. Ezt rögtön furcsának és gyanúsnak találtam: hogyhogy, a sofőr nem tudja fölnyitni a motorháztetőt? Végül rájött, hogy a motorház külsején lévő kallantyúkat kell fölkatintani. Fölmásztam a sárvédőre, onnan nézegette a motort, de úgy, mintha először látná a bonyolult szerkezetet. Valamit megfogott, valamit megmozgatott, de nagyon amatőr módon. Megint indítani próbált, de a motor meg se rezgett. Végre megtalálta a szerszámládát, de nem sok mindent talált benne. Elővett egy kalapácsot, néhány szerszámkulcsot és csavarhúzó, majd nekiállt szétszedni a motort.

Lemásztam a vezetőfülkéből. Körülöttünk, amerre a szem ellát, mindenütt a sivatag. Homok, rajta itt-ott sötétszínű kövek. A közelben egy földből kiálló, ovális, fekete sziklatömb – délután, a nap melegtől átforrósodva, úgy fogja ontani magából a hőséget, mint egy olvasztókemence. A holdbéli tájat a horizont földben végződő, vízszintes, tökéletesen egyenes vonala zárja, fölötte már csak az ég, semmi más. Sehol egy hegy, egy homokbucka, egy levélke! És persze sehol semmi víz. A víz! Ez jut elsőnek az ember eszébe ilyen helyzetben. A sivatagban ugyanis, amint kinyitjuk a szemünket, máris a fő ellenség arcát – a nap izzó arcát – látjuk. Ez a látvány azonnal fölébreszti bennünk az életösztönt – nyulunk a vízért. Inni! Inni! Csak ily módon vagyunk képesek valamit is javítani az örök sivatagi küzdelem, az izzó nappal vívott kétségbeejtő párbaj esélyein.

Úgy döntöttem, víz után nézek, mert nálam nem volt se víz, se élelem. A vezetőfülkében nem találtam semmit. Egy kevés víz azért akadt – a teherautó kocsiszekrényének aljához balról is, jobbról is oda volt erősítve spárgával két-két tömlő elég rosszul kikészített kecskebőrből. A tömlők megőrizték a kecske alakját, az egyik láb szolgált csőrként, abból lehetett inni.

Egy pillanatra megkönnyebbültem, de csak egy pillanatra, mert mindjárt kalkulálni kezdtem. A sivatagban víz nélkül egy teljes napot lehet kibírni. Nagy nehézségek árán esetleg kettőt, de azt nem mindig. A számítás egyszerű: ilyen körülmények között az ember egy nap alatt körülbelül tíz litert verejétekezik, ahhoz tehát, hogy életben maradjon, hasonló mennyiségű vizet kell meginnia. Ha nincs víz, azonnal szomjúságot érez. Az igazi, elhúzódó szomjúság a forró, száraz klímában fárasztó, destruktív érzés, nehezebben győzhető le, mint az éhségérzet. Néhány órán át tartó szomjúság után az ember aluszékonnyá, levertté válik, egyre gyöngébb lesz, kezdi elveszíteni tájékozódó képességét. Beszéd helyett egyre érthetlenebbül makog. Még aznap este vagy másnap magas láz tör ki rajta, és hamarosan meghal.

Végiggondoltam, hogy ha Szalim nem osztja meg velem vízkészletét, még ma meghalok. De még ha ad is a vízből, a készlet csak még egy napra lesz elegendő – vagyis holnap halunk meg, de legkésőbb holnapután.

Megpróbáltam lefékezni gondolataim száguldását, igyekeztem arra figyelni, mit csinál Szalim. Nyakig olajosan, izzadtan a motort szedte szét darabjaira, csavarokkal, vezetékkel babrált, de csak úgy átabotában, minden rendszer nélkül, mint a gyerek, aki dühében szétveri a játékát, ha nem akar működni. A sárvédőkön, az ütközőn mindenütt rugók, szelepek, tömítések, drótok hevertek, egy részükhöz már lepotyogott a földre. Otthagytam Szalimot, és átmentem a teherautó másik oldalára, ahol még volt egy kis árnyék. Leültem a földre, hátamat a keréknek támasztottam.

Semmit sem tudtam erről az emberről, pedig életem az ő kezében volt. Legalábbis erre a napra. Ha Szalim elkerget a teherautótól és a víztől – és kezében kalapács volt, a zsebében meg biztosan kés, fizikai erőfőlényét már nem is említve –, ha azt mondja, takarodjak innen, menjek, amerre akarok, akkor még az éjszakát sem érem meg. És az volt az érzésem, hogy pont ezt fogja tenni, hiszen így meghosszabbíthatja életét, vagy akár meg is menekül, ha időben érkezik valamilyen segítség.

Egyértelmű volt, hogy Szalim nem hivatásos sofőr, de hogy a Berlier-hez nem ért, az biztos. És a vidéket sem ismerte. Egyébként is, lehet-e igazán ismerni a sivatagot, ahol az egymást követő homokviharok következtében állandóan változik a táj, a homokhegyek folyton változtatják helyüket, s így a tájékozódási pontok is eltűnnek? Errefelé gyakran előfordul, hogy ha valakinek van egy kevéske pénze, azonnal felfogad valakit, akinek még annyi pénze sincs, mint neki, hogy helyette dolgozzon. Valószínűleg az történt, hogy a Berlier igazi sofőrje felfogadta Szalimot, hogy helyette menjen el a teherautóval valamelyik oázisba. Csakhogy itt soha senki nem vallja be, hogy nem ért valamihez, nem tud valamit. Ha az ember odamegy egy taxisofőrhöz, s megkérdezi tőle, tudja-e, hol van ez vagy az a cím, a sofőr gondolkodás nélkül rávágja, hogy tudja. Ezután kezdődik a „városnézés”, a körbe-körbe keringés, mert természetesen fogalma sincs arról, merre menjen.

A nap egyre magasabbra hágott az égen. A mozdulatlan, kővé dermedt sivatag-tenger nyelte magába a napsugarakat, egyre forróbb lett, már szinte lángolt. Közeledett az óra, amikor minden pokollá válik – a föld, az ég és mi magunk is. A jorubák szerint ha az embert elhagyja az árnyék, az ember meghal. Itt meg minden árnyék egyre rövidebb, egyre kisebb, egyre fakóbb. Mindjárt el is tűnik. Nemsokára itt a dél – az az időszak, amikor az emberek és a tárgyak elvesztik árnyékukat, már szinte nem is léteznek, egyetlen fénylő, izzó fehérséggé válnak.

Azt hittem, hogy már bekövetkezett ez a pillanat, amikor hirtelen egészen más látvány tárult elélem. A halott, mozdulatlan horizont, amelyre úgy ránehezedett a hőség, hogy az ember azt hitte, semmi sem jelenhet meg rajta, egyszerre csak megélné, kiszöktet. Amerre a szem ellát, mindenütt hatalmas pálmafák, egész pálmaligetek, sűrűn, egymás mellett, végig a látóhatáron. És tavakat is láttam, hatalmas, kéklő tavakat fodrozódó víztükörrel. Meg friss, intenzív, harsogó zöld színben pompázó terebélyes, buja, bokrokat. És ez az egész folytonosan vibrált, remegett, lüktetett elmosódva, megfoghatatlanul, mintegy ködön át. A levegőben pedig – ott, körülöttünk is, a látóhatáron is – tökéletes, mélységes csönd uralkodott: nem fúj a szél, a horizonton látható ligetekben nem énekeltek madarak.

– Szalim! – kiáltottam föl. – Szalim!

A nyitott motorháztető alól előbukkant egy fej.

– Szalim! – ismételttem meg újra, és kezemmel a ligetek, tavak, a szaharai Éden felé mutattam.

Szalim arrafelé nézett – semmi. Koszos, izzadt arcomon döbbenetet, csodálkozást, elragadtatást vehetett észre, de valami mást is, ami láthatóan nyugtalanságot keltett benne, mert a teherautóhoz ment, eloldotta az egyik tömlőt, ivott belőle egy kicsit, a maradékot pedig szó nélkül nekem adta. Megmarkoltam az érdes kecskebőrből varrt zsákot, és inni kezdtem. Megszédültem, s hogy el ne vágódjam, vállammal a Berlier oldalának támaszkodtam. Szívtam a vizet a kecskelábból, még mindig a látóhatárban gyönyörködve. Ahogy azonban enyhült a szomjúságérzetem, ahogy éreztem, hogy csöndesedik bennem valami örült nyugtalanság, úgy kezdett szertefoszlani a zöld táj látványa. Színei egyre fakóbbak, halványabbak, formái egyre bizonytalanabbak, elmosódottabbak lettek. Mire az utolsó csepp vizet is kiszívtam, a látóhatár megint lapos, üres, kihalt lett. A víz, az a meleg, szemetes, homoktól és kosztól sűrű, undorító szaharai víz lehetővé tette, hogy éljek még egy darabig, de elvette tőlem az Éden látványát. A nap legfontosabb eseménye azonban az volt, hogy Szalim maga adott a vízből. Már nem félttem tőle. Éreztem, hogy biztonságban vagyok, legalábbis addig, amíg el nem fogy az utolsó csöpp vízünk is.

A nap második felét a teherautó alatt, a fakó, bágyadt árnyékban fekvé töltöttük. Az egész, lángoló horizontok közé zárt világban egyedül mi ketten jelentettük az életet. Bámultam a kezem ügyébe eső földet, a közeli köveket. Valamiféle élőlényt kerestem, valamit, ami megmozdul, megrebbe, föl villan. Eszembe jutott, hogy valahol a Szaharában él egy kis bogár, amelyet a tuaregek úgy hívnak, hogy Ngubi. Amikor nagy a hőség, Ngubi szenved, mert szomjúság gyötri. Víz azonban nincs sehol, mindenütt csak a forró homok. A kis bogár ekkor kiválaszt magának valamilyen kiemelkedést, mondjuk egy homokbuckát, és szorgalmasan mászni kezd annak teteje felé. Ez azonban igazi sziszifuszi munka, a forró és szemcsés homok ugyanis állandóan megindul, és magával viszi a bogarat újra oda, ahonnan az egész erőlködést kezdte. Így aztán a bogár hamarosan izzadni kezd. Potroha végén rövidesen nagy verejtékcsepp keletkezik. Ngubi ekkor abbahagyja a hegymászást, összegömbölyödik, és szívókját a verejtékcseppbe mártja.

Iszik.

Szalimnak egy papírzacskóban volt néhány darab kecsze. Megittuk a másik tömlő vizet is. Maradt még kettő. Arra gondoltam, írrok valamit. Felöltött bennem, hogy ilyen helyzetekben az emberek írni szoktak valamit. Nem volt hozzá erőm. Igazából nem fájt semmim sem, csak valami üresség növekedett bennem. Abban az ürességben pedig egy másik üresség.

És hirtelen észrevettem a sötétségben két izzó szemet. Messze voltak, és nagy lendülettel imbolyogtak. Aztán motorzúgásra lettem figyelmes, egy teherautót pillantottam meg, ismeretlen nyelven hangzó szavakat hallottam. – Szalim! – szólaltam meg. Néhány fekete, Szaliméhoz hasonló arc hajolt fölém.

(Folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet

Caius Licinius Calvus*

Versei

I.

Ó, Pons Fabricius, te hű, kecses híd!
Hányszor jártam a hátadon mogorván,
rajtad hányszor elácsorogtam egykor!
Hányszor vártam a kedvesem remegve –
jaj, Tertullia mégis egyre késett...
Hányszor lestem a lépteit s a hangját,
ó, Pons Fabricius, csodás alakját
hányszor véltem a nyugtalan tömegből
már-már végre kiválni, fölragyogni –
ó, Pons Fabricius, milyen kihívó,
s még milyen fiatal vagy így, amint szép
könnyedén a beteg szigetre szökkensz!
Ó, Pons Fabricius, te tudhatod, hogy
mennyit néztem a tóduló habokba,
míg Tertullia tétován, de megjött.
Mennyi boldog időm veszett a lomha
árba – s folyt tova búsan! Álmaimmal
hosszan ballag alattad át a Thybris,
ó, Pons Fabricius, te hű, kecses híd!

II.

Lucullus, étkes bácsikám, zabálj mályvát,
céklát, salátát, hagymaszárt, sovány sóskát –
tán futja még spenótra is vagyonkádból...
Hagyd másra már a mámaszószt, a bormártást,
a pávahúst, az osztrigát, homárt, gombát,
kappant, murenát, szűz kocának méhburkát!
Hagyd másra, mert csikarni fogsz megint – foslatsz,
rohansz, rotyogsz vagy székrekedsz a sok sülttől...
Hagyd másra pár halastavad, vadaskertet!
Hagyd rám – helyetted kapjak én gyomorrontást,
te meg, Lucullus bácsikám, zabálj mályvát.

III.

Tök Bibaculus, élj soká, te tömlő!
Kívánom, virulóbb legyél – s ezentúl
csak suntumi bort ihass rogyásig!

IV.

Optimaták! Likatok soha nem marad árva! Nagy orrát
bölcs Cicerónk, ha szagot fog, bármibe kész beleütni!

Kovács András Ferenc műfordításai

* Caius Licinius Calvus (i.e. 82-i.e. 47?) előkelő plebejus családból származó római szónok és költő, Catullus legjobb barátja. Irodalmár barátaival együtt elhatárolta magát Caesar és Pompeius politikai törekvéseitől. A szónoki pályán Cicero vetélytársának számított. A fiatal, művelt ifjak körének, a „neoterikusok” néven emlegetett csoportnak irodalomelméleti megalapozójaként kedvelt költő maradt az augustusi aranykor idején is. Számos költői művéből mindössze 155 vers, illetve 22 töredék maradt ránk.

Szigethy András

Egy úr a Neue Zürcher Zeitungól

Beszélgetés Andreas Oplatkával, a NZZ volt skandináviai, párizsi, moszkvai, napjainkban közép-kelet-európai tudósítójával

– Harmadik elemista koromig meggyőződéses kis úttörő és a kommunista tanokat papagájként ismételtető kissrác voltam, aki meg volt győződve a Szovjetunió paradicsomi voltáról. Aztán úgy negyedik osztályos koromban, a szülői házban folytatott beszélgetések után megfordult számomra a világ. Körülbelül tízéves lehettem, amikor tulajdonképpen politikai tényként felfedeztem a szüleimet. Ők ugyanis polgári liberális és kommunistaellenes gondolkodásúak voltak, akik mélyen megvetették a rezsimet, csak addig erről nem mertek beszélni velem, mert a kis számár ugye föl fog állni az iskolában, és azt fogja mondani a tanító néni: a mamám meg a papám azt mondta otthon, hogy ez nem így van. E tekintetben tehát, mint a legtöbb hasonló indíttatású gyerek abban a korban, én is kétszínű, kétszintű életet éltem. Mindenki tudta, hogy a házban, ahol lakunk, ki az, akinek a lépcsőházban előrével kell köszönni, a többieknek pedig azt kell mondani, hogy kezet csókolom, hogy az iskolában a hivatalos szöveget miként kell előadni, az úttörővezetőnek mit kell mondani, a barátaink között hogyan kell beszélni és otthon milyen szellemben esik szó a dolgokról. Pontosan tudtuk, hogy osztálytársaink közül kiknek a szülei párttitkárok vagy a néphadsereg tisztjei, tudtuk, hogy velük a szünetben nem szabad politikáról beszélni, s főként nem úgy, ahogy mi többiek egymás között beszélünk.

Én magam úgynevezett értelmiségi családból származom, mégpedig mind a két szülői ágról. Itt kell említést tennem arról, hogy sem apám, sem anyám családja eredetileg nem magyar. A szüleim már azok voltak, úgy érve, hogy itt születtek, de a mi nevünk eredetileg cseh, az Oplatka, prágai családnév. Anyámat Birknernek hívják, ők németek. Ami mind a két családban közös, hogy nagyapámat, illetve dédapámat a magyarországi iparosodás hozta Budapestre. Az apai oldalon mind cukoripari emberek voltak, az anyai oldalon a dédapa geológus volt, aki egyebek között artézi kutak fúrásával foglalkozott és részt vett a Széchenyi fürdő építésében meg az Erzsébet híd budai pillérének stabilizálásában, ami állítólag kutya nehéz munka volt, mert a Gellért-hegyi források megroggyantották.. Nagyanyám még mesélte, hogy az apja mennyire megharagudott, mert a korabeli kabaréban elhangzott, hogy az Erzsébet híd szép, de csak szabad úszóknak használható.

Gyermekkoromban Budapesten éltünk, én 1942-ben itt születtem. Apám a háború után a Cukoripari Kutató Intézetnek volt az igazgatója. Ez az én későbbi sorsomat is befolyásolta. Apám ugyanis a két világháború között Svájcban, a zürichi műegyetemen tanult, ott végzett mérnökként, doktorált fizikusként és dolgozott is egy ideig tanársegédként 1935-ig. És volt egy fiatalkori ideálképe Svájcra. Úgy gondolta, hogy ha valaha innen el kell menni, akkor csak oda vezethet az útja. Ez meghatározta az 56-os választását.

Emlékszem, a Vízivárosban laktunk, a Halászbástya és a Duna között a Donáti utcában. A ház ma is megvan, egyszer a kilencvenes évek elején elmentem előtte. Nagy levegőt vettem, fölmentem a lépcsőn és becsöngettem. Kijött egy néni, kérdezte, hogy mit kívánok, mondtam, nagyon különös, amit mondani fogok, de szeretnék öt percre bejönni. Nem sok nosztalgiát éreztem, de azért mégis jó volt újra látni, hiszen az volt az otthonunk. A Sarkadi Cukorgyárból jöttünk föl oda, a gyárnak apám műszaki igazgatója volt a háború előtt és azt hiszem, részben utána is. Amikor azután szovjet mintára létrejöttek a kutatóintézetek az élelmiszeriparban is, akkor kerültek Budapestre.

A Medve utcai iskolába jártam, amelyet már Németh László is leírt. Akkor már nem polgári volt, hanem általános iskola. Németh László leírása pontosan egybevág az én emlékeimmel. Az iskola épülete éppen olyan volt, amilyenek Németh László leírta. Először két osztályt jártam a Medve utcában. Első osztályba még a Marczibányi térbe jártam, mert az akkor francia iskola volt. Ez az 1948-49-es tanévben volt. Egy évig tanultunk ott amolyan elemi szinten játékosan franciául, de 1949-ben az az iskola megszűnt. Akkor kerültem a Medve utcába. Később negyedik-ötödikbe jártam még két osztályt a Marczibányi téren.

A Medve utcai iskoláról jó emlékeim vannak, a Marczibányi térről nem. Ez persze azzal is magyarázható, hogy ezek voltak a legkegyetlenebb politikai idők. Akkoriban, 1952-53-ban a Marczibányi téren – ez függhetett az iskola vezetőségétől, egyes tanároktól is – nagyon kemény politikai légkör volt. Reggelente zászlófelvonás, kemény politikai szövegek nap mint nap. Akik öt percet elkéstek, azoknak nyilvánosan szégyellniük kellett magukat.

Furcsa dolgok voltak akkoriban. Ma is emlékszem arra, hogy a fene tudja miért, de abba a gyanúba kerültem ötödikes koromban, hogy feljelentettem a magyar tanárnőket: antiszocialista kijelentéseket tett az osztály előtt. Valaki ugyanis valóban feljelentette. A vád ebben a formában nem volt igaz, bár az tény, hogy az órákból ki lehetett következtetni, a tanárnő nem éppen elkötelezett híve a rendszernek. Nem tudom, miért gondolták, hogy én jelentettem föl, mindenesetre rettenetes kalamajkák játszódtak le körülöttem. Aztán később kiderült, hogy ki volt a feljelentő, nekem mindenesetre elegendő lett a Marczibányi téri iskolából, és akkor visszakerültem a Medve utcába.

Talán azt is érezhettem – ezt persze akkor nem tudtam fölmérni –, hogy a Marczibányi térre egy valamivel gazdagabb, tehetősebb réteg gyerekei jártak, mint az inkább proletár környéken fekvő Medve utcába. Így utólag visszatekintve szociológiailag roppant érdekes volna elemezni, hogy miért lehetett akkor az a környék – a Fő utca, a Gyorskocsi utca vidéke – nagyon nyomorgó, nagyon nyomorult része a fővárosnak.

Elmondhatom, hogy néhány tanár meghatározó szerepet játszott az életemben. Az előbb említett magyar tanárnő, a Marczibányi téri, és a Medve utcai magyar és történelem tanárnő is. Mind a kettő ötven év körüli lehetett, nekünk akkor borzasztóan öregnek tűntek. Mind a kettő nagyon jó és bennem mély nyomot hagyó pedagógus személyiség volt. Innen származik, hogy Széchenyi István alakja és tevékenysége számomra az egész életemet végigkísérő probléma, amivel most nagyon komolyan igyekszem foglalkozni. A Medve utcai tanárnő – az ötvenes években ez egyáltalán nem volt magától értetődő, sőt nagyon bátor dolog volt – az osztálynak azt tanította: igen, igen, a forradalmár Kossuth Lajos nagy tetteket hajtott végre, de az ő számára az építkező Széchenyi, a reformáló Széchenyi az értékesebb ember, az értékesebb történelmi személyiség és politikus.

– *Ötvenhatot miként élte meg a család? Te hogyan? Titokzatos, félelmetes és átláthatatlan valamiként?*

– Már az október 6-i Rajk-temetést az én környezetemben a kommunista párt súlyos blamázsaként, vereségeként fogták fel. Hozzá kell mindehhez tennem, hogy a mi közvetlen környezetünkben is tűntek el emberek az ötvenes évek elején. A keresztapámat, aki ludovikás tiszt volt, meg a keresztanyámat kényszermunkára ítélték. Semmit nem tudunk róluk, illetve csak annyit, hogy valamelyik bányában dolgoztatják őket. Ezek a dolgok is jelen voltak a tudatomban, és ez valóban félelmetes volt. Félelmetes és titokzatos, hogy

keresztapámék valahol szemet bányásznak.

Én tizennégy éves voltam 56-ban, de van egy testvérem, aki hat és fél esztendővel idősebb nálam. Gábor akkor már műegyetemi hallgató volt. Szeptemberben az ő műegyetemi élményeiből, az esti asztal melletti, körüli családi beszélgetésekből értesültem arról, ami az egyetemen akkor már zajlott és forrongott. Még azt is hozzátenném, hogy az 55-56-os esztendő számomra nagyon nagy élmény volt. Mi akkor nyolcadikosok voltunk, az iskolában a legidősebbek, és egyes tanárok 56 tavaszától kezdve, amikor lezajlott az SZKP XX. kongresszusa és elhangzott Hruscsov titkos beszéde, kezdtek másként beszélni. Ezt nem lehet pontosan leírni, de érezni lehetett, hogy valami megváltozott vagy változóban van. Erre az érzésre most is világosan emlékszem. Kezdték megoldódni a nyelvek iskolai szinten is. És egyes tanárok velünk, a legidősebbekkel, azokkal, akikkel ezen a szinten már lehetett politikai témájú beszélgetéseket folytatni, szóval egyes tanárok a szünetekben, délutánonként, szabadidőben, itt, ott, amott már mondtak olyasmiket, amik messze túlmentek a hivatalos kereteken. Hogy valami történik, azt tehát – természetesen a maga szintjén, a maga módján – valahogy érezte az ember.

– *A XX. kongresszus családi téma volt?*

– Igen. Bármilyen hihetetlen a mai füleknek, ez az egyik legfontosabb családi téma volt.

– *Szüleid hallgattak külföldi adásokat vagy a Szabad Európát?*

– Ötvenhat forradalmi napjaiban bizonyosan, hogy máskor is hallgattak-e, arra nem tudnék válaszolni. Feltehetően inkább a bécsi rádiót hallgatták és kevésbé a Szabad Európát, lévén mind a ketten nagyon jól tudtak németül.

– *Számodra hogy zajlott le 56?*

– Úgy zajlott le, hogy október 23.-án délben voltam utoljára Magyarországon iskolában, amit akkor persze nem tudtam. Ötvenhat júniusában végeztem el a nyolcadikat a Medve utcában, szeptember 1-jétől a Toldi Gimnáziumba jártam – mindössze másfél hónapot. És már 22-én megtudtam a bátyámtól, hogy a Műegyetemen valami készül, és azt is tudtam, hogy ott nagyon forrongó nagygyűlések voltak az utóbbi napokban, többek között kórusban szavalták a hallgatók, hogy „Ruszkik, haza!”. A bátyám teljesen eufórikusan számolt be minderről. Apám, aki óvatos ember volt, és tegyem hozzá, szkeptikus, némi fejcsóválással hallgatta ezt, én persze mindent elújságotam az iskolában a barátaimnak.

Arra nagyon jól emlékszem, hogy október 23.-án hazamentem az iskolából és egyedül megebédeltem otthon. Fél kettő körül megjelent a szomszéd gyerek, akivel apró gyerekkorunk óta barátságban voltunk – különféle jelekkel értekeztünk a falon keresztül egymással, mert a szobáink egymás mellett voltak, bár nem ugyanabban a házban. Nos, megjelent, és azt kérdezte: mi a fenét csinálsz itt? Mondtam, matematikából holnap dolgozat lesz, arra muszáj készülni. Meg vagy te hülyülve, válaszolta, gyere, menjünk tüntetni. Tüntetés, micsoda? Azt mondja: te nem tudsz semmit, kint van az utcán az egész város. Mondom, nem lehet. Már akkor sem voltam nagyon jó matematikus, ilyen tekintetben elütök a családtól, szóval nagyon akartam matematikából készülni. Aztán, bár nagyon rossz lelkiismerettel, mégis csak elmentem tüntetni. Ott voltam a Bem téren, a Kossuth téren, ki lehetne számítani, hogy mikorra értem onnan haza, mert minket azért elég szigorúan neveltek, és este hétkor otthon kellett lenni. Lehetett fél tíz, amikor hazaértem, a testvérem még később. Apám azonban ezúttal nem osztott ki bennünket, hanem nagyon komolyan és szigorúan félrevont minket és azt mondta: gyerekek, a következő napokban nagyon vigyázzatok, az oroszok ezt nem fogják annyiban hagyni, bele fognak avatkozni, lehet, hogy itt vér fog folyni. Ne menjetek az utcára, vigyázzatok magatokra! Bátyám meg én egymásra néztünk, és tudtuk, hogy ugyanazt gondoljuk: az öreg rémeket lát, persze, benne van az egész második világháborúnak a borzalma, meg kell érteni az öregfiút, na jó. Mindazonáltal nagyon rossz lelkiismerettel mentem aludni, hogy másnap matematika dolgozat lesz és nem készültem.

– *Mire ébredtél?*

– Az a rész, ahol laktunk, akkor még nem volt úgy beépülve, mint ma, így a pesti oldalról a hangokat lényegesen erősebben át lehetett hallani. Arra ébredtem, hogy géppisztoly-, géppuska-sorozatokat hallatszanak. Egy szobában aludtunk a bátyámmal, kérdeztem tőle, szerinte mi van, mi történt. Azt mondta: forradalom van. És ki ellen? Az ávósok meg az oroszok ellen. És kik csinálják? A magyar melósok. Így kezdődött a dolog az én számomra. A szüleim aznap még elmentek dolgozni, de hát sok munka már nem volt, hamar hazajöttek, és ezúttal apám is eufórikus állapotban volt, ami őnála nagyon ritkán fordult elő. S azt mondta: gyerekek, ellentétben azzal, amit itt a rádió mesél, hogy ellenforradalom, bandák meg csőcselék, ez nem az, ez sokkal több, ez egészen más. Itt valami sokkal nagyobb dolog történik.

És most, ha szabad, itt állunk meg, mert egy teljesen személyes dolgot, személyes érzést akarok elmondani, de ez már majdhogynem irodalmi síkra toldódik. Egyszer megpróbáltam megírni, de nem nagyon sikerült. Ez pedig az az érzés, hogy tulajdonképpen mindaz, ami azóta történik, az is, hogy most veled szemben ülök a Bartók Béla úton, és valamit mesélek neked, ezt én azóta álmodom. Ez az egész nem valóság. A valóság az, hogy az 1956. október 23-áról 24-ére virradó éjszaka van most is. Egy kicsit furcsa és hosszú álom ez, de az csak álom lehet, hogy nyugatra kerültem, és ma már szinte jobban tudok németül, mint magyarul. Álom, hogy gyermekeim vannak és azok nem magyarul beszélnek, hanem franciául meg németül, álom, hogy Párizsban élek, ahová igazából soha életemben nem kerülhetek el, mert hát bezárt országban élünk, álom, hogy németül írok újságot, meg hogy visszakérek ide, meg hogy itt egyszerre csak 1989 van, a Hősök terén ünnepség és Nagy Imrét újra eltemetik. Ez az egész olyan zavaros, olyan valószínűtlen – ezt csak álmodni lehet. Érzem, hogy egyszer föl fogok ébredni, és akkor október 24-e lesz, és nem volt forradalom, nem történt semmi. Az egészet csak álmodtam, és most el kell mennem a Toldi Gimnáziumba matematika dolgozatot írni, és én nem készültem.

Mindamelletts visszatérve a talán mégiscsak valóságos dolgokra, a bátyámat meg engem lényegében bezártak a lakásba. A bátyám ennek ellenére állandóan az egyetemen és a környékén volt. Tudtommal nem vett részt a harcokban, de a műegyetemi dolgokban igen. Emlékszem október 25-ére, a véres csütörtökre: otthon voltam, és mivel a Kossuth tér szemben volt, sok mindent hallottam az ottani fegyverropogásból. Egyébként akkor még állt a Kossuth híd is, amit a ledőlít hidak maradványából építettek a Batthyány tér és a Kossuth tér között, hogy 1945 telén, mielőtt beáll a zajlás a Dunán, egyáltalán legyen hid Budapestén. 1956 tavaszán, nyarán az a híd a teherforgalom előtt már le volt zárva, mert olyan rossz állapotban volt, de gyalog még át lehetett rajta menni. Akkor az történt, hogy szovjet tankok ráálltak a Kossuth hídra, oda, ahol a pillérek voltak. Mi gyerekek, lehet, hogy mások is, azon imádkoztunk, hogy most szakadjon le a Kossuth híd. De azért ezt még kibírta, nem szakadt le. Nos, amit azon a csütörtök délben hallott az ember a budai oldalon, a géppuskáknak, a páncélosok ágyúinak hangját, az igencsak megrázó volt. Hogy mi történt a Kossuth téren, azt én estefelé tudtam csak meg. Lakott a házban egy család, amelynek tagjai – akkor így mondtuk – pártberek voltak. És estefelé, amikor már mindenki otthon volt, ez a férfi lejött hozzánk, és rendkívül alázatosan, ami korábban nem volt szokása, azt mondta: ugye lehetne az önök családjára számítani, ha ide valamilyen bandák betörnének, mert ugyebár ebben a házban pártmunkások is laknak. Ő mondta el, hogy később, a lövöldözés után járt a Kossuth téren és látta a halottakat, ott feküdtek, tucatjával, sőt százával. Hogy pontosan mi történt, ez ugyebár mindmáig vita tárgya, de az én számomra ez volt az első döbbenetes értesülés.

– *És hogy látod most, mint a Neue Zürcher Zeitung kelet-közép-európai tudósítója az 56-os Kossuth-téri eseményeket?*

– Sok mindent tudok róluk, persze nem elsősorban az NZZ tudósítójaként, hanem olyan személyként, aki tud magyarul, el tudta

olvasni ebben a témában a megfelelő szakirodalmat és a nyugati kutatásokat. Én sem tudok többet mondani, mint ami általánosan ismert. Hogy volt-e valakinek provokálási szándéka, nem tudnám megmondani. De ha provokáció volt, teljesen logikátlanak tűnik a dolog. Ellentétben a 30-ai Köztársaság téri vérengzéssel, amely ha provokáció volt, akkor könnyen megmondható, hogy kinek hozott hasznot. Itt feltehető a klasszikus kérdés, a cui prodest, mert ha az provokáció volt, akkor arra szolgálhatott, hogy azt lehessen mondani, gyilkolják a kommunistákat, elszabadult a csőcselék, és hát ez volt az, amire a moszkvai vezetés a leginkább vevő volt.

– *Egy korábbi beszélgetésünkben említetted, hogy erről sokat beszélgettetek Gosztonyi Péterrel.*

– Igen. Gosztonyi meg volt győződve róla, hogy ez provokáció volt, és ő úgy gondolta – részben írt is róla, de azt hiszem, hogy már nem volt elegendő ideje a témát feldolgozni, megírni –, hogy ezt bizonyítani is tudja. Szerinte ez szovjet intencióra történt, hogy a bevonulásra vonatkozó döntést ezzel ki lehessen kényszeríteni a szovjet kemény vonalnak. Érdekes módon valóban mindmáig úgy tudjuk, hogy a szovjet álláspontot erősen befolyásolta az az érv, hogy Budapesten hajtóvadászat folyik a becsületes kommunisták ellen. Tudjuk, valóban történtek lincselések, történtek szégyenletes dolgok, a Köztársaság téren és másutt is, az egyik és a másik oldalról is. Tény, hogy szerencsétlen sorkatonákat, akik az ávoához voltak besorozva, kegyetlenül legyilkoltak. Hogy ez borzasztó, erről nem is lehet vita. Ugyanakkor azonban azt is látni kell, hogy a lincselések azután megszűntek, és tudtommal a Köztársaság téri vérengzés és november 4-e között, talán egyes elszigetelt esetektől eltekintve, semmiféle hisztéria vagy kiszélesedő hajtóvadászat nem volt. Sőt ellenkezőleg, a konszolidáció felé haladtak a dolgok. Emlékszem azokra az újságcímekre, hogy 5-én fűtött gyárak és munkahelyek várják a dolgozókat újra, emlékszem a munka felvételére buzdító felhívásokra. Számunkra egyébként ez nem volt túlságosan öröndetes, mert ugyebár a diákságnak ez azt jelentette, hogy újra kezdődhet az iskola. Nekünk pedig nem utolsósorban az volt a jó a dologban, hogy nem kellett iskolába menni.

– *Másnap azonban mégsem volt tanítás. Más kezdődött, nem utolsósorban a tömeges menekülés. Ti meddig maradtatok itthon?*

– Sokáig. December 13-ig. Én 15-én mentem át a határon.

– *Hogyan határozátok el magatokat, és hogyan történt maga a kimenetel?*

– Még annyit mondanék el közben, hogy 27-étől, 28-ától kezdve a barátaimmal együtt róttam a várost, jártam mindenfelé, láttam nagyon sok mindent. Itt a lakásod közelében, a Móricz Zsigmond körter déli oldalán például állt egy kiegészített szovjet tank, amelyben nyilvánvalóan bennégett a legénység. Az emberek körbeállták, fölmásztak rá, belenéztek. Mi is ott álltunk. Csak arra emlékszem, hogy egy ember a vállamra tette a kezét, és azt mondta: srácok, inkább ne nézzetek bele. Nem tettük meg. Soha nem éltem meg ilyet korábban: minden szociális, származási, vallási és korkülönbség ellenére olyan egység volt, ami az ilyen apróbb dolgokban is kifejeződött. És ilyen volt az egész hangulat Budapesten, a budapesti munkásságé is, amelyik fizikai értelemben a forradalmat csinálta. Az a munkásság akkor más volt, mint a mai, mert az eltelt negyven év azért sokat változtatott a viselkedésén, hanghordozásán, szókincsén és más dolgokban. Azt szoktam példának felhozni, hogy én annak idején már nagy futballdrucker voltam, és a Kinizsivé átkeresztelt Ferencvárosnak szurkolni, az politikai állásfoglalást is jelentett. Ötéves korom óta Ferencváros-szurkoló vagyok, ami nem zárja ki, hogy időnként rettenetesen ne szégyelljem magam amiatt, amit a mai ferencvárosi B-közép rendezni szokott. A Kinizsi-pályára akkor nyugodtan elvihetél egy fiatal lányt is. Ma ez egy kissé másként zajlik. Valaki azt mondta nekem, gondoljak abba bele, hogy az angliai futballmeccsek közönségét sem az a fair gentleman viselkedés jellemzi mostanság, és ebben is igazat kell adnom. Lehet, hogy ez összeurópai jelenség, mondhatni világjelenség.

De térjünk vissza ötvenhathoz. Egyszóval apám november 6-án vagy 7-én elhatározta, hogy egy éjszaka elmegyünk a Pasarétre, a Hermann Ottó útra, ahol a munkahelye, a Cukoripari Kutató Intézet volt, hogy ott legalább ki tudjuk aludni magunkat. A mi környékünket ugyanis lőtték, mert a Várban levő diákszállás ellenállási központ volt. Láttam a becsapódásokat a Halászbástyán, a Mátyás templom is kapott egyet-kettőt. Néhány szilánk a mi lakásunkba is bejött, áttörve az ablaküveget.

– *Miért mozdultatok ki ilyen helyzetben?*

– Valóban, akkor még Budán nagyon komoly harcok voltak. Valamikor reggel három és négy között hátizsákokkal elmentünk gyalog a Pasarétre. Amit ma nehéz elhinni, hajnalban tele voltak emberekkel a budai utcák, sokan sorba álltak a pékműhelyek előtt. Az egyetlen veszélyes hely a Mártírok útja, a mai Margit körút volt, a Széna térről az út hosszában időnként lőttek. Ki, hogyan, mivel, nem tudom, nekünk egyenként kellett átszaladnunk az úton, az kellemetlen pillanat volt. Amúgy aztán, amikor felértünk a kutatóba, ott tényleg lehetett aludni. Ma is bennem van a kép, ahogyan a hegyről látszott, hogy égnek a csepeli olajfinomítók, hatalmas lángokkal. Ennivaló viszont nem nagyon volt. Apám barátjának munkahelyén, a szomszédos élelmiszer-ipari kutatóintézetben megettük a kísérleti konzerveket. Aztán később, kilencedike körül visszamentünk a városba, amelyet addigra már elfoglaltak a szovjet csapatok. A Széna téren mindenütt ott álltak a szovjet tankok, orosz őrszemek.

Hirtelen nagyon nagy csend lett a városban. Az emberek jóformán nem beszéltek, lehajtott fejjel mentek az utcán, legfeljebb néhány halk és gyűlölködő megjegyzést tettek a szovjetekre, de egyébként nagyon nagy csend volt, ez maradt meg bennem. Aztán 12-14-e körül megint nyakamba vettem gyalog a várost. Végigjártam Pestet, eljutottam az Üllői út és a Körút kereszteződéséhez, a Corvin-közhöz. A látvány döbbenetes volt. A ház, amelyben a fogorvosom lakott, összedőlt. Mái bennem maradt az a jelenet, hogy miközben döbbenetesen álltam, odaérkezett egy fiatal pár, és a látvány hatására a nő elkezdett sírni. A férfi megfogta a vállát, s valami olyasmit mondott: ne sírj, Márta, meglesz még ennek a börtje! Nyilván az oroszokra értette. 1991 után, amikor összedőlt a Szovjetunió és megkezdődött a mindmáig tartó orosz mizéria, nagyon sokszor eszembe jutott ez a mondat. Hogy tulajdonképpen ez az egész kelet-európai birodalom magának Oroszországnak sem hozott hasznot, ellenkezőleg. Történelmileg felmérve, Közép-Európa megszállása orosz szempontból nagyon egészségtelen fejlemény volt. Hiszen iszonyú erőket vont el a belső modernizációtól az, hogy a külső hatalmi, a nagyhatalmi és katonapolitikai oldalra helyeződött a fő súly, aminek fontos része volt a közép-európai országok karbantartása és kordában tartása. Tette mindezt egy technológiailag és gazdaságilag elmaradt ország, amelynek sokkal fontosabb feladata lett volna, hogy saját belső gondjait megoldja.

– *Ezzel tulajdonképpen azt mondd, hogy a közép-európai zóna fenntartásának terhei döntő mértékben járultak hozzá a Szovjetunió összeomlásához.*

– Igen, ezt gondolom, és azt is, hogy a Szovjetunió elszigetelődése nagymértékben a Közép-Európára való rátelepedésből adódott. Erre persze lehet azt mondani, hogy mindez a második világháború és a hitleri megtámadtatás következménye volt. Erre viszont azt lehet mondani, hogy ez meg a Hitlerrel való paktálásnak volt a következménye. Lehet ezt tehát ragozni, vissza egészen Ádámgig és Éváig. Ám mindez nem változtat azon: az a tény, hogy a Szovjetunió a második világháború után biztonsági megfontolásokból, ilyesféle reflexekből az elhatárolódást, a zárt birodalom megteremtését, egy csatlós zóna, egy előretolt biztonsági övezet létrehozását választotta annak összes ideológiai, gazdasági, katonai, külpolitikai vonzatával együtt, vezetett ahhoz, hogy a Szovjetunió végül is a Nyugattal folytatott versenyt hosszú távon elvesztette.

– *Keleti tömb – ma már értelmetlen fogalom. De ötvenhat november 4-e után nem volt egyszerű kijutni ebből a keleti tömbből.*

– Apám a cukoripari tevékenysége révén kapott egy határsábelépőt a Petőházi Cukorgyárba. Ott folyt egy technikai kísérlete, ő

volt az úgynevezett J-diffúzióknak – ez egy cukorgyári berendezés – a feltalálója két munkatársával együtt, és a Petőházi Cukorgyárban állt az egyik prototípusa ennek a berendezésnek. A sávbelpőt könnyen megkapták: kifejezetten örültek, hogy a nagy sztrájk idején végre valaki dolgozni akar, felveszi a munkát. Hogy engem is levisz magával, az már viszont nem volt benne a játékban. Akkor már hébe-hóba jártak vonatok, így Kapuváron keresztül eljutottunk Petőházára. Kapuvártól volt egy igazoltatás a vonaton, ezen valahogy átestünk vagy ki tudtunk előle témi, nem tűnt fel tehát, hogy nekem nincs belépőm. Abban az életkorban amúgy még személyi igazolványom sem volt.

Petőházán apámnak sok ismerőse volt. Rábíztak egy gyári munkásra, Jóskának hívták, ennyit tudok róla, többet nem. December 14-ét írtak. Jóska azt mondta, most már eléggé őrzik a határt, a karhatalom napról napra erősödik, az emberek általában éjszaka próbálnak átmenni a határon, hát mi nappal tesszük ezt. Az oroszok nem mennek közel a határhoz, mert nem akarják, hogy az osztrák oldalról fotózzák őket, két-három kilométerrel a határtól innen állnak, amellett nem értik a magyar nyelvű okmányokat. Egy érdekli őket csak, hogy az én személyi igazolványomba az úgynevezett határsávi 2-es bele van-e ütve. Azt hiszem, hogy ez az első fedéllapnak a hátulján volt, 1-es volt a normál, és 2-essel jelölték, hogy a határsávon belül laksz, tehát beléphetesz. Jóska azt mondta, szerezte az Andrásnak egy ilyen igazolványt, aztán kerékpárral elmegyünk a határig és ott áteszem. Az apám természetesen megfizette őt, hiszen nem a szép szemünkért csinálta. És akkor elindultunk kerékpárral a határ felé. Fagypont fölött volt az idő, dél felé járt. És tényleg teljesen normálisan átjutottunk egy orosz őrszemen, az én igazolványom ugyan egy 32 esztendő embernek az igazolványa volt, a fotó úgy hasonlított rám, mint mondjuk én Hruscsov elvtársra, de ez nem játszott szerepet, csak a 2-es. Mentünk tovább. Az út szélén ott állt néhány parasztember, hozzájuk léptünk és Jóska egyszerűen azt mondta nekik, át kellene tenni ezt a gyereket a határon. Ne menjenek tovább, ávósok vannak a határon, most nem jó – mondták az emberek. Két-három kilométerre voltunk Ausztriától. Jóska óvatos duhaj volt, azt mondta: akkor nem megyünk, térjünk vissza. Visszamentünk Petőházára. Az éjszaka ott aludtunk, apám azt mondta – mindezt azért mesélem el neked, mert roppant foglalkoztat a véletlenek szerepe az ember életében – szóval azt mondta, megpróbáljátok holnap még egyszer máshol. Ha sikerül, átmész, mész tovább te is Svájcba, a bátyádhoz – aki akkor már kint volt –, és ígérem, hogy jövőv év utánatok. Ha nem, visszamegyünk Pestre. És akkor én itt nővök fel.

Másnap Jóskával eljutottunk a határig, ami egy afféle árok volt, nem túl mély, olyan egyméteres árok, szélteben, mélységében egyaránt, túloldalt ott lengett a piros-fehér-piros zászló. Volt ott egy őrtorony a magyar oldalon. Ezek az őrtornyok úgy vannak építve, hogy nem látni alulról, van-e fönt valaki. Jóskának nem tetszett a dolog, elmentünk egy tanyára. Mexikópusztának hívták, egy földrajzos barátom később elmesélte nekem, hogy azért, mert az Amerikából visszatelepült kivándoroltak a birtokukat előszeretettel látták el amerikai nevekkkel. Bementünk Mexikópusztán egy házba, volt ott egy nagyon öreg ember, akitől Jóska megkérdezte, van-e valaki fenn az őrtoronyban. Ennek a nagyon öreg embernek a kezében volt a sorsom. Mert ha ő azt mondja, vigyázzanak, nem lesz ez jó, akkor visszamegyünk Petőházára, onnan Pestre és itt nővök föl. De mivel azt tanácsolta, menjünk nyugodtan, átmentem a határon és Svájcban nővök föl.

Van egy cseh író barátom, Ota Filip, Münchenben él. Egyszer elmondtam neki ezt a történetet, és ő azt mondta: Andreas, az ember az életében időnként találkozik a jó istennel, csak nem tudja felismerni. A te életedben ez a nagyon öreg ember a jó isten volt, aki döntött a sorsodról.

A svájciak tízezer magyart fogadtak be akkoriban, ami egy ilyen kis ország esetében meglehetősen nagy szám volt, de ezzel az úgynevezett svájci kvóta betelt. És ahhoz, hogy egy családot egyesíteni lehessen, azt már külön kellett a svájciaknál kérelmezni. Ha jól tudom, a svájciak később ezt a kvótát jelentősen kibővítették, az akkor befogadottak száma végül is 12 ezer és 14 ezer között lehet, és ha belegondolunk, hogy ez akkor egy hatmillió ország és összesen 200 ezer magyar hagyta el 56-ban Magyarországot, akkor elmondhatjuk: igencsak nagyvonalúak voltak ilyen tekintetben. De nemcsak ők, mások is. Hozzá tartozik ehhez persze az is, hogy akkor ívelt föl a nyugat-európai konjunktúra, ugyanakkor meglehetősen jó volt a szakképzettségbeli összetétele annak a 200 ezer embernek, aki elhagyta Magyarországot. Sok volt az egyetemi hallgatói korban lévő fiatal, tehát a nyugati országok is körülbelül tudták, hogy egy relatíve értékes és asszimilációképes réteget fogadnak be.

Svájcban a kantonális iskolák azok, amelyek rendkívül kemény követelményeket támasztanak diákjaikkal szemben. Ez mindmáig így van. Egy első osztályban kezdő tanulócsoporthoz körülbelül 50 százaléka jut el az érettségig, ha azonban leteszed az érettségit, akkor az ország valamennyi egyetemének minden fakultására felvételi vizsga nélkül felvesznek. Kantonális iskolába kerültem 1957 tavaszán azzal a kitéttel, hogy fölvesznek egy évre ideiglenesen, és az iskola fizet nekem egy évig egy orvostanhallgatót, aki engem nagyon intenzíven latinra tanít. Az iskolai latintanárom, aki egyben osztályfőnököm is volt, rendkívül szkeptikusan figyelte a dolgot. Tulajdonképpen el akart engem tanácsolni onnan, azzal, hogy nem vagyok svájci gimnáziumba való. Egy éven belül azonban elég jól megtanultam németül, s nagyjából behoztam azt a hátrányt is, ami a latin nyelvtudásban mutatkozott az osztálytársaimhoz képest. Nekem ugyanis általában jól ment a nyelvtanulás, ehhez volt érzékem, a matematikához és fizikához annál kevésbé, szegény apám nagy keserűségére, aki matematikus és fizikus volt. Az érettségim is nagyon jó voltam az összes nyelvi tárgyból, és nagyon gyenge matematikából és fizikából. Az osztályfőnököm pedig, amikor kezdtem nagyon jó latin dolgozatokat írni, a szívébe zárt és csendesen önkritikát gyakorolt, amiért korábban el akart engem küldeni. Másfél év elteltével már előfordult, hogy én írtam az osztályban a legjobb német fogalmazványt. Az érettségi találkozókon az osztálytársak azóta is időnként fölemlégetik, hogy az az átkozott Oplatka mindenféle némettudás nélkül jött ide, aztán másfél év után Carl Helbling, a némettanárunk egy szép napon bejött a dolgozatfüzetekkel a karján, letette őket, szomorúan végignézett az osztályon és azt mondta: Oplatka írta a legjobbat – amit nem az én dicséretemnek, hanem a többiek elmarasztalásának szánt.

Amit én a svájci iskolában felszabadulásként éltem meg, az az volt, hogy ülsz a padban, kezdődik az első óra, bejön egy fiatal tanár, jól öltözött, látszik hogy jó idegállapotú, nyilván jól fizetett. A gyerekek feltápáskodnak a padban, egy kicsit rátehénkednek, a tanár pedig azt mondja, üljete le, oké, minden rendben van. És akkor elkezdődik egy óra, ahol nincs felettetés, nincs rettegés a számonkéréstől, ha valaki hülyeséget mond, arra nem az a reagálás, hogy “számár vagy fiam, ülj le”, hanem az hogy “értem, miért mondd ezt, de nem így van, nos, kinek van más véleménye?” És az egészben van valamiféle majdnem-egyenlőség tanár és diák között, nagyon nagy közvetlenség, nagyon fesztelen hangulat, aminek semmi köze a fegyelmetlenséghez, nincs szemtelenség a diákok oldaláról, hanem, ellenkezőleg, abszolút tiszteletadás. Felettetés helyett szóbeli munka van, jegyeket viszont elsősorban írásbeli munkák alapján adnak. Egy idő után a tanár azt mondja: ebből, amit eddig átvettünk, körülbelül ebből és ebből az anyagból a jövő órán dolgozatot írunk. Akkor felkészülhetsz, és a félévben írt dolgozatok átlagából kerül ki az osztályzatod, amit le- vagy felfelé kerekítenek annak a benyomásnak az alapján, amit a tanár az órákon rólad nyert. Tehát az a Karinthy Frigyes által leírt Steinman, a grófnő felel című tábla előtti ragyogás, vagy a rossz tanuló megszegényítettése, ilyesmi a svájci iskolában nem létezik. Az iskola nem szegényít meg senkit, nem foszt meg egyetlen diákot sem az emberi méltóságától azért, mert nem tudta a tizedes törtről ezt vagy amazt. Ez nagyon fontos kulturális élmény volt.

És még egy nagyon fontos dolog történt velem 1957 nyarán, amikor egy cserkész táborban voltam az Alpokban. Ehhez azonban hozzá kell tenni valami nagyon fontosat, mert ezt itt Magyarországon, itteni perspektívából nézve egyesek azonnal félreértenék. A

svájci cserkészmozgalomnak ugyanis az égvilágon semmi köze nincs az egyházhoz. Ha itt Magyarországon ma, de a harmincas években is azt mondták, cserkészet, akkor az ember rögtön az egyházra, főleg a katolikus egyházra gondolt. Ha jól tudom, a cserkészet ma Magyarországon megint nagyon erősen a katolikus egyház szárnyai alatt létezik. Svájcban a cserkészet úgy alakult, hogy sem az iskoláknak, sem az egyházaknak semmi közük nincs hozzá. Ez egy teljesen önálló mozgalom, s ami érdekes, hogy felnőtteknek sincs hozzá közük. Már amennyiben mondjuk az egyetemi hallgatók még nem számítanak felnőtteknek. Svájcban a cserkészmozgalomból körülbelül 20–25 éves korban mindenki kiszáll. Az a csapat, amelyhez én tartoztam, körülbelül négyszáz főt számlált, a vezetői egyetemisták voltak azzal a jelszóval, hogy fiatalok vezetnek fiatalokat. Azzal a nagyon erős elvvel, hogy az ilyen fiataloknak felelősséget kell vállalniuk. Azzal, hogy elmentél őrsvezetőként nyolc sráccal tavasszal Dél-Svájcba egy sátozóba, akkor annak az előkészítéséért, pénzügyi fedezetéért te vállaltad a felelősséget. Ezek nagyon érdekes dolgok voltak, mint ahogy az is, hogy a legtöbb máig megmaradt barátom ebből a gárdából ered. Az iskolából, az egyetemről jóval kevesebben, onnan inkább kollegák vannak. De akikkel átkutyagoltál egyszer egy éjszaka huszont vagy harminc kilométert egy túra során, akikkel részt vettél valamilyen terepjátékon, azokkal ez jobban összekötött, mint bármilyen más. A csapatnak, amelyhez én tartoztam, egyfajta zürichi polgári jellege volt, hagyományosan a nagypolgári rétegből kerültek ki a vezetők. A srácok maguk nem, ők minden rétegből jöttek, de a vezetők valahogy az elitből kerültek ki. És ezen az alapon Zürichben mindmáig megvan közöttük az összetartás, egy kicsit klikk-jelleggel, ami nem is szimpatikus mindenkinek. Akik ebben a csapatban benne voltak, azok mind számon tartják egymást. Nem mondanék igazat, ha azt állítanám, hogy ez nekem később társadalmilag nem segített. Persze, azért olyan rettentő sokat nem jelentett a karrierépítésben, csak annyit, hogy itt vagy ott ismersz embereket, és ez jól jöhet, ha netán valamire szükséged van. Mondjuk ismerem egy ügyvédet, aki annak idején nálunk a nyolcadiknál volt, azok voltak a zöld-pirosak, igen, persze, föl lehetne kérni erre vagy arra, kaphatok tőle tanácsot. Körülbelül ilyen szinten van előnye a dolognak.

– *Tehát svájci lettél, befogadott a közeg, otthonra találtál.*

– Kellte azért jó néhány év, amíg az ember már otthon érezte magát. És mindmáig feltehető a kérdés, hogy milyen mértékben érzed otthon magad. Erről majd talán később. Kezdjük azzal, hogy volt egy álom, amit én is álmodtam gyakran, amit az első években majdnem mind a kétszázézer 56-os álmodott időnként. Ebben az álomban visszakerültél Magyarországra, újra ott voltál, de ez tudatos döntés következménye volt, otthon pedig rád szakadt az a politikai közeg, amely miatt tulajdonképpen elmentél, és iszonyatos szemrehányásokat tettél magadnak, kétségbe voltál esve, hogyan lehettél ilyen örült, hogy visszajöttél, mert most már nem lehet újra elmenni.

Mindazonáltal jó ideig élt egy illúzió a kivándorolt ötvenhatosokban. Gosztonyi Péter barátom mesélte, hogy őbenne is élt. Ez az illúzió az volt, hogy ez a visszaállított kommunizmus mindössze néhány hónapig, esetleg egy-két évig tart, de a Kádár-rendszer hamarosan megbukik, mert nem tarthatja magát, teljesen természetellenes, és akkor hazamegyünk. Egy-két év elteltével azonban világossá vált, hogy ez nem így lesz, hogy az új hazában be kell rendezkedni, hogy ez nagyon hosszú időre, sőt valószínűleg egy egész életre szól. Ha tehát valaki boldogulni akar, akkor valamilyen módon rendeznie kell a viszonyokat saját magában is, de mindenképpen rendeznie kell a külvilágban, olyan értelemben, hogy nem a külvilág fog tehozód adaptálódni, hanem fordítva. Hogy ez belül kinek-kinek mit jelentett, ez megint más kérdés, és ezért mondtam, hogy ez roppant bonyolult dolog. Most nagyon előreszaladok, de itt mondom el, mert ez a dolog számomra paradigmaticus. A forradalom huszadik évfordulóján, 1976-ban a svájci televízió nem túl szerencsés módon bemutatott egy filmet, amit egy kint élő magyar úriember készített – ő alighanem nagyon szívesen vált volna filmrendezővé, de egészen mással foglalkozott, orvos volt. A svájci televízió megbízásából az évfordulóra arról készített filmet, hogy mi lett a azokból a magyarokból, akik 56-ban érkeztek ide. Nem az átlagról adtak képet, hanem három szélsőséges esetet mutattak be. Ugyanis bemutattak egy szuperasszimilánst, aki rettenetes németiséggel közölte, hogy ő már nem tud magyarul, őt nem érdekli Magyarország, és még álmában is svájci. Bemutattak egy idősebb bácsit, egy valahai katonatisztet, aki közölte, hogy őneki minden svájci tehet egy szívességet, ő nem fog megtanulni németül soha, mert az árulás volna, ő kizárólag magyar közegben él, és különben is, ő tartja itt a nemzeti frontot. Bemutattak végül egy meghasonlott, pszichopatává vált csavargó sorsú, elkallódott szerencsétlen embert, aki nem tudta magában feldolgozni helyzete megváltozását, és ennek a súlya alatt lelkileg összeroppant. Ebből iszonyatos felzúdulás támadt magyar körökben, olyannyira, hogy a filmet még egyszer bemutatták, utána pedig egy többórás vita következett, amelynek magyar részvevői is voltak, és mindenki elmondhatta a véleményét. Magyar barátaim némelyike még odakint sem tanult toleranciát, a filmet rendező úriembert egyesek megfenyegették, hogy ismerjük a címedet, ha légsz a házad, akkor majd tudd, hogy miért, és így tovább. A rendező eljött hozzám, és megkérdezte: mit kellett volna csinálnom? Mondom, fogalmam sincs, de egyet gondolok, csak ezt sokkal nehezebb lett volna megrendezni. Kellte volna embereket találni, akik elmondták volna: valahol valamennyien unalmas átlagot képviselünk, de mindannyiunkban van a három extrém közül egy csipetnyi. Mindannyian vagyunk valahol asszimilánssak, közvetlen környezetünk szemében időnként talán túlzottan is az adaptáló kedvét keresők, mindannyiunkban van valami eb ura fakó, azért sem fogok behódolni, és mindannyiunkban van valami, ami nem egészen stimmel, talán még a pszichikailag legjobban regisztráltakban sem. Tehát körülbelül így látnám a képet magunkról, magamról.

Ami engem illet, én persze egy roppant szerencsés korban kerültem ki. Elég alkalmazkodóképes korban, már csak nyelviileg is. Meg tudtam tanulni a német nyelvet úgy, hogy akcentus nélkül beszélem, és a svájci tájszólást is elsajátítottam. Azt hiszem, elég sokáig kell figyelni rám, amíg valaki észre veszi, hogy azért valami nem egészen stimmel. De azért valami mégiscsak van: ha én Németországban az irodalmi német nyelvet használom, akkor azonnal megállapítják, hogy Svájcban jöttem, ha viszont a zürichi tájszólással élek, akkor előbb-utóbb megkérdezik, hát hogy is van ez? De amúgy Budapesten is időnként megkérdezik tőlem, ha magyarul beszélek, hogy hogyan is van ez? Mert itt sem úgy forogtam a szavakat, mint az itteniek. Az utolsó negyven év szlengjét például nem használom. Karinthy Ferenc írta: annak alapján, milyen szlenget használ, minden külföldre került magyarról meg lehet állapítani, hogy mikor került ki.

A svájci középiskola olyan szempontból is nagyon sokat adott nekem, hogy a német és a latin mellett további három nyelvet, franciát, angolt, olaszt is tanultam. A svájci középiskola azonban – és ezt is el kell mondani – igencsak kegyetlen volt. Mint már említettem, nagyon erős volt a szelekció, iszonyatos követelményekkel, felszabadult atmoszféra uralkodott ugyan az órákon, de annál kevésbé bizonyítványosztás előtt. Hat és fél évi gimnáziumi tanulmányaim alatt minden félévben ki voltam téve annak a veszélynek, hogy ha nem érek el egy bizonyos meghatározott átlagot, akkor egy félévre ideiglenessé válik az ottlétem, és ha a következő félévben nem teljesítek megint jobban, akkor ismételnem kell. Ideiglenessé válni hat és fél év alatt csak háromszor volt szabad, ismételni csak egyszer. Magyarán a svájci iskola-rendszer mindmáig úgy működik, hogy az egyetemre való kerülésnél a szelektálást nem az egyetemi felvételin, hanem a középiskolában végzik el. Hogy ez jó-e, azon lehet vitatkozni, de ott ez így van.

A nagy felszabadulás éveit számomra az egyetemen voltak, amikor végül valóban azt tanultam, amit szerettem: irodalmat, történelmet, nyelveket, amikor a hosszú nyári vakációk alatt részben egyetemi munkákon dolgozott az ember, részben utazhatott. Két nyarat dolgoztam Angliában, egy nemzetközi diákszervezet révén, amelynek segítségével elmehettem különböző európai országokba munkát vállalni. Nem fizettek ezért, csak zsebpénzt, de ellátást, szállást adtak, és nem is ez volt a fontos, hanem hogy több hónapot

eltölthetél egy országban, megismerheted belülről és ott lehettél. Egyetemi hallgatóként egyszer több hónapot töltöttem egy firenzei nyelviskolában. Ugyanakkor imádtam Zürichet, nagy baráti köröm volt, akkor, a hatvanas évek közepén ismertem meg az egyetemen a későbbi feleségemet.

És azért nem szüntem meg magyar szépirodalmat olvasni. 1965-ben kezdtem fordítani, az első általam fordított kötet, egy Mikszáth Kálmán-mű 1968-ban jelent meg Zürichben. Mai szemmel sok kritikával tudnám illetni ezt a fordítást, de ez egy más kérdés.

Azt is el kell mondani, hogy hosszú idő telt el, amíg megkaphattam a svájci állampolgárságot. Akkor tizenkét esztendő kellett várni, ma egy kicsit szelídebbek az előírások. De akkor még az is előírás volt, hogy a kérvény beadása előtti utolsó hat esztendő ugyanabban a községben vagy városban kellett eltölteni. Ez számomra akadálya volt annak, hogy hosszabb időre elmenjek más egyetemre tanulni. Mai foglalkozásomra nézvést feltehetőleg jobb lett volna, ha szlavisztikát is tanulok, legalább melléktárgyként, és jobb lett volna az is, ha elmegyek egy évre az Egyesült Államokba, amit máskülönben meg is lehetett volna tenni. Nem éltünk ugyan gazdagon, de elég jól kerestek a szüleim ahhoz, hogy a testvéremmel együtt mindent megkaphassunk, ami a képzésünkhöz szükséges volt.

– *Hogyan lettél a Neue Zürcher Zeitung munkatársa?*

– Hatvannyolc nyarán végeztem az egyetemen. Egyszer már az egyetemi évek alatt néhány hetet eltöltöttem az újság kulturális szerkesztőségében. Ott megmutatták, hogyan tördelnek, hogyan szerkesztenek.

– *Olvastad az újságot egyébként?*

– Elég korán járt nekünk ez az újság, a szüleim előfizették. Később olvastam is rendszeresen. Három hónap próbaidőre kerültem 1968 szeptemberében a Neue Zürcherhez, karácsony körül járt volna le ez az időszak. November végén bejön Eric Mettler, a főnök az irodába, ahol mi fiatalabbak ültünk, és rám mordul: jöjjön be hozzám. Ilyesmit az embernek akkor kellett tennie, ha valamit elolt a lapban, ha valami félresikerült. Mondom, úristen, mit követhettem el. Biztosan valami marhaság került a lapba, összecseréltem a külügyminisztert a belügyminiszterrel, vagy rosszul írtuk a pakisztáni nem tudom kinek a nevét. Na, üljön le, mondta a főnök. Akar Skandináviába menni tudósítónak? Mondom, hogyan tetszett mondani? Tudósítót fogunk Skandináviában váltani, elmenne-e tudósítónak oda, ezt kérdeztem, jól értette. Mondom, soha az életemben nem voltam Skandináviában. Nem baj, sőt nagyszerű. Olyan embert akarunk, aki ott mindent friss szemmel lát. Tudtam, hogy a skandináv tudósítók, mert kettő volt, a politikai meg a gazdasági, Stockholmban élnek. Mondom, egy szót nem tudok svédül. Nem baj, majd megtanulja. Azt kérdeztem: most kell eldöntenem, itt helyben, hogy igent vagy nemet mondok-e? Nem, felelte, van huszonnégy órája. Hát aztán megenyhült egy kicsit, látta, hogy nagyon „elgázolt” engem. Angyali jó ember volt tulajdonképpen, jellemileg, szellemileg egészen kitűnő ember. De épp azért, hogy ebben a felelős helyzetében ne lehessen hozzáférközni, s ne lehessen a jóságával visszaélni, bezárta magát egyfajta harapós páncélba, ha ezzel a képzavarral élhetek. Szóval, kissé megenyhült és azt mondta, na jó, ez csupán elméleti kérdés, nincs ilyen lehetőség, de ha választhatna, hogy hova akarna tudósítónak menni, mit választana? Kelet-Közép-Európát – vágtam rá. Rám nézett, s azt mondta: ahhoz maga még lelkileg túl közel van, ahhoz még nagyon sok minden mást végig kell csinálnia, mielőtt magát mi oda eresztjük.

Ezerkilencszázhetven tavaszán házasodtam meg, egy csütörtöki napon volt a polgári, szombaton az egyházi esküvő, és hétfőn elutaztunk Stockholmba, ami nagyon jól tett nekünk, mert egy teljesen új világban, teljesen egymásra utalva kellett az első lépéseket megtennünk. Egy új társadalmi közegbe kerültünk, és nem volt ott egyikünk családja sem, nem szólhattak bele az életünkbe. Azt hiszem tehát, hogy még a házasságunk indulását illetően is ez roppant jó dolog volt.

1970 nyarán látogattunk először a feleségemmel Magyarországra. Svájci állampolgárként jöttem ide újra, egy kicsit körülnézni, érdeklődni. Ugyanakkor félttem is, mert különböző történetek keringtek odakint, hogy ki milyen körülmények között látogathatót újból ide. Az én számomra ez az alkalom meglehetősen különös volt. Késő nyár volt, az osztálytársaimat, barátaimat nem találtam meg Pesten, más gyerekkori ismerősökkel találkoztam. Elég nyomorúságos világ volt itt, bár szemmel láthatóan sokat fejlődött az általam ismert ötvenes évekkel összehasonlítva. De volt valami, amit nem tudtam megemészteni. Zürichben béreltünk egy autót, azzal jöttünk. Szállodában laktunk, a körúton a Royalban. Az első nap valamelyik melléktárcában letettük az autót, s akkor odajött hozzám egy idősebb bácsi, s elmondta közepes, de inkább rossz néveléssel, nyilván az autó rendszámából kiindulva: mennyire örül, hogy most egy svájci állampolgárt lát, s mennyire megtisztelve érzi magát, és hogy töltsük itt kellemesen a szabadságunkat, majd hirtelen megkérdezte, nem tudnánk-e megszámni néhány forinttal. Nem ez volt a dologban az én számomra a döbbenetes, hanem az, hogy rajtam ugyanakkor az a gondolat futott végig: ez egy rettenetesen nagy félreértés, hiszen én tulajdonképpen itt élek, a Medve utcába járok iskolába. Szóval majdhogynem tudathasadásosan éltem át ezeket a napokat. És tíz nap múlva azt mondtam a nejemnek, most már elég volt, elmegyünk innen.

– *Szürkének láttad az országot?*

– Nagyon. De lényegesen jobbnak, mint amilyen az ötvenes években volt. Aztán hetvennégyben voltam itt újra. És akkor ez valahogy megisméltódott, bár találkoztam már néhány gyerekkori baráttal, de kifejezetten rosszul éreztem magam, és azt mondtam, hogy soha többé nem jövök ide vissza, semmi közöm hozzá, nem jövök még egyszer vissza, nem, nem, nem. Közben azonban Stockholmban már fordítottam egy magyar novellaantológiát, ami 74-ben megjelent Zürichben. Azért ilyen kettősségek voltak a dologban, pontosabban szólva énbennem.

– *És meg tudod magadban fogalmazni, hogy mi volt ez az elementáris tiltakozás?*

– Próbálok megfogalmazni. Ha magánemberként érkezél is, volt a dolognak egy hivatalos része, attól kezdve, ahogy a határon bántak az emberrel, hogy el kellett menni a rendőrségre bejelentkezni, ami Svájc és Svédország után elég mellbevágó volt. És volt az országban, de azokban is, akikkel találkoztál és ismerősként vagy mondjuk újra barátként beszélél velük, valamiféle sajátos elzártság és provincializmus, valami olyan merőben más gondolkodási mód, amit akkor is érezni lehetett, ha az illetővel politikailag amúgy egyetértettél. A jó barátok is azt mondták: tudod, én ezt az egészet gyűlölöm, no de hát az a nyugati kapitalizmus sem kedvemre való. Én pedig nagyon is jól tudtam, hogy nincs semmiféle képük a nyugati társadalmakról. De nem csak az úgynevezett egyszerű embereknek nem volt, a politikusoknak sem. Fogalmuk sem volt, hogyan működik a korabeli Nyugat társadalmá. Ez későbbi beszélgetéseimből pontosan kiderült. Önkritikusan nézve a dolgot persze valószínű, hogy a még mindig zajló kinti beilleszkedési folyamatnak volt az egyik következménye az, hogy olyannyira hevesen határolódtam el, vagy pontosabban szólva tartottam el magam az akkori magyar viszonyoktól. Érdekes módon dátumszerűen meg tudom neked pontosan mondani, hogy mikor fordult meg a dolog, és mikor kezdett engem Magyarország, de inkább a térség újra érdekelni. A Szovjetunió egyébként, mint olyan, politikailag mindig érdekelt, és elég jól ismertem a marxista tanokat is, mert elég sokat olvastam erről, olvastam Marxot és elég kellemetlen vitatkozóknak bizonyultam néhányszor, ha odakint marxistákkal vitatkoztam, ami 68 után főleg a neomarxistákkal nem volt ritka.

– *Tehát még magyar is voltál, és egyben már öntudatos svájci polgár, nem is akármilyen, egy úr a Neue Zürcher Zeitungtól.*

– Skandináviai tudósítói pályám kezdetén Finnországban részt vettem egy utazáson, amelyet a finn külügyminisztérium szervezett. A tíz-tizenöt külföldi tudósító között voltak szovjet kollégák, nyugatiak és nyugati semleges országokat képviselők. A finnek minden részletben kínosan ügyeltek a kiegyensúlyozott arányokra. Ezen az úton vitába keveredtem egy feltűnően szabadszajú szovjet

elvtárrsal, akinek rendkívül liberális fellépése azt sugallta, hogy ezt csak a KGB embere engedheti meg magának. Nos, ez a szovjet kolléga nyíltan hangoztatta, hogy a maiak, úgymint Brezsnyev és környéke csak árnyékai Hruscsovnak, Hruscsov volt az igazi. Igen mondtam, de Hruscsov rendezte a magyar 56-ot. Na és, jött a válasz, mi az, a magyarok csak tíz millióan vannak, mi az, semmi. Mi az ő szenvedésünk a mi nagy népünk szenvedéséhez képest. A kollégák egyre feszültebben figyelték a vitát, és a szovjet elvtárs észrevette, hogy ezt nem kellett volna mégsem mondania. Úgy próbált enyhíteni, hogy azt mondta: Magyarország a legprosperálóbb az összes szocialista ország között, mi hát a baj? Talán, az, hogy saját maguk szeretnék dönteni a sorsukról, és prosperálás ide vagy oda, nem felhőtlenül boldogok. Honnan tudja, talán tudott svájcként a magyarokkal beszélni. Az az anyanyelvem. A forradalom leverése után jöttem el 1956-ban. Mindezt, sok egyéb mellett elmeséltem otthon Eric Mettlernek, a főnökömnek, akinek nagyon nem tetszett a dolog. Csendesesen csak annyit jegyzett meg: megértem az emberi reakcióját azokkal szemben, akik a szülőhazáját megszállták. De ha maga svájci állampolgárként és a Neue Zürcher Zeitung tudósítójaként van valahol jelen, akkor maga a mi lapunkat képviseli és nem Magyarországot.

– *Tehát svájci lettél?*

– Ez azért ma sem ilyen egyszerű. Hetvennégy elején visszakerültem Zürichbe, hívtak, hogy most lenne egy hely a kulturális szerkesztőségben. Már nem nagyon fűlt a dologhoz a fogam, mert akkorra már megtapasztaltam a külföldi tudósítók szabadságát és lehetőségeit, és akkor a főszerkesztő, aki nem azonos az előbb említett külpolitikai főnökkel, ajánlott nekem egy megállapodást. Azt mondta, próbáljam ki három évre – irodalomkritikai téren kellett elsősorban dolgoznom –, és ha három év után az a véleményem, hogy mégis inkább a külpolitika érdekel, akkor garantálja, hogy visszakerülök a külpolitikai tudósítói hálózatba.

Két gyerekünk volt, akik Stockholmban születtek. Azt mondtuk, hogy a skandináv valóságot már megtapasztaltuk, ismerjük, tulajdonképpen elég volt négy skandináv télből. Jó, menjünk vissza Svájcba, aztán majd meglátjuk.

Hetvenhat nyarán, talán tavaszán, megjelent Zürichben egy háromtagú román író-delegáció, és engem mint kulturális szerkesztőségben dolgozót, meghívott a svájci írószövetség egy találkozóra velük, ami egy vacsora volt. Bemutattak két román urat és egy harmadikat is, aki magyar névvel mutatkozott be. Történetesen ez a magyar úriember ült mellettem a vacsoránál, ami nem volt szándékos, és akkor én magyarul szóltam az illetőhöz, aki majdnem leesett a székről meglepetésében, és aztán kiderült, hogy ő kolozsvári. Én addig soha nem jártam ott, és elmondtam, tulajdonképpen fogalmam sincs, hogy milyen az ott élő magyarok helyzete, a magyar kisebbség helyzete. Ekkor ez az erdélyi magyar szerző, itt persze a román delegáció tagjaként, elmondta a hivatalos szöveget, hogy ő nagyszerű, prima, mindenük megvan, jöjjenek el egyszer megnézni. Így aztán 1976 októberében felkerestem Kolozsvárt. Itt voltam Budapesten, innen mentem Kolozsvárra, ahol azóta is maradt néhány barátom, elsősorban Szilágyi István, az író. És iszonyatosan megfogott engem egyrészt az erdélyi közeg, másrészt az ottani magyarság helyzete. Elég járatos voltam a magyar, a kelet-európai történelemben, sokat olvastam erről, nemcsak történelmi műveket, de a Móricz-féle Erdély-trilógiát is, s valahogy nagyon mélyen beszívám azt a levegőt ott 1976 októberében. Azóta is megmaradt bennem egy nagyon nagy adag érdeklődés, patetikusan mondván elkötelezettség a Kárpát-medencében élő magyarok iránt. Most már a dél-szlovákiai, a kárpátaljai, a vajdasági helyzetet is elég jól ismerem, nagyon-nagyon sokat jártam ezeken a helyeken, az utóbbi években hivatalból is.

Budapesti eredetem, családi hátterem meg egész életutam alapján – ennek semmiféle felekezeti dologhoz nincs köze – engem akár tipikus urbánus emberként lehetne kategorizálni. De ebből az 1976-os októberi látogatásból adódóan viszont van bennem valami, ami állítólag az urbánusoknak nincs vagy kevésbé van meg: rendkívül erősen foglalkoztat a történelmi magyarság kérdése, összefüggésben a Kárpát-medencei kisebbségi, nemzetiségi viszonyokkal. Ami, ha úgy tetszik, a XVI. században kezdődik a népességi struktúra megváltozásával, folytatódik a felvilágosodással, majd a Széchenyi-féle akadémiai beszéden, 1848-49-en, a kiegyezésen, az Eötvös-féle – a gyakorlatban sajnos eltorzult – nemzetiségi törvényen keresztül napjainkig húzódik ez a láncolat: a Kárpát-medence magyarságának problematikája a nemzetiségi kérdésbe rejtve, majd a határon túl rekedt magyarsághoz való anyaországi viszonyba rejtve. Ilyen tekintetben feltehetőleg nem vagyok besorolható sem a népiek, sem az urbánusok táborába, nem is sorolom magam egyikbe sem, sőt örülségnek, önpusztítónak tartom ezt a népi-urbánus vitát. Azok az impulzusok, amelyekből nálam ez a Kárpát-medencei probléma felé fordulás táplálkozik, egyszóval ezeknek az alapján én az itteni skatulyákba nem férek be. Lehet, hogy bennem van a hiba, de az is lehet, hogy rosszak az itthoni skatulyák.

– *És hogyan látja a Neue Zürcher Zeitung skandináviai, párizsi, moszkvai, majd kelet-közép-európai tudósítója a jelenlegi Kárpát-medencei problematikát, különösképpen a szomszéd népekhez való jövőbeli viszonyukat?*

– Erre nem tudok egyértelmű választ adni. Főszerkesztőm egyszer azt mondta, hogy újságíróként szívesen jósol két héttel vagy húsz évvel előre, de a kettő közötti időszakra nem. Magyarország szomszédaihoz fűződő viszonyát illetően országa válogatja. A szlovákokkal való megegyezést én mindig elképzelhetőnek tartottam. Azt hiszem, hogy a szlovákok idővel épp úgy benne lesznek a NATO-ban és az Európai Unióban, mint Magyarország, öt-tíz-tizenöt év múlva ez bekövetkezik, s ez történelmileg nem jelentős időtáv. Ezzel összefüggésben tompulni fognak a még meglevő ellentétek, miközben a szlovákok előbb-utóbb magukhoz fognak térni az ájulattól, hogy most önálló nemzeti államuk van. A határ átjárhatóvá válik, hiszen már ma is az, de még a mai jelentőségét is elveszti. Mindegy lesz, hogy Komáromban a Dunán innen vagy azon túl laksz-e. Romániát sokkal nehezebb esetnek látom. Románia integrációs esélyei gyengébbek, ha léteznek egyáltalán, akkor azok hosszabb távúak.

És itt szólni kell Trianonról, ezt úgysem kerülhetjük meg. A román asszimilációs akarat az erdélyi magyarság irányában igen erős. Mondjuk ki nyíltan: ez büntudatból táplálkozó akarat. Azt a területet kívánja asszimiláció vagy betelepítés által biztosítani, amit a románok 1920-ban nyertek. Mert túl sokat nyertek, és ez a gondok forrása. Nem az a baj a trianoni békével, hogy a történelmi Magyarországot felosztották és nemzeti államok jöttek létre. Abba a kérdésbe most ne menjünk bele, hogy meg lehetett volna-e reformálni a Monarchiát. De ha már felosztották Magyarországot, akkor azért méltányosabban kellett volna tenni, mert a trianoni béke annyira egyoldalú, hogy a románoknak mindmáig megmaradt egy tudat alatti rossz lelkiismeretük emiatt. És innen a félelem, hogy hátha valaha valakik mégiscsak számon kérhetik ezt, és innen aztán az indíttatás, hogy betelepítéssel, asszimilációs politikával biztosítsák be magukat. Köztünk mondván, az ő helyükben én is így csinálnám. A maguk szempontjából logikusan járnak el. Ennek a logikának a következménye, hogy a határ mentén a valaha nagy többségű magyar városok közül ma már a kisváros Nagykároly az egyetlen, amelyikben a magyarok még épphogy többségben vannak. Egy népszavazás esetén mindenütt ki tudnák mutatni a román többséget. 1920-ban nem vállalták, hogy legyen népszavazás, ma már vállalhatnák, persze a Székelyföld kivételével, amely viszont nem határos Magyarországgal.

Az az érzésem, erdélyi barátaim ezt mondják és én is ezt látom, hogy az erdélyi magyar értelmiség fokozatosan elhagyja az országot. Ma már valószínűleg nem él ott kétmillió magyar, amennyivel Magyarországon számolnak. Attól tartok, hogy a románok által kimutatott szám inkább reális, s a következő népszámlálásnál lehetnek még kellemetlen meglepetések. Attól is tartok, hogy a fiatal értelmiségi generáció nagyon kezd majd hiányozni, és ez további leépülési láncreakcióval jár az erdélyi magyarság szempontjából. Mi tagadás, nem tudom, lehet-e pálcát törni azok fölött, akik azt mondják, hogy elmennek Erdélyből. És én, aki elmentem Magyarországról, én egy szót sem szólhatok.

– *Mondd, milyen képet raktál össze magadnak arról, hogyan működik a világpolitika, melyek azok a tényleges hatalmi centrumok, amelyek hosszú távra meghatározzák a történelmet, egyáltalán hiszel-e abban, hogy igenis vannak olyan informális centrumok, amelyek meghatározzák a világ folyását?*

– Csak a saját tapasztalataimról beszélhetek. Hetvenhat végén közöltem Zürichben, hogy nem maradok a kulturális szerkesztőségben. A főszerkesztő kicsit morgott, de tartotta a szavát, 1977. január 1-jétől párizsi tudósító voltam, egészen 1983 tavaszáig. 1983 tavaszán mentem Moszkvába, és ott voltam 1986 végéig. 1987-től 1996-ig Zürichben voltam, tíz évet töltve a külpolitikai szerkesztőségben. A Szovjetunióval és Kelet-Közép-Európával foglalkoztam, részben Franciaországgal. Szerencsém volt. Egy férfi a foglalkozását tekintve úgy körülbelül negyvenöt–negyvennyolc éves korában van a csúcson. Vannak kivételek, de körülbelül akkor érkezel el oda, ahova el tudsz érkezni. Ilyen tekintetben szerencsém volt, mert ezzel nagyjából egy időben, az 1989–91-es esztendőben Kelet-Közép-Európára és a Szovjetunióra figyelt a világ. Ha valami nevem van újságíróként Svájcban, vagy mondjuk volt ilyen nevem, az abból származott, hogy akkor mindenki figyelt ezekre a dolgokra. Ma már odakint nem nagyon figyelnek arra, hogy mondjuk Magyarországon vagy Csehországban mi történik, hiszen ezek kezdenek úgymond normális országokká válni. Mi több, arra sem lesz megfelelő szakember, hogy ezekkel az országokkal foglalkozzon. De ha lesz is, nem áll majd a nyugati közérdeklődés központjában.

Nos, milyen perspektívából éltem meg mindezt? A párizsi tapasztalat az volt, hogy külföldi tudósítóként ott némileg felületes, nem túl mélyre ható újságírást lehetett folytatni. Egy külföldinek, még egy ilyen nagy lap munkatársának sem, mint az enyém, nem adatik meg mélyebbre hatolni, mert a párizsi kemény mag, amely ennek az országnak az ügyeit intézi, egy zárt társaság, ahova újságírók – közülük is elsősorban hazaiak – csak akkor kerülnek be, ha valamire szakosodtak: a külpolitikára, a pénzügyi dolgokra vagy a belpolitika valamelyik speciális területére. Ha annak a kemény magnak az az érdeke, hogy valami megjelenjen az újságban róluk, akkor a bejáratott körhöz fordulnak. Ráadásul a kulturális bezártság olyan, hogy ami franciául íródik, az még érdekli őket, de a Neue Zürcher, amely németül, már nem, sőt a tudatukban sem létezik, nem is ismerik, ennek megfelelően te számukra mint újságíró tökéletesen érdektelen vagy. Nagyon jól lehetett viszont ezt kompenzálni azáltal, hogy egyrészt Párizsban élni óriási dolog, amit a város kulturálisan meg civilizációjában nyújt, az hatalmas élmény, azonkívül ez egy gyönyörű és nagyon változatos ország, s akkora, hogy bemutatásához egy élet nem elég. Moszkva egészen más tészta volt persze ilyen tekintetben. Hogy csak eseményekkel jellemezzem az ott töltött időszakot: lelőtték a koreai repülőgépet, meghalt Andropov, meghalt Csernyenko, megválasztották Gorbacsovot, bekövetkezett a csernobili katasztrófa. Gorbacsov első másfél évét éltem meg ott, s abban az első másfél évben még nem volt világos, hogy hova fejlődik ez a dolog.

– *Nekem még 1988-ban sem volt világos.*

– Így van, nekem sem. Nálunk az a szokás, hogy ha egy tudósító elmegy néhány év után egy másik kiküldetési helyre, akkor ír egy egész oldalas búcsúcíkket, amelyben summázza a tapasztalatait. Én két ilyen cikket írhattam 1986 végén, amikor elmentem Moszkvából, és a második cikket azzal fejeztem be: a Szovjetunió a hatalma zenitjét átlépte, ez egy lefelé menő ország, amelynek a kihívását mi nyugaton túl tudjuk élni, ha erkölcsileg, hatalmilag, gazdaságilag, katonailag intaktnak tudunk maradni. Nagyon jó esélyünk van arra, hogy ebből a mérkőzésből a liberális Nyugat győztesen kerüljön ki, de ez még sokára fog bekövetkezni. A kérdést tehát félig ítéltam meg jól.

De nem válaszoltam a kérdésekre. Lehet, hogy nem is tudok rá behatóan vagy összefoglalóan felelni, csak bizonyos tapasztalatokat tudok elmondani. Párizsban láttam egy magát görcsösen még mindig nagyhatalomnak tartó országot, amely elsősorban fekete-afrikai és részben közép-keleti politikájával igyekezett demonstrálni azt, hogy a határain kívül azért még mindig erős befolyása van. Jó néhány esetet föl tudnék sorolni, amikor a francia külpolitika elsősorban az afrikai országoknak ezt, azt, amazt ígért – az összes franko-afrikai csúcsértekezlet, amit évenként tartanak, mind erről szól –, csak hát végül is a gazdasági meg hatalmi fedezete ezeknek az ígéreteknek rendkívül szerény. Tulajdonképpen már a de Gaulle-féle politika is ilyen volt. A németekkel szemben háborút veszített Franciaország a szövetségesek győzelméhez érdemben alig-alig járult hozzá, ám de Gaulle a maga erélyes fellépésével mégis elérte, hogy kapjon egy megszállási szektort Németországban, Berlinben. A Szovjetunió egyébként a francia nagyhatalmi aspirációkat soha nem respektálta. De végeredményben már Clemenceau közép-európai politikája sem volt más, mint ennek a nagyhatalmi törekvésnek a megnyilvánulása: az volt a célja, hogy Németország és a Szovjetunió között kialakítson egy francia befolyási övezetet. Hát ennek fizette meg Magyarország az árát. Ennek a francia külpolitikai elképzelésnek a következtében kaphattak meg a szomszédos államok, Jugoszlávia, Románia, Csehszlovákia a magyar állam területéből és lakosságából majdnem annyit, amennyit csak akartak. Amikor azonban a harmincas évek végén a hitleri Németország rátette a kezét erre a térségre és megfosztotta ezeket az országokat a függetlenségüktől vagy szétverte őket, akkor a francia szövetségi garanciák zérónak bizonyultak. Párizsban ugyanakkor azt is tapasztalnom kellett, hogy a franciáknak fogalmuk sincs erről a térségről, szinte semmit nem tudnak róla.

Mit éreztem Párizsban? Nyilvánvalóan egyrészt bizonyos gazdasági hatalmat, de azt is, hogy mit jelent a kulturális tradíció, hogyan lehet ezt hatalmi célokra hasznosítani. Bécs esetében is érzek ilyesmit: az osztrákok megszűntek nagyhatalom lenni, de azért Mozarttal és Schuberttel is lehet presztízs-politikát folytatni. Nagyon tetszett Franciaországban az az öntudatos polgári anarchizmus, hogy mindenki megtehet mindent, ami nem kifejezetten tilos. Moszkvában ennek az ellenkezője igaz. Ami nem kifejezetten megengedett, az mind tilos. Egyszer gondolkoztam azon, írok egy könyvet arról, hogy a nyugati és keleti befolyás miként érvényesül Magyarországon a gondolkodásmódban. Aztán letettem róla, mert végül is rájöttem arra, hogy ami intellektuális gondolkodásmód volt Magyarországon a történelem során, az mind nyugatról jött. Keresztury Dezső ezt nagyon jól leírja egy esszéjében. Szent István óta ez az ország minden sanyarúság ellenére kultúrájában és civilizációjában mindig nyugati kötöttségű maradt, nem gravitált amoda.

Nagyon érdekelt engem mindig, ahogy a térben bizonyos történelmi vonulatokat látni. Ez igencsak absztraktnak hangzik, de egyszerűbben is meg tudom mondani, mire gondolok. Moszkvai tudósító koromban többször jártam Kijevbe. És amikor ott álltam a Dnyeper fölött, ahol a Bulgakov által, a Fehér Gárda utolsó mondataiban leírt szent Vladimir áll a kereszttel, különös érzés fogott el. Óriási dolog volt ott állni, nézni a folyó ezüst szalagját és tudni azt, hogy déli irányban Konstantinápoly felé tart egészen a Fekete-tengerig. Onnan van a bizánci befolyás. Észak felé nézve pedig arra gondolt az ember, hogy ez a folyó Skandinávia felé vezet, ahonnan az ősi orosz állam alapítói annak idején bevándoroltak ide. És akkor eszembe ötlött, hogy a kommunista párt főtákarának kezében együtt van az állami hatalom, a világi hatalom és az ideológiai hatalom, ami nyugaton már a római birodalom felbomlásakor kettévált, császári és pápai hatalommá, és a folyóra tekintve megértettem valamit ennek a gyökereiből. A másik nagyon nagy moszkvai élményem a tél, a klíma volt, és annak tudata, hogy ebben az országban iszonyatosak a távolságok. De ez már Svédországra is jellemző volt: a télben magára hagyott svéd faluban segíteni kellett egymásnak, mert különben nem élték volna túl a telet, mert nincsenek civilizációs eszközök a túléléséhez. Ezáltal alakult ki egy hagyomány, amely már önmagában véve is szocialista, ha úgy tetszik, szociáldemokrata hagyomány, amire aztán rá lehetett építeni a jóléti államot. Ez pedig a skandináv modell szerint az, hogy az 50 százalékot meghaladó adók révén szerzett anyagi forrásokból az állam megpróbál gondoskodni a központtól messze

lévőkrol, a magukra hagyottakrol. Az orosz hagyomány pedig az, hogy a messze lévőkre is a hatalom súlyával kell hatni. A túlélésről gondoskodjanak maguk, de tudják, hogy kinek tartoznak engedelmisséggel. A Szovjetunióban ezt az emberek tudták, de ha belülről láttad a dolgot, érezted a szagát, bűzét, meg azért néha találkoztál egy-egy sajtóértekezleten valamelyik szovjet fejessel, vagy láttad a fellépésüket a legfelsőbb szovjetben, meg beszélgettél úgynevezett egyszerű emberekkel, akkor megérthetted, mit eredményezett a felvilágosodás hiánya, aminek következtében nem alakult ki az öntudatos állampolgár. Egyszer meglátogattam bennünket Párizsban egy erdélyi barátom, egy író, aki azóta itt él Budapesten. Első alkalommal járt nyugaton, elment a városba sétálni, és amikor visszatért hozzánk, azt mondta: tudjátok, azt találtam a legkülönösebbnek, hogy mindenki felemelt fejvel jár az utcán. Tényleg: akkor tűnt föl nekünk, hogy itt ez így van, amott pedig nem. Akkor tízéves kisebbik lányom az első moszkvai együttes sétánk közben egyszer csak megkérdezte: te, miért olyan szomorú itt mindenki? Akkor eszmélkedtem, hogy milyen jó gyermeki megfigyelés ez, mert valóban, a párizsiak felszabadult vidámságával és hangosságával ellentétben az orosz fővárosban mély csend honolt, az emberek suttogva beszéltek, halkán, ha beszéltek egyáltalán, és mindenki lehajtott fejvel ment a maga dolga után.

Tanulságos volt közlőrl látni, hogyan működik a szovjet hatalmi központ. Az ember megérthette, mit jelent az, ha egy kamarilla a kezébe kaparintja a hatalmat. Azt hiszem, egy anekdotával jól érzékeltethető, hogy mire gondolok. 1983-ban Moszkvában járt Ted Turner, a CNN főnöke, aki akkor még csak éppen hozzákezdett hírtelvíziós birodalma létrehozásához, és a szovjet hírközlési szervekkel arról akart megállapodni, hogy mit tudna átvenni az ottani televíziós hírekből. És praktikus amerikaiként, hogy elmagyaráztassa magának, milyen az egész szovjet háttér, meghívott körülbelül harminc külföldi tudósítót egy grúz étterembe, fizetett nekik ott egy ebédet, és ennek fejében azt kérte: most akkor mondják meg neki, hogy ez miféle ország. Hát sokkal jobb szakértőket ugye nem bérelhetett volna magának helyben. Rövid beszélgetés után kiderült, hogy a CNN főnökének fogalma nincs semmiről. Amikor felvázolták előtte a szovjet valóság bizonyos elemeit, azt mondta: ezt én nem értem, ez lehetetlen. Erre az egyik amerikai újságíró felállt és azt mondta: na akkor azt képzelje el, hogy nálunk a Pentagon, a CIA, az FBI, a kongresszus és a Fehér Ház felett a maffia átvette a hatalmat. Nos, ez a Szovjetunió. És én azóta is sokat gondolkodom ezen. A kommunista párt ugyanis nem tudta átlépni keletkezési körülményeinek árnyékát. Világéletében úgy működött, mint egy titkos sejtekből álló titkos társaság. Kis rosszulindulattal, mint egy maffia. Titokban tanácskoztak a legfőbb döntéshozók, titokban hozták meg határozataikat, melyek természetesen mindenre és mindenkire vonatkoztak anélkül, hogy azok, akikre e döntések vonatkoztak, tudtak volna róla. Azután titokban megszervezték a titkos tanácskozás titkos döntéseinek a végrehajtását, úgy, hogy a határozatok valódi értelméről csak egy nagyon szűk kör tudott. Nos, amikor a világban bekövetkezett az információs forradalom, amikor mindennél fontosabbá vált a gyors információáramlás és a hozzáférhetőség, akkor ez a titoktársadalom, illetve titokhatalom nem volt képes tovább működni. Számomra ez a legfontosabb tapasztalat, amit leszűrtem a történelemből. Hogy mégiscsak a nyilvánosság és demokrácia ad lehetőséget a társadalmaknak az életben maradásához.

Varga Imre

Védettek, védtelenek

Beszélgetés Baráth Tibor szociális munkással

– *Kell-e valamilyen belső készítés, vallási, emberbaráti elkötelezettség ahhoz, hogy valaki jó segítő, szociális munkás legyen?*

– Az a jobbik eset, ha vannak a segítőnek ilyen megélhető motivációi. Tehát a vallásosság, emberbaráti attitűd vagy az érintettség – ezek viszonylag pozitív hatásúak lehetnek. Hanem a nagyobb baj az, amikor a kontraszelekció érvényesül, mégpedig úgy, hogy miután nem vették föl máshová főiskolára, csak ide, máshonnan kipörgött, mert tehetségtelen, mert alkalmatlan, csak ide veszik föl, mert itt van hely, mert nagyon kevés a fizetés – ezt erősen kihangsúlyoznám –, akkor már gond is van. Azt gondolom, hogy jelen pillanatban ez azért eléggé jellemző. Szóval, érzésem szerint igen nagy a kontraszelekció. Azokkal az előbb említett motiváltakkal tehát, akiknek valamiféle pozitívnak mondható készítéseik vannak, azokkal is elég gond lehet. Ugyanis, ha ezek a nagy emberbaráti megnyilvánulások vagy készítmények nincsenek letisztázva, tehát miből, milyen töről fakadnak, akkor kárt is tehetnek. Ha pusztán az én nyomorúságom kompenzálásáról van szó, amikor nálamnál is szerencsétlenebbel komiszkodom, gyötöröm őket, nem segítek, hanem bizonytalanságban tartok, sarokba szorítok valakit – most tényleg nagyon sarkítok –, hát akkor látjuk, hogy az elég káros lehet. Vannak ugyanígy szélsőségek a vallásos indításnál is, amikor a segítség együtt jár a térítéssel, és ettől mindjárt gellert is kap. Amikor gyógyult szenvedélybeteg foglalkozik szenvedélybetegekkel, akkor is lehetnek gondok-bajok. Ezek csak kiragadott példák, amik most eszembe jutnak. Azt gondolom, hogy hatványozottan kellene érvényesülnie az önismeret szerepének, és ez nem így van. Ha mást nem is, azt mindenképp kötelezővé tenném, hogy minden szociális munkásnak legyen saját élményű önismereti csoportban eltöltött ideje, legalább egy-két száz órája. Enélkül bizonyos helyzetekben nagyon károsan reagál. Másképp veszek részt helyzetekben, hogyha rendben vagyok belülről. Legalább annyit tudok, ami nem kevés, hogy én hogyan működöm. Mik a gyöngeségeim. Még ha nem is gyűröm le gyöngéimet, legalább azt tudjam, hogy mire kell vigyázni, milyen helyzetekben szoktam én elvérezni. Akkor már valamit tudok. De sajnos nem itt tartunk. Ez egyik kérdéscsoport. A másik pedig az életkor. A segítő szakmákban fordítottan arányos az időnek a szerepe, mint menedzseréknél például, mert itt nem hátrány, ha az ember negyven felé tart, ha egy-két dolgon túl is jutott már, élve megúsztá, és a tapasztalattal tud is valamit kezdeni. Itt megint az önismeretre célok. Tehát a történt eseményeket fel is kell dolgozni, ez pedig belső munka. Szóval nem baj, ha az ember nős, családja van vagy elvált, és tudja, hogy mit jelent az, amikor láthatásra megy és gyereke mellől elzavarják. Nem azt mondom, hogy fiatal embernek ilyen tapasztalata nem lehet. De nagyobb az esélye, hogy még nincs. A feldolgozott élettapasztalat a főiskolán szerzett tudással nem pótolható. Lehet, hogy igazságtalan, amit mondok és nem is egészen helytálló, de én így látom. Akkor még nem beszéltünk az iskolázottságról. Vitatom egy-két vallásos segítő nézetét, mert hogy ez azért professzió. Legalább alapfokon ismerni kellene a jogot, szociológiát, és már nem alapfokon a pszichológiát. Szóval a szociális munkának is van csinja-bírja, fontos valamilyen egyéb technikát tanulni mellé, mondjuk valamilyen csoportvezetési módszert.

– *Ezek egy része megtanulható, más részük viszont csak önismeret szintjén megszerzhető tudás, ugye?*

– Attól függ, mit nevezünk tanulásnak. Magam a belső munkát is nagyon fontosnak tartom, lévén ez is tanulás. De a szervezett intézményi keretek közt folyó tevékenység ugyanígy fontos.

– *Azt hiszem, a pályaválasztás vagy –módosítás személyes okai is nagyon fontosak.*

– Szerintem is. Én erősen ittam. Kilencvenben hagytam abba. Azóta vagyok absztinens. Hetvenhettől kilencvenötig kohász voltam. A végén már acélgyártó főolvasztár beosztásban Csepelen. Kilencvenben, mikor abbahagytam az ivást, három évig terápiába jártam, kezdett érdekelni a dolog. Ezért elmentem egy szocioterapeuta képzőbe, ezt elvégezve a Tündérhegyen döntöttem úgy, hogy akkor segítő leszek. Főiskolára jelentkeztem. Igazából vagy öt évig a váltáson tépelődtem, görgettem magam előtt ezt a sziklát, mert nemcsak munkahelyet, de életformát is váltottam. Tehát nemcsak a kétkezi munkától mozdultam el a szellemiek felé.

– *Az a bizonyos életközépi fordulat. A dantei sötét erdő közepe. Amikor az igaz út megint elveszett. A krisztusi kor. Meghalás, feltámadás.*

– Egyébként harminchárom éves voltam, amikor abbahagytam az ivást. Ez olyan minőségű élmény, mint amikor az egy fizikai testbe másodszor születik bele az ember. Ez pedig már teljesen más minőségű élet, mint a korábbi volt.

– *Az igazi megtérés, ha magunkra találunk.*

– Bistey Zsuzsa, nem tudom ismerős-e a név, mondta azt, hogy a szabadult szenvedélybetegek kiválasztottak. Abból a szempontból, hogy nagyon erős kurzuson vesznek részt, ahol erejük teljéből tanulnak. Tanulják magukat, meg a világot. Én ezt elfogadom. A kiválasztottságot nem valami magasztos küldetés szempontjából értem, hanem, hogy ilyen jó, kedvezményezett helyzetben vannak.

– *Talán minden ember kiválasztott. Ám, ha ezt nem örömmel, alázattal éli meg, könnyen érezheti, hogy az ő kiválasztottsága átok, kínszenvedés.*

– Így is meg lehet közelíteni. Mondom, öt év alatt lettem kész arra, hogy segítővé váljak.

– *Te nemcsak szenvedélybetegekkel, hanem fedél nélküli, utcára került iszákosokkal foglalkozol? Bár ismereteim szerint kevés a józanul élő hajléktalan. Könnyebben válik a szenvedélyek betegévé, mint a családban élő többiek.*

– Mi azt az elvet valljuk, hogy a hajléktalan segítésben, a hajléktalanság kérdésével úgy kezdeni valamit, hogy a szenvedélybetegséggel nem foglalkozunk, balgaság. A kútba hordjuk a vizet című kis kuplé, ennek semmi értelme nincs. Abban az esetben, ha életmentést akarunk, gyorsan segítenénk, akkor ezt szabad. De amikor elkezdünk rehabilitációról beszélni, vizsgálni kell azt, hogy az illetőnek milyen a viszonya a szenvedélybetegségekhez. Itt több minden említhető. Gyógyszer, kábítószer, ami a hajléktalanoknál általában a szípu, játékszenvedély, alkohol meg a többiek. Szóval, hogy ezeket végig kell nézni, kezdeni kell velük valamit, tehát valamiféle felnőttkori személyiségkorrekciót végrehajtani. Ez viszont nem kétnapos történet.

– *Sokan a szenvedélybetegséget okozatnak tartják.*

– Ez ugyanolyan tévedés, mintha oknak tartanák.

– *Mi az, amit a művi mámor vagy a mesterséges lenyugvás megad? Mi hiányzik a lélekből, a társadalomból, amit az ital, kábítószer pótol? Egy szakember szerint eltávolodva a külső és belső természetünktől a természetes örömforrást is elveszítjük,*

pedig ez az életünk megélhető alapja. A szabadság, kiteljesedés helyett az iszákos, kábítószeres a pótszerek rabjává válik.

– Nem tudom, így van-e. Ezekről a kérdésekről gondolkozva ezt az egészet spirituálisnak tartottam. Addig, amíg képtelenek vagyunk megmondani, kiből lesz alkoholista és kinek sikerül abbahagynia, addig ez számomra spirituális dolog marad.

– *Talán a személyes indítékokat érdemes megnézni.*

– De hát miket? Vannak támpontok, amik mentén lehet haladni? Számomra az derült ki, hogy nem nagyon. Amit én magamnak meg tudtam fogalmazni, a szeretethez való viszony rendezetlensége. Az alapséma nagyjából ilyen: engem nem szeretnek. Nem szeretnek, de miért nem? Nem szeretnek, mert alkalmatlan vagyok. Mert szőke a hajam és nem barna, mert alacsony vagyok és nem magas, magas vagyok és nem alacsony. Tökmindegy végül is. Merthogy ezek eléggé irracionális dolgok. A szeretetszombjából alakulnak ki a különféle devianciák. Az egyik ilyen deviancia a pótlólagos örömhöz jutás. Mondhatjuk itt azt, hogy az illető elidegenedett a saját személyiségétől vagy a természettől, mert hogy ezek mind örömforrások, örömet nyújtanak és szeretetre indíthatnak. Amikor tehát a szeretet vagy az érzelmek cseréjével baj van, mindjárt belépnek a devianciák. Ezt így gondolom nagyjából, így látom. Az alkohol is az egyik lehetséges kompenzáló eszköz.

– *Mit kárpótol?*

– Hát a látható alkalmatlanságérzést! Azt, hogy én valami miatt nem vagyok olyan, mint a többi, én nem érek annyit, én nem vagyok jó. Szóval, hogy én NEM.

– *Az ital idegenné teszi a nemet.*

– Így van. Megélhetővé teszi a világot. A mi énkép-korrekciónk a gyakorlatban úgy néz ki, hogy mindenféle tevékenységet végeznek a klienseink, amit azért meg tudnak csinálni. Az apró sikerekből pedig azért nem lehet erősödni. Szóval ez tényleg az apró lépések taktikája. Itt nincsenek nagy felismerések.

– *Nagyon sok mindent el kell engednünk, vesztünk, hogy újra kezdhessük megint.*

– Ők gyakorlatilag mindent elveszítettek, de még itt vannak.

– *Ha viszont a veszteség nem kényszerként hat, hanem a teljesebb élet érdekében.*

– Jajaj, hajaj! Hát akkor így lassan eljutunk akár a remeteségig is.

– *Nemrég olvastam egy írást, amelynek a szerzője az iszákosokat harmadrend misztikusoknak tartja. „Azok, akik isznak, nem ebből a világból valók.” De ebben az anyagias világban a megvilágosodás eszközeinek és anyagiaknak kell lenni, véli a borissza szerző. Az iszákosságot pedig aszkézisnek tartja. Hasonlítsunk csak össze egy tapasztalt nagyivót, egy jógit, vagy egy keresztény misztikust és hihetetlen hasonlóságra bukkanunk, írja ugyanitt. Ösztövérség, ráncok, elhagyatottság. Az iszákosok Keresztelő Jánosra hasonlítanak.*

– Én nagyobb híve vagyok a szemlélődő, békés életnek és a természettel harmóniában létnek. Tehát a taoista beállítódás, ami hozzám közelebb áll. A remeteség az nekem gyanús. Nekem gyanús.

– *A taoisták között is volt számos remete. De úgy látszik, te másféle alkat vagy. Inkább talán társas, páros lény. De maradjunk a rejtett tudományoknál. Mikor ismerkedtél meg velük?*

– 1993-ban, amikor befejeződött a terápiám, akkor kezdtek el érdekelni az ezoterikus tudományok, és tanultam tarot kártyát, asztrológiát. Elmentem az Ole Nydahlnek néhány előadására, meg lent jártam Tarban, érdekelt a buddhizmus. Eléggé egyértelműnek látszott akkor számomra, hogy nincs nagy különbség a vallás meg tudomány közt. Hogy egy jól végrehajtott pszichoterápia eredménye ugyanaz az ember, mint akár a kereszténység vagy akár egy buddhista ember ideálja. Ez nekem nagyon összeállt abban az időben, és tartott is úgy két-három évig. Akkor kezdett ez borulni, nem is borulni, hanem egy kicsit halványodni, amikor rájöttem arra, hogy „na, jó, rendben van, pályát korrigálok, és segítő leszek”, tehát megfelelni a korszerű európai elvárásoknak. Jó, elmegyek főiskolára, ahol, ugye, tanulni kell, ott jó jegyeket szerezni, meg a többi. Most itt tartok. Nem tudom, meddig folyik ez még így. Gondolom, amíg be nem sokallok, és akkor lefékezek, letérek. De ez már megint valami más lesz!

– *Ha a szakma életszerű, akkor sok benne a változás, a természetes módosítás. Ha elméletileg túl kötött, agonszabályzott, talán könnyebben megmerevedik.*

– A segítő munkát tényleg úgy lehet csinálni, hogy az embernek vannak viszonylag tisztességes késztetései. Azt mondtam magamnak, hogy tartozom a sorsnak, hiszen lehetőséget kaptam tőle. Tudom, hogy marhára megdolgoztam érte. Azért, hogy végig tudjam csinálni, nekem is sokat kell tennem, de folyamatosan úgy érzem, hogy ez valamilyen fokon ajándék. Tartozásom azért, ami velem megtörtént. Hogy ezt ne lehessen tőlem elvenni, úgy érzem, nekem segítenem kell másokat. Azzal bebiztosítom magam, hogy ez a tudás vagy ez az állapot megmaradhat... Igen, ez a helyes kifejezés, ahhoz hogy ez az állapot megmaradjon, tovább kell adnom azt, amit én tudok. Először azt mondtam magamnak: legalább egy ember legyen, akinek az útját egyengethetem. Nem az, hogy segíthetek, hanem tevékenykedhetek az ő története mentén. Ez az egy ember megvan.

– *Te magad!*

– Nyilván. De ha segített-segítő viszonylatban gondolkodunk, akkor az egyik első kliensem viszonylag magasról nagyon mélyre zuhant, viszonylag nagyon mélyről megint magasra emelkedett. Ő neki sikerült, úgy néz ki, és hogy akár le is tudhatnám az adósságot, de hát nem darabra mérik ezt. Egyelőre még élnek azok a késztetések, amik idehoztak, tehát az adósság. Vagy inkább a tanítási vágy, amire késztetést érzek.

– *Mit tanítanál?*

– Azt szeretném tanítani, hogy higgy magadban. Higgy abban, hogy változtatni vagy képes.

– *Szavakkal tanítod?*

– Szavakkal is, meg a példámmal is.

– *Mennyire alkalmasak a keretek, a munkaköri előírások, a társaid ahhoz, hogy önmagadat adva dolgozzál?*

– Nekünk szerencsénk van. Mert ezt az intézményt mi találtuk ki, mi izzadtuk ki, és a főnökünk hagyta.

– *Tehát már kész is? Ki van egészen találva?*

– Ki van találva. Ez a forma kilencvenöt óta működik. Először hat fővel csináltuk. Miután bevált, amikor látszott egy év után, hogy működik, akkor bővítettünk tizenkilenc főre.

– *Kik és hogyan kerülnek ide?*

– A kliens kórházból kerülhet be. A kórházi szociális munkással föl vesszük a kapcsolatot, általában ő keres meg bennünket. Hétfőnként van felvételi beszélgetés. Akkor az addiktológiáról eljön hozzánk a kliens. Ezen a felvételi beszélgetésen megnézzük, mit tudunk egymással kezdeni. Mi azt vizsgáljuk, hogy a jelentkező motivált-e. Motivált – az absztinencia megtartására elsősorban és az életformaváltásra ennek folyamodványaként. Ugyanis arra elég hamar rájöttünk, hogy az nagyon szép dolog, ha nem ivó valaki, de attól még nem dől össze a világ. Szóval az nem egy nagy durranás. Számunkra persze igen, akik tudjuk, miről szól a nóta, de egyébként a munkáltatót nemigen érdekli az, hogy a dolgozó nem iszik. Van még rajta kívül egy-két absztinens vagy hát olyan, aki

tudja kezelni az alkoholhoz való viszonyát. Nálunk az absztinencia az alap. A döntő az, ha meg tudja fogalmazni magának azt is az illető, hogy ő nem akar tovább úgy élni, mint ahogy eddig élt. Elég, ha ennyit kimond, ezzel már lehet kezdeni valamit. De van, aki tovább gondolja: hogy az alkohol miatt kerültem ide, és ahová kerültem, ott nem akarok megragadni. Ha ezt a két gondolatot valamilyen formában közli velünk az illető, akkor mi föl vesszük.

– *Itt csak alkoholfüggők vannak?*

– Igen. Nem vesszük föl azt, akinek nincs betegség-belátása, akiről úgy vesszük észre, hogy ő nem hajlandó tenni azért, hogy kikerüljön a hajléktalanságból, nem vesszük fel azt, aki be van ültetve. Egyébként ezeken a kereteken belül igyekszünk esélyt adni. Itt nem kötelező dolgozni. Bármilyen furcsa, de a háziarendünkben sehol nincs leírva, hogy dolgozni kell. Nem így szól a történet. Viszont minden rendelkezésünkre álló eszközt biztosítunk lakóink számára az elhelyezkedéshez. Expressz újság, Népszabadság, nyilvános készülék, de ha nincs pénze, innen is telefonálhat az irodából. Egyébként ott van kint a folyosón a készülék, vissza tudják őket hívni a munkáltatók, de ha annyira nincs pénze, befizetjük munkaközvetítőhöz. Két hónapig adunk az új lakónak napi egy étkezésre elegendő konzervet. De! Azt vizsgáljuk az első időszakban, hogy az állapotához képest mindent megtesz-e annak érdekében, hogy elhelyezkedjen. Ha nem, megpróbáljuk kipuhatolni, miért nem megy, és ha lehet, segítünk. De ha azt érezzük, hogy sumákol, akkor jön a kötelező előtakarékosság. Ez retorzióknak tűnik, de nem az. Hanem ezzel kényszeríténénk a jóra.

– *Az előtakarékosságot összezszerűen meghatározátok?*

– Persze. Nem kis összeg, havi tízezer forintról indít. Adunk egy időpontot, hogy tisztelt uram, mondjuk öt hét múlva bemutatod az általad először félretett tízezer forintot, abban az esetben, ha nem, akkor megköszönjük az együttműködést és el kell innen menned. A munkavégzés, mint csoportnorma, beivódott az itt lakók életébe, hat és átadódik. „Figyelj, légy észnél, mert itt melőzni kell!” Olyannyira átadódik, hogy aki hozzánk jön, az már eleve tudja és elfogadja. Egyébként megéri gyorsan elhelyezkedni, hiszen csak két év áll a rendelkezésére, hogy történjen vele valami. Ha ő eltoszogat ebből fél évet, a végén visszaüt. Minél hamarabb helyezkedik el ugyanis, annál folyamatosabb lesz a jövedelme, annál hamarabb föl tud ruházkodni, később annál több megtakarított pénze gyűlik össze. Egyszóval, ezek a normák itt működnek és csoportértékeként hatnak. Úgyhogy viszonylag könnyű helyzetünk van, mert bizonyos fokig a ház élete önszabályozó.

– *Na és a minta!*

– Igen, a minta. Szóval, egy kicsit visszakanyarodva az én történetemhez, az a típusú szociális munkás vagyok, akinek az élete, persze nyilván bizonyos keretek között, de nyitott könyv. Szóval, ők tudják rólam, hogy ittam, tudják rólam azt, hogy mit tettem az életem megváltoztatásáért.

– *Ebben a gyógyító közösségben mi a te szakterületed?*

– Szocioterápiás csoportot vezetek. Itt különféle technikákat veszek igénybe. Például rajzolás, képzőművészet, zenehallgatás. Az egyik feladata csoportomnak például az volt, hogy rajzold le életed legboldogabb időszakát! Itt tulajdonképpen apropókról van szó, bármilyen technikát veszünk igénybe, ezek arra jók, hogy a saját élményt valahogy behozzuk, beszélgetést kezdeményezzünk. Az egyénitől a közös felé próbálunk mindig tágitani, és olyan részét kiemelni az egyéni történetnek, ami a többiek sorsával közös. Beszélgettünk itt már szeretetről, a szeretethez való viszonyról, a másik nemhez való közeledésről, a családról, a család fölbomlásáról. Fölmerülhet, mit kezdünk a gyerekekkel, aki ott van a feleségnél és nem látjuk öt éve. Az agresszivitás. Hol van a mi ingerküszöbünk? Mi az, hogy megalázkodni? Mi az alázat? Szóval, egy csomó nagyon fontos kérdés fölmerül. Ezeket a témákat nem okvetlenül az alkoholra futtatom ki. Persze nagyon sűrűn előfordul. Mert hiszen egy alkoholistának az élete arról szól, hogy itt piáltam, ezt dobtam el, azt nyomtam el. Nyilvánvaló, hogy lépten-nyomon előjön, de nem erre van kifuttatva. Hát a szocioterápiás csoport nagyjából ilyen. Most már szervezünk házon kívüli programokat is. Az első turnusban a csoportommal mindig bent voltunk az épületben. Most úgy gondoltam, hogy kimozdulunk, és elmentünk moziba. Ez a csoport most indult, és első közös programként megnéztük a Légiós című filmet. A filmmel szemben nem volt különösebb elvárásom, hanem csak egyszerűen elmentünk a Corvinba. A nyolc emberből, akivel ott voltunk, amióta átépítették, jó ha egyikük járt már ott. Bent voltunk egy olyan térben, ahol ők nem szoktak lenni. Utána elmentünk pizzát enni, leültünk és beszélgettünk. Nem intézményi keretek között, hanem kint. Ezek jó történetek tudnak lenni, és hát folytatását tervezzük.

– *A természetbe sem ártana néha kiruccanni!*

– Persze, a természet is jó, ez is bele van kalkulálva. Meg hát lesz a budapesti mesterségek ünnepe fent a várban, arra is szeretnék elmenni velük. Hál' istennek az intézmény finanszírozza ezeket a kiadásait, így ez nem a lakók zsebére megy.

Az intézményünk nemcsak elvár, hanem megpróbálunk ilyen típusú szolgáltatásokat is nyújtani az alapellátáson túl. Az alapszolgáltatásunk tehát: négyágyas szobák vannak, mosási, tisztálkodási, főzési lehetőség. Van vendégszobánk, ami gyakorlatilag intimszoba, van kondicionáló termünk, két színesestévé, video. Szóval minden, ami egy viszonylag minőségi élethez, még ha hajléktalanszállón zajlik is, mostanában kell. Ez nem jutalom. Ez nem annak a jutalma, hogy absztinens vagyok. Hanem annak a jelzése, hogy vannak emberi minőségek, vannak életminőségek, amik lehetnek vonzóak, és azoknak az elérésére képessé válhat a lakónk. Jó, ezek polgári értékek alapján, de mi nem a fogyasztói társadalom karmai közé akarjuk lökni a lakót. Hanem azt szeretnénk vele megértetni, hogy az árokparthoz viszonyítva azért van más lehetőség is. Az, hogy ezek között az értékek közt válogatni tudjon, meg különbséget tudjon tenni, az – gondolom – a következő lépés. Persze ezek közül sok mindent úgyis el kell neki utasítani. Ha netán nem utasítja el, akkor ráfarag, mert egyszerűen elérhetetlen számára. Meg kell tanulnia a polgári értékek között különbséget tenni, és nyugodt szívvel, tehát úgy, hogy erre a komfortérzése ne menjen rá. Ez mind fontos tudás. Én egyik lakónknak sem fogom javasolni az aszketizmust, meg is mondom miért. Nagyon fontos a harmónia megtalálása. A függés ugyanis abszolút torz, aránytalan életvitel, hiszen az alkoholnak minden alá van rendelve. Amikor az alkoholt leteszi, hihetetlenül nagy úr támad utána, amit így-úgy megkísérel betölteni. Abban nekünk elég fontos szerepünk van, hogyan tölti be. Ehhez azért terelgetni kell az embereket. Nagyon sok köztük az önjutalmazó. Szóval kávéhegyek, édesség, cigaretta hihetetlen mennyiségben. Mi a leszokás természetes velejárójának tartjuk ezt. De ahogy múlik az idő, azért megpróbáljuk igazgatni a dolgot. Tehát beláttatni az önjutalmazókkal azt, jobb esetben be is látják, hogy hosszabb távon azért valamiféle önmegtartóztatás kell. Az arányokat be kell állítani. A leszokással támadt úrt nem túlfogyasztással kell betölteni, hanem örömmel találni. Pozitívabb dolgokra, amik szükségtelemé teszik az ilyen fogyasztást. Azért mondom, hogy mi itt valamiféle polgári értékeket közvetítünk, ugyanakkor a realitásokat is közvetíteni kell emellett, hogy mi az, amit az ő helyzetében elérhető célként tűzhet ki. Az elmondottak miatt az önkorlátozással, bár nagyon fontos, mi mégis csinján bánunk. Föl-főlelmegetem, hogy fiúk, én építkezem, meg építkeztem, mert már legalább tíz éve bajlódok vele, és ezt úgy tudom megcsinálni, hogy párizsin élek azóta. Jó, ez túlzás, de a lényege az a dolognak, hogy nagyon beosztó és nagyon odafigyelő életvezetést folytatok, az építkezésnek sok mindent alárendelek. Azért mondom, hogy az anyagi világhoz való viszonyt át kell beszélni és újra kell gondolni nekik nagyon sok esetben, mert itt azért nagyon sok tévedés van. Például a kliensek mondogatnak ilyeneket, hogy én azért nyolcvanezer alatt nem megyek el dolgozni.

– *Mitől lesz valaki hajléktalan?*

– Nem tudom. Pedig hidd el, hogy elég sokat gondolkodtam rajta. Nyilván vannak pszichológiai és szociológiai okai, és ez a kettő nem szétválasztható. Egyébként hajlok arrafelé, hogy alapjában belső okai vannak a dolognak. Abból a logikából kiindulva, hogy hát más is ingázott és mégse lett alkoholistá, más is elvált és mégse lett hajléktalan és alkoholistá. Az egyiknek nem sikerül, a másiknak viszont igen. Az emberek nyilván nem azonos szociológiai háttérrel jöttek, de azért a hasonlók között is hihetetlenül nagy a színesség és a változatosság, azt gondolom tehát, hogy alapjában személyes, személyiségi okai vannak, hogy kiből lesz hajléktalan és kiből nem. Tehát személyes jegyeken, az ön-érdekvényesítő képesség tudásán vagy nem tudásán múlik. Itt megint csak a saját értékességem vagy értéktelenségem kérdése merül föl, hogy ezt az önrombolást, a vége felé már-már tudatos önpusztítást művelem-e vagy sem. Azt gondolom, hogy ez döntően lelki történet.

– *Mi állítja meg, fordítja vissza az önrombolást?*

– A fordulat az belülről jön, nem kívülről. Egy szenvedélybeteg motiválni, hogy abbahagyja, paranccsal nem lehet. Ez képtelenség. Sokan itt esnek a csapdába a segítők közül és tulajdonítanak maguknak olyan tudást, ami nincs, nem lehet. Hiszen a tudás nem az enyém meg a másiké, harmadiké se, hanem egész egyszerűen arról van szó, hogy ha az iszások egyszer megélik azt, ami nem racionális döntés kérdése, hanem életérzészerűség, hogy ez így nem mehet tovább. Ha már tűrőképességének a határára érkezett, lehet kezdeni valamit. Akkor, amikor benne megfogalmazódik az, hogy: na ennek vége, újra kell kezdeni. Meg kell próbálni. Persze az egészen más dolog, hogy a „kényszeríteni a jóra” szándékkal, ezt Svédországban fogalmazták így, ezzel lehet egy-két motívumot vagy motivációt a döntés megsegítése érdekében sugalmazni. Svédországban történetesen az illető szenvedélybeteg megzuhant, ugye, a munkahelyén. Ha elmegy elvonóra, akkor tovább alkalmazzák (mert a céhnek az a legolcsóbb, ha kifizeti munkása elvonóját), ha nem, akkor kirúgják. Miután szenvedélybeteg, még kevesebb munkanélküli járadékot is kap, mint az, aki egészséges. Azért amikor végiggondolja a helyzetét, lehetnek olyan motívumok, amik a döntését befolyásolják. De a döntés az övé. Visszaülve a felvételi beszélgetésre, mi ezt a döntést keressük. Akkor kiderül, hogy ezt már tízszer meghozta. Évente egy alkoholelvonóra elmegy tíz éve. Szegénykém, próbálgatja. Amikor megkérdezik, hogy ez a tizenegyedik mitől más, mint az előzőek, akkor már ő is gondba esik, meg mi is. Mert azt várjuk, amit mond, abban van-e valami újdonság, hogy tényleg történt-e valami tizenegyedszerre vagy nem történt semmi. Vagy csak rutinos, mert tíz alkalommal már kitanulta minden csínját-bínját a világnak, bármiről kérdezem, tudja, mit kell nekem mondani, hogy megelégedjek. Annyira iskolázott már. És akkor mi, a felvételtől döntők elkezdünk kellemetlenkedni, mert egyre szemetebb és keményebb kérdéseket teszünk fel, és a jelentkező beleizzad. Szóval, ezek azért kemény menetek is tudnak lenni.

– *Mindkét félnek.*

– Mind a két félnek. Az igazság az, hogy elég sokszor hozunk nemleges döntést. Tehát, hogy nem ide való a jelentkező, és a felelősséget azért föl kell vállalni. Ugyanakkor pontosan tudjuk, hogyha elutasításunk után visszaesik, nem azért esik vissza, mert mi nemleges választ adtunk, hanem azért, mert nem volt komoly a szándéka, mi tehát jól döntöttünk. Az igazán kellemetlen találkozás az, hogy: „Látod, még mindig józan vagyok, és ti nem vettetek föl.” Szóval, ez az igazi. Ez. Na, ilyen élményem még viszont nem volt.

– *A ti csapatotok tévedhetetlen?*

– Nem. Ez így történik. Vagy hát nem jött vissza, aki józan maradt. Ennyi.

– *A tizenkilenc lakó mennyire állandó létszám?*

– Állandóan cserélődik. Újak jönnek, a régiak mennek. Leginkább azért mennek, mert visszaesnek.

– *Van úgy, hogy visszaesés után megint jelentkezik a beteg?*

– Nincs mód visszaesésre. Illetve van mód, de nem itt. Folyamatosan ellenőrizzük az absztinencia tartását. Itt a szonda. Ha ez az elektromos bejelez, akkor megfúvatunk egy üveget is. Ha mind a kettő pozitív, akkor megköszönjük az együttműködést és ki kell költöznie az illetőnek.

– *Azonnal?*

– Hát, állapotától függően. Itt nincs éjszakai ügyelet. Ha eddig jól megvolt, egy kis nyugi, majd elmegy holnap reggel, ha erőszakos, garázda, akkor azonnal. Úgy működik a dolog, hogyha ő önként és saját szervezésében elmegy elvonóra, vagy befekszik egy kis méregtelenítésre vagy nyugtató kúrára két hétre, mondjuk, utána lehet szó felvételi beszélgetésről. Tehát kiköltözött, de újra jelentkezhet felvételi beszélgetésre, ha pedig felvesszük, az itt eltöltött idő már levonódik a két évből. Na most, visszakerülni úgy lehet, hogy meggyőz bennünket arról, ő ezt most tényleg hót komolyan gondolja, ám az első körben a volt lakótársainak vétőjoga van. Tehát, ha az a közösség, amelyik már ismeri, nem akarja őt visszafogadni, mi már szóba sem állunk vele. Először megszavaztatjuk a lakótársakat, aztán jöhet hozzánk. Egyébként most történt meg, hogy felvételi beszélgetésre sem kerülhetett az újrjelentkező. A lakók egyik fele tartózkodott, a másik fele nemet mondott. Akkor azt mondtuk: öreg, ez van. Nem akarnak veled együttlakni. Ők vannak folytonosan veled, nem mi. Ez a visszautasított kliensnek is jót tesz, meg a közösségnek is jót tesz. Merthogy a közösségnek felelősséget jelent, a kliensnek meg egy kökemény visszajelzést. Ezért el kell gondolkodnia, hogy mégis miről van szó. Ez van, ha valaki netán visszaesik. Másodszori visszaesés már nincs.

– *Nem vagytok túl szigorúak?*

– Sajnos a gyakorlat azt mutatja, hogy a látszólagos szigorunk nagyon is helyénvaló. Az, aki visszaesett, még nem töltötte le a két évet. Az egy nagyon rövid idő múlva újra vissza fog esni, és akkor el kell mennie innen.

– *Milyen a lakók foglalkozási megoszlása?*

– Zömmel szakmunkások. Van egy-két ember alatta, van egy-kettő fölötte. Van, aki érettségizett. Az elmúlt két évben volt, aki főiskolát, egyetemét végzett.

– *Találnak munkát? Ez könnyen vagy nehezen megy?*

– Az is fontos, valaki mennyi időt töltött munka nélkül. Annál nehezebben helyezkedik el, minél tovább volt munkanélküli, mert elszakadt a munkától. Ők azért nem élmunká-sok. A közhiedelem, hogy hát a piások azok jó melósok. A hajléktalan ivósok általában nem ilyenek. Meg kell mondani, az ingerküszöbük igen alacsony. A rendszeret, meg a rendszeres életre való hajlam sem jellemző rájuk. Ez általában úgy működik, hogy egy-két helyről kiteszik őket villámgyorsan. Persze, ennek megvan a másik fele is. Pláne, amikor megtudják, honnan jöttek, akkor szeretik őket szívatni, kizsákmányolni a szó szoros értelmében. Próbaidő lejárt előtt kirúgni, nem bejelenteni.

– *Nincs jogászatok, aki ilyen esetben tehetne értük?*

– Nincs. De nem is akarunk. Ugyanis itt mindvégig az a kérdés, hogy mi van, ha letelik a két év? Neked itt most azt kell megtanulni, hogy mi lesz veled akkor, amikor letelik a két év, és majd nem lesz melletted jogász. Hogyha neked nagy a pofád, akkor meg kell tanulni befogni a szádát. Ha pedig nem tudsz elolvasni egy szerződést, akkor meg kell tanulnod a módját átgondolni és utána aláírni. Meg kell tanulnod, hogy kérd el a pénzt, hogy legyen annyi merszed, hogy odamész a munkáltatóhoz, és légy bátor megmondani: uram, nekem hetente kell fizessen. Merthogy nem tudta megtenni, és ezért a munkáltató lenyúlta a pénzét, aztán egyszerűen letagadta. Minél kevésbé mesterségesen. Bár az egész kreatúra mesterséges, de hogy legalább törekedni kell arra, hogy legyenek életségű momentumok. Ha én elkezdem az anyukáját játszani, mi lesz, ha majd már nem lesz anyuka. Azért került az utcára, mert

nem volt segítő anyukája.

Ha valamelyik lakónkat kidobják a munkahelyéről, és emiatt rosszul érzi magát, akkor ülünk le, és beszéljünk. Mi történt, miért rúgták ki, mondja el, ő hogy látja a helyzetet, meg elmondom én is, hogyan látom, hátha eljutunk valahová. Ha másodjára is kirúgják ugyanazért, akkor csak el kell gondolkodni neki, hogy mit változtasson. Erre rávezetni viszont feladatommak tartom. De én még egyiküknek sem kerestem munkát, egy lépést sem tettem azért, hogy bent maradjon a munkahelyén. Menjen csak minden a maga útján! Mindennek megvan a sora. Derüljön ki, hogy magában mit tud, vagy mit nem tud elérni. Itt nálunk azért biztonságban van. Nem veszíti el a szállást, ha nem tud fizetni egy hónap múlva. Itt azért van terepe a tanulásnak.

– *Nem maradnak túlságosan magukra?*

– Abszolút felnőttként kezeljük őket és megbízunk bennük. Abból indulunk ki, hogy ők motiváltak és változtatni akarnak, így is működtetjük a házat. Ez a bizalom részünkről komoly. Két év alatt jelentős lopás nem volt például. Verekedés sem. Annak ellenére, hogy mi nem vagyunk itt egész napon-éjszakán. Az épület most harmadik éves védett szállóként, és még mindig így néz ki, nincs lelakva. Nem volt szándékos rongálás. Szóval a rendszer működik, lakóink messzemenőig tudnak élni a bizalommal.

– *A rendcsinálás, a takarítás tereke a dolga?*

– Van takarítónő, a közös terekre, de a szobákat a lakók tartják rendben, a hét végén a közös tereket is ők takarítják. Most vasárnap országos nagytakarítás történt. Kalapból ki lettek húzgálva a nevek különféle munkaterületekre, s a mennyezettől az utolsó sarokig minden ki lett takarítva. Az a fontos, hogy mi ezt figyelemmel kísérjük, sőt a lakóink tisztaságát is. Volt már olyan... bár rohadt kellemetlen feladat, de rájuk szólok, meg a kollegáim is megteszik szükség esetén: Öreg, zoknit kell mosni, mert büdlik. Ez is hozzátartozik egész egyszerűen az itt lakáshoz.

– *Milyen a lakók között a kapcsolat. Az elvonás miatt nem ingerlik egymást?*

– Három részre lehet osztani a társaságot. Vannak a legfiatalabbak, a középidőjűsök, mármint az itt lakás szempontjából, s az öregek, akik legrégebben élnek itt. A külső kör az elég gyorsan pörög. De azért kialakul egy olyan mag, akik nagyon tudják támogatni egymást és nagy a megtartó erejük. Nagyon érdekes volt az első csoportnál, úgy másfél év környékén kezdtük mondogatni, elmúlik a két év, elmúlik a két év, daráltuk, daráltuk és szerveztünk búcsúzni tanuló csoportokat, hogy felkészítsük őket a kiröppenésre. Bár próbáltuk oldani a feszültséget, hihetetlen félelmek maradtak a fiúkban, volt is visszaesés emiatt. Itt gyönyörűen tartott a két évig a nem-ivást, ahogy innen kikerült, szivasz, vége a dalnak. Hiányzik az utolsó lépcső. Ez az utolsó előtti. Mi hozzásegítjük ahhoz, hogy a társadalmi elvárásoknak megfeleljen. Nem folytat bűnöző életmódot, nem fetreng az utcán, dolgozik, a keresetéből képes felretenni. Igenám, de a jövedelmi viszonyok olyanok egy szakmunkás esetében, hogyha negyvenezres átlagot veszünk alapul, abból hosszú távú lakhatást biztonságosan nem tud megoldani. Nincs az a védőháló, mint egy családos embernek. Sem anya, sem feleség. Akkor meg lehet élni ennyi pénzből, bár szűkösen, de így nem, ha nulláról kezd az ember. Az utolsó fázis az lenne, hogy valamilyen formában támogatott lakásokban laktatni őket, ahol is van utánkötés a szociális munkás részéről. Biztosítva lenne mesterségesen az a háló, ami a családot helyettesítené. Azt nagyon el tudnám képzelni, hogy az önkormányzat vagy a szociálpolitikának valamelyik intézménye a lakhatásukat részben finanszírozza. Nem teljesen, de legalább részben támogassa, hogy az érdekeltségük azért megmaradjon. Ki lehet találni, miben kedveznének a lakóknak, ez már részletkérdés. Ez nem albérlok háza lenne. Hiszen ott megint elkülönülne, s nehezen illeszkedne vissza a közösségbe. Lakásbérleléses rendszerben képelem el, ahol az illetőről senki nem tudná, honnan jött, mit csinált, és a szociális munkás is úgy jelenne meg a külső kör számára, mondjuk, mint barát. Vagy bárki, aki szokott menni az emberhez. Tehát nem stigmatizálni, hanem segíteni továbbra is a beilleszkedésben. Persze aztán ezt lehet feltételrendszerhez is kötni. Tehát például kötelező előtakarékosságot kémi továbbra is, szerződni arra, hogy ennyi meg ennyi éven belül öneki önállóan meg kell teremteni a lakást. Ez kidolgozandó részletkérdés. Az azért elég nyilvánvaló, hogy a két év a teljes életformaváltáshoz elég kevés. Mi a két évet azért választottuk, mert nem sok, nem kevés. Az addiktológusok szerint legalább két év szükséges, hogy egy szenvedélybetegnél az absztinencia begyakorlódjon, és ez volt az itt lakás tartamának döntő érve. Most gondolkodunk azon, hogy kinyújtjuk az itt tartózkodás lehetőségét három évre. Bár két év alatt testileg és mentálisan is rendeződhet az illető, az új egzisztencia megteremtése viszont hosszabb idő. Ezért azt tervezzük, két részre bontanánk a három évet. Egy év itt lakás után lehet pályázni. Van itt az alagsorban egy kétszoba összkomfortos lakásszerűség, oda leköltözhet, ha nyerő, de ott már húszezer forintos előtakarékosság lenne. Nem lenne viszont kötelező terápia, szociális munkással hetente egyszer találkozna, de egyébként mindent önállóan végezne. Azt gondoljuk, ha ő a három évből két évet komolyan takarékoskodik, akkor úgy ötszázezer forintot tehetne félre, havi húszezzerrel számolva, ha ezt lakástakarékra teszi, akkor még körülbelül ötszázezret fel tud venni kölcsön. Egy millióból egy szoba-konyhát azért meg lehet célozni már. Jó, a nyolcadik kerületben, a sűrűjében, de az már nem hajléktalanság. Akkor már van saját lakás. Tehát mi valahogy erre próbálunk kiutat találni a mi eszközeinkkel. Tudunk nyújtani természetbeni juttatásokat, tehát itt lakhat, és ezt humán szolgáltatásokkal kiegészítjük. Anyagi juttatásokat, pénzt adni viszont nem tudunk, ezt nekik kell megkeresni. Ez eléggé korrekt dolognak tűnik a jelenlegi magyar állapotokat ismerve.

– *Nem merít ki nagyon az iszákosokkal való foglalkozás? Nem veszel bele az ő gondjaikba, bajaikba? Közösségi, társasági lénynek tartod magad?*

– József Attila elég sokat jelentett egy időszokban, most is, de most nem forgatom annyira, ő írja valahol, hogy: Ne csatlakozz a hadhoz! Jártam közösségekbe, különféle helyekre. Annak idején párttag is voltam. Rájöttem, hogy nekem nem nagyon kéne közösségekbe jánom. Bár ezt a pejoratívabb értelemben, a csordához vagy a nyájhoz való tartozásként fogalmaztam meg magamnak. A nyáj melege és az együttbégetés öröme, ami úgy tűnik, hogy nem nagyon kell. Valószínű, hogy ezért választottam ilyen tevékenységet is, mert ez kapcsolatok sora, még akkor is, ha akár csoportfoglalkozást csinállok, szóval ez egy tiszta és számomra eléggé követhető viszonyrendszer. Amiben nagyon kézzelfogható a felelősségem, a saját szerepem, igen, az egész viszonylag tiszta. Kívülről persze befolyásolt, de úgy érzem, hogy kézben tartható számomra még a dolog. Tudod, jártam a buddhistákhoz egy darabig, és akkor elkezdtek egymást szapulni. Egyik irányzat, a másik irányzat. Kösz, nekem ebből elegendem volt.

– *De csoportban vagy itt is. A munkatársaidal dolgozol együtt, ez milyen feladatokat ad neked?*

– Hát ez kemény menet volt. Az indulásnál nagy indulatok öklelőztek. A team két csoportból toborzódott. Az egyik kolleganóm és én már egy éve leszokókkal foglalkoztunk az intézmény alagsorában, viszonylag eredményesen. Az volt a hat fős próbaév. A másik csoport, az átmeneti szálló, mint ellátási rendszer nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, nem volt jó. Az egész team demoralizált volt szerintem. A vezetés úgy döntött, hogy az átmeneti szállóból is józan otthont alakít ki. Mi a kolleganómmal viszonylag kiforrott elképzeléseket, munkamódszereket hoztunk magunkkal, bár nem csupa zsenialitásból. Hanem azt csináltuk, hogy legelőször is körbejártuk az összes hasonló intézményt és mindent elloptunk, amit arra érdemesnek találtunk.

– *Mármint ötletet.*

– Mint ötletet, és abból csináltunk egy koktélt, amit úgy jónak tartottunk, és az idő, az az egy év is hozott tapasztalatokat. Akkor fölöttünk a kézzel. Ilyen körülmények közé, egy ilyen teamhez, és hát ebből támad a konfrontáció. A kolleganóm kedves és okos nő, nagyon együtt tud működni. Én viszont nem! Én viszont spród vagyok és nem engedek a negyvennyolcból, ha meg vagyok győződve

az igazamról, akkor tűzön-vízen keresztülmentem. Nekem se iskolám, se szakmai gyakorlatom nem volt akkor. Egy éve dolgoztam itt és a szakmában is csak másfél éve. A kollégáim nem nagyon tudtak hová tenni. Ráadásul főnököt is kívülről hoztak. Addig, amíg lent teljesen autonómok voltunk, itt kaptam egy vezetőt. A főnök pszichológus, dolgozott alkoholistákkal is, de nem ilyen körülmények között, és nem ilyen célkitűzésekkel. Hihetetlenül vegyes volt a csoportunk. Ezen belül kis érdekszövetségek szerveződtek. Volt tehát egy kipróbált modell, és azt kellett ilyen körülmények között elfogadtatni. Én ezt feladatomban éreztem, de nem voltam fölkenve hozzá. Azt a két évet nem kívánom senkinek. Mivel nem voltak eszközeim, ezért aztán mindent megragadtam, a histériától kezdve az ajtóbecsapáson keresztül majdhogynem a kurva anyázásig. Végül is úgy érzem, azokat a szempontokat, amiket szakmailag fontosnak tartottam, sikerült elfogadtatnom. Két év együttműködés után jutottunk el odáig, hogy a hozott értékek közössé váltak. Ehhez az kellett nem egy esetben, hogy az egész segíteshez való viszonyunkat újragondoljuk. Véleményem szerint komoly személyiségváltozásokat indított el bennünk az itt végzett munka, mert mondjuk, a keretek tartása részünkről és tartatása részünkről, és ebben a nemek kimondása néha nagy belső küzdelemmel járt. Azokat a rossz szerepeket, amiket nagyon sok esetben a segítők játszanak, mi nem akarjuk. Nem ülünk a kliens nyakára, nem oldunk meg helyette semmit, így nem gyűjtünk be magunknak olcsó sikereket. Az első időben vissza kellett fogni magunkat. Úgy segíteni tehát, hogy jelen vagy, de nem avatkozol be.

– *Adj csikódnak szabad mezőt, és meglátod, hogy mit akar.*

– Így van. Ezt elég nehéz volt megtanulni. Vegyük példaképp a kerettartást. Azt mondom, hogy milyen liberális a házunk, ugyanakkor azt is mondom, hogy kemény a rendje. Attól kemény, hogy azokat a kereteket, szabályokat, amelyek benne vannak a házrendünkben, azokat be is tartjuk. Akkor is, hogyha a szívem vérzik a kliensért. Erre viszont képessé kell válni a szociális munkásnak. Méghozzá úgy, hogy ne bukjon bele lehetőleg. Tehát érzelmileg ne viselje meg annyira, hogy amiatt ő károsuljon. Kemény menetek voltak. És ezeket előre sejtettem. Nem onnan, hogy szociális munkás vagyok, hanem hogy magam is szenvedélybeteg voltam. Akkor tanultam én meg, minek mi a súlya, és hogy milyen működés mögött milyen erő hat. Azt is, mi kell ahhoz, hogy valaki biztonságban érezze magát. Két éves küzdelem, míg a munkacsoportunk kialakult. Közben sokat változtunk, javunkra válóan. De nem kívánom vissza azt az időt.

– *Vannak országok, ahol szakmai csoportokba meghívják kívülállókat, és az számukra mindjárt világosabb, amit a szakemberek, a szokások, rutin, a tudás meg a belterjesség miatt nem mindig látnak át. Te is a szakmán kívülről indultál, számokra még minden új volt, minden lehetőség volt.*

– Hát az első időszakban egészen biztos. Meg vagyok győződve, hogy helytállók is voltak akkori felvetéseim. Mert az akkori terveim szerint működik máig a ház, és viszonylag jó eredménnyel. Az első tizenkilenc emberből hét megmaradt, végigcsinálva a két évet. A legszebb az egészből, hogy mind az én csoportomba jártak. Persze ennek is megvan az oka. Egyrészt rajtam kívül állóan, másrészt rajtam is múlt.

– *Mi múltott rajtad?*

– Nézd, én egész pontosan tudom, hogy amit én bevitettem, az hiteles volt. Azt szoktam mondani, és alighanem hatásosan: Ha én meg tudtam csinálni, ti mért ne tudnátok megcsinálni. Hiszen mi különbség volt közöttünk, amikor belefogtam? Most se sok van. De akkor ugyanolyan kétkezi melós voltam, mint ti. Ugyanúgy elváltam, meg a többi. Amit én feladatomban is tartok, tehát hitet adni ehhez a megváltozáshoz, az sikerült. Ez múlt rajtam tehát, elhítenni velük, hogy ők ezt meg tudják csinálni. Ami viszont nem rajtam múlt, hogy itt viszonylag válogatott emberek vannak. A felvételi beszélgetéseink is válogatások. A választottakból volt egy spontán kiválasztódás. Ugyanis a csoport, és a mostani is úgy szerveződött, hogy megkérdem: Uraim, ki akar hozzám járni? Nem tudom pontosan, milyen benyomást kelttek az embereknél, de hozzám a motiváltak közül is a motiváltabbak jelentkeztek. A csoportunk összetétele viszonylag szerencsés volt. Ez nagyon fontos. Akkor még hozzátettem azt, ami a képességeimen múlt. Így sikerült tehát. Ez eléggé hízelgő, és számomra mindenféleképp nagy elégtétel volt. Szakmai elégtétel is.

– *Nyilván ez röptetett és kiegyensúlyozta a korábbi megpróbáltatásokat, begyógyíthatta a szakmai csatározás közben kapott sebeket is.*

– Persze. De ettől nem lettem népszerűbb a szakmai csoportokban. Talán mert számonkérő, kerettartó voltam.

– *Mi a módszered, amivel megújítod magad? Túl a szakmai sikerélményeken, mit teszel?*

– Kertészkedem. Most készülök családot alapítani és építkezem. Gyakorlatilag majdnem minden munkát én végzek, amit csak tudok. Ennek két oka van: az egyik az, hogy nincs szakmunkásra pénzem, a másik pedig, hogy szeretem csinálni.

– *Változatosan élsz?*

– Igen. Az elfoglaltságaimon túl szocmunkásképző főiskolára, a Wesley levelezőre, meg pszichodráma-képzésre is járok kedvtelésből. Hosszú távon a segítséget szeretném választani, de igazából tanítani is lenne kedvem, méghozzá terepen. Tehát szupervizorkodnék. A szupervízió az számomra tanító szerep.

– *Alighanem voltak próbák, törések a te életedben is bőven. Mondd el, hogyan estél vissza az elvonó után? Szép idő volt, jól éreztél magad, ugye, ez már maga a mámor.*

– Szép idő volt, jól éreztem magam, és mivel a szomszédom sört ivott, én is sört kértem a kocsmában, ennyi. Két hét múlva erősebben ittam, mint korábban, mert előtte csak sörözgettem, utána meg már vegyesen a rövidet a sörről. Aztán később a sört elhagytam, és maradt a rövid. Nem próbálnám meg még egyszer. Ez a nagy feladat, úgy létezni szesz nélkül boldogan és kiegyensúlyozottan, mégsem az állandó megfosztottságot érezve...

– *...hanem szabadságot átélve.*

– Igen. De nagyon sok absztinens ezt nem tudja megtenni. Azért van közöttük olyan sok utálatos, megkeseredett ember. Tényleg sok van. Merthogy állandó harcban állnak a hiánnyal, a megfosztottsággal. Azt gondolom, igazán nagy tudomány kiegyensúlyozottan élni úgy, hogy közben valamit nem tehetek meg. Nem tudom, hogy ez az esetemben mennyire sikerült. Azt sem tudom, most mennyire harcolok vagy nem harcolok, és annak, hogy én itt dolgozom, van ilyen vetülete is. Ezzel a hiánnyal valamit kezdeni kell és nyilván átfordítani is. Biztos, hogy van egy ilyen vetülete mindenféle magasztosnak vélt küldetésen túl.

– *Te nem iszol semmilyen szeszes italt?*

– Nem iszom. Épp a napokban történt meg velem. Harapófógóval bontottam föl a sört a kőművesnek – tudod, építkezem. Az apámtól láttam ezt, az apám mozdulata volt, és legény koromban ugyanígy bontottam fel a sört, amikor dolgoztam. Merthogy mindig ilyen barkácsolós, építkezős pali voltam. Megcsapott a szaga és abban a századmásodpercben, amíg érzékeltem az orromban a sörnek a szagát, megvillant előttem az egész előző életem. Megértettem, hogy teljesen reális a veszély. Most, lassan tíz év nem-ivás után pontosan megértettem ott, amikor felbontottam a sört, hogy két hét múlva már pálinkát iszom, ha megkóstolom. Le kellett küzdenem a vágyat. A kísértés pillanata volt tettenérhető. Megdöbbentem.

– *Az evangéliumban van egy szabadságra vonatkozó mondat, ez gyakran az eszembe jut. Mindent szabad, de nem minden használ. Ha nem használ, miért tegyek a káromra? Magamnak árva a szabadságomat korlátozom.*

– Ez jó. Ez fontos gondolat, hogy az ember a szabadság nevében ne ártson magának, az életnek. Én egy más megközelítésből

csinálom a dolgot. Egy terapeuta nő mondta nekem, hogy: Tibor, ha az ember tudja, hogy a víz alatt nem szabad levegőt venni, akkor miért akarja? Mondjuk ez a tiltás irányából fogalmaz inkább és nem a szabadság felől közelítve.

– *Azt mondtad a múltkor, fontos az intuitív képesség is, s ha időnként megszólal a belső hang.*

– Az egyik délelőtti részegség után fésülködtem a tükör előtt már józanodva, amikor megszólalt a tükörképem, és azt mondta: Megdöglesz! Meg fogsz dögleni! Annyi ideig nem tartott, ahogy most kimondom. Hanem egy villanás volt, és láttam. Később ezt elmeséltem a pszichiáternek, aki megfelelőképpen magyarázta. Azt mondta, hogy ez bizony delíriumos állapot volt. Majd elmeséltem egy ezotériában jártas embernek, aki úgy gondolta, ez egyértelműen üzenet volt. Utána tényleg annyira rosszul voltam, annyira beteg, hogy már inni sem bírtam. Akkorra már napi egy liter töménytet elkortyoltam. A kaja nem maradt már meg bennem. Nemsokára abba is hagytam az ivást. Ez volt az üzenet értelme. A másik hang az sokkal pozitívabb volt. Akkor történt, vagyis úgy kilencvenkettő-kilencvenháromban, amikor nagyon elmélyülten foglalkoztam a taoval, olvastam a könyveket, meditáltam és azt hiszem, éreztem a lényegét. Állok a harmincnolcas buszban. Baromi sokan vannak és utálok az egészet, mert nyár van, és alig tudok kapaszkodni, mert közben lökdösnek, nyomnak, bökődnek. Ekkor balról fönről energia ér, és mindjárt szeretni kezdem őket. Akkor azt mondtam, hogy OK, a busz jó úton pöfög.

– *Az alkoholt nem felejtheted. Most másoknak segítve megint ekörül forog az életed. A segítségre szorulóknak közt a te próbáddá is válik az ő nemisszaságuk. Az alkohol lett a sorsod mozgatója?*

– Hát nagyon úgy néz ki, hogy igen. Legalábbis az én eddigi életem azt mutatja, hogy átálltam a másik oldalra. Amikor kibontottam azt a bizonyos sört a mesternek, nagyon megijedtem és nagyon elgondolkoztam azon, hogy tényleg mi történik vagy mi történt. Nem nagyon akartam elfogadni az AA-soknak azt a mondatát, hogy alkoholista maradok életem végéig. S hogy Tibor vagyok, alkoholista, ha a csoport előtt be kell mutatkoznom, ezt baromira nem szerettem és a mai napig nem szeretem, mert stigmatizál, megbélyegez. Azt gondoltam, ha az ember elszakad a szertől, amitől függött, munkát vállal, újra megtanul szeretni, családot alapít, akkor ő gyógyult. Merthogy akadály nélkül beilleszkedik. Hozzáteszem, saját véleményként, hogy nem keseredik bele az absztinenciába. Nem válik ideges, szomorú, megfosztott emberré, hanem megtanul harmonikusan élni a szer nélkül, akkor jó, akkor gyógyult. De az ilyen élmény az elméletemnek ellene mond, sajnos.

– *Próbálj visszagondolni, mi volt az, ami a sorsodat italközébe siklatta.*

– Nézd, vidékről, Békés megyéből, a román határ közeléből kerültünk föl 1962-ben, én akkor hat éves voltam, és itt kezdtem az iskolát Budapesten. Villamos akkor láttam először életemben. A szüleim gyakorlatilag menekültek. Apám ugyanis kisiparos volt, asztalosmester. A falu egyik legjobb módú családja volt a miénk. Igenám, de jött a kátéesz-szervezés hatvankettőben. Az öreget először be akarták léptetni a pártba, nem lépett be, nem lépett be a kátéeszbe sem, így aztán annyi adót róttak rá, mint az összes kisiparosra együttvéve a faluban. Gyakorlatilag menekülni kellett, úgyhogy mindent felszámoltunk, felköltöztünk Pestre. Itt pedig nekiálltunk építkezni, majdnem pénz nélkül. Na most, a szüleim sem voltak abban az állapotban, ami a szülőknél jó esetben megadatik. Minálunk nem volt kiegyensúlyozott, nyugodt családi légkör. Ráadásul az apám alkoholizálása, bár mindig is ivott, ebben az időszakban kezelhetetlenné vált.

– *A szakmáját folytatta?*

– Persze, folytatta, egy kátéesznél helyezkedett el, mint alkalmazott. Ráadásul elég komoly egészségügyi problémái voltak: visszeres, befekélyesedett láb, aztán a gyomorfekély. Szóval a mindennapi életét megkeserítő betegségei támadtak, és hosszú távra nem nagyon lehetett tervezni. Aztán megműtötték a gyomrát, mert akkor abban az időben még ez volt a kezelés. Nem lehetett tudni, mi lesz velünk. Én bekerültem a suliba egy ilyen családi háttérrel. Akkor ott, mivel balkezes voltam, átszoktattak a jobb kézre.

– *De maradtál balos?*

– Irti jobb kézzel írok, de ballal dolgozom. Most már azt is tudom, hogy diszleksziás, meg diszgráfias is vagyok, úgyhogy ezek a dolgok elegek ahhoz, hogy az ember begyűjtsön néhány traumát.

– *Vagy pedig, ha feladatként vállaljuk, nagyon komoly belső munka, alkalom az önismeretre.*

– Akkoriban ezt nem tudtam megoldani. Zárkózott voltam és nagyon magányos. Bár fölvettem egy olyan imázst, hogy baromira laza vagyok és lekezelem a dolgokat, félvállról veszem, könnyen megoldom, és elvigyorgom a helyzeteket. Volt két barátom is. De azt hiszem, hogy azokban a kapcsolatokban eléggé alárendeltem magam. Nem éreztem magam jól velük. Elég hamar bejött az alkohol a képbe. Otthonról is hoztam a mintát. Emlékszem, már tizennégy éves koromban előfordult, hogy ittam.

– *A tested, idegrendszered megbírt a szesszel?*

– Tetszett, izlett. Emlékszem rá, hogy dézsmálgattam a bárszekrényt. Az apámmal vállvetve fosztogattuk anyám készletét, és mindig az öreget szúrták le, mert akkor én még nem keveredtem gyanúba. A középiskolában mi már elég rendszeren piálgattunk hétvégeken, előfordult, hogy hét közben is.

– *Barátokkal?*

– Barátokkal, persze. Hasonszőrűekkel az osztályból, meg a környékről. Voltak barátnőim, de igazából mindig alul választottam. Jó megjelenésű krapek voltam. Annyi nőt találhattam volna, amennyit akarok, meg azért voltak jelentkezők is, jól szituált lányok, de ezekkel nem tudtam mit kezdeni. Nem tartottam magam alkalmas partnernek számukra, ezért mindig alul választottam. Úgy éreztem, a kapcsolataimat irányítani kell, így arra törekedtem, hogy azért én legyek az irányító. Így mindféle futókurvával keveredtem azokban az időkben össze, szóval eléggé zilált életem volt nekem.

– *A nőismerőseid is kocsmából voltak?*

– Ezt így nem mondanám. Inkább úgy, hogy ivós helyekről. Ha elmentünk, mondjuk a Kertészeti Egyetem Klubjába, mert oda volt tagságim, az ivópulttól alig mozdultunk el. Nem nagyon vergődünk onnan túl messzire. Azután viszonylag hamar megnősültem. Huszonkét-huszonhárom évesen.

– *Akkor már dolgoztál?*

– Egy-két hónapot a szakmában, egyébként finommechanikai és műszeripari szakközépet végeztem. Később könyvesboltban voltam eladó, majd a várgalériában kiállítás-rendező segédmunkás, ott is egy pár hónapot. Aztán kikerültem a Csepel Művekbe, mert ott dolgozott a bátyám. Laboráns volt. Elszegődtem öhozzájuk. A martinkemence soron volt egy gyorslabor, a kohászok között lettem laboráns. Az acélból vett mintából egy perc múlva már eredményt tudtam nekik adni. Ott elvoltam legalább egy évet. Nagyon jó csapatba kerültem. Befogadtak. Azt lett a baj, hogy a bátyám lett a főnököm. Ez összeférhetetlen volt. Akkor aztán átkerültem a martinászokhoz. Indítottak egy új öntési technikát, oda kerestek érettségizett srácokat. De kétkezi munkára. Bár igaz, viszonylag kvalifikált fizikai munka volt ez, már a kohászat átlagszintjéhez képest. Nos, oda kerültem. Aztán elindultam szépen fölfelé a számléltrán. A cégnél maradtam tizenkilenc évig. Mint főolvasztár dolgoztam, addig amíg meg nem szüntették a martinkemencét.

– *Főolvasztárként mi volt a munkád?*

– Mikorra én főolvasztár lettem, már csak egy martinkemence ment, ott kellett végezni fizikai munkát is, egyébként az acélglyártás volt a munkám. Miután azt az egy kemencét is megszüntették, átkerültem elektrokemencéhez, de ott már nem éreztem jól magam.

Akkor már más tendenciák is beindultak az életemben. Úgyhogy tizenkilenc év után eljöttem.

– *A házasságod milyen volt?*

– Hetvenkilencben nősültem és együtt maradtunk tíz évig. Nyolcvankilencben váltam el. Érdekes: október hatodikán, a vértanúk napján nősültem, március tizennegyedikén váltam el. A válás előjelei azért biztatóbbak voltak, mint a nősülés.

– *A családi minta is közrejátszott a házasságod kudarcában?*

– A mamám volt az, ugye, aki, mint mondani szokás, összetartotta a családot. Jellegzetes alkoholista játszma. Amikor arról van szó, hogy áldozat, megmentő, vádló, és a szerepek cserélődnek. Ő a megmentő szerepben volt rendszeren. Áldozat és megmentő, ezek összerosódtak. „Mi lenne veletek nélkülem?” – hallottuk tőle sokszor. Azt hittem hosszú ideig, hogy azért maradt velünk, meg azért tartja össze a családot, mert szeret bennünket. Életem nagy csalódása volt, amikor rá kellett jönnöm arra: a szereteten túl biztos az is közrejátszott, hogy egész egyszerűen nem volt képes kilépni. Mert ha az ember abban nő fel, hogy: Miattatok maradtam az apátokkal!, akkor ez úgy jól belevésődik hosszú évek alatt, ezek után ez a felismerés azért elég drámai.

– *Te nem tartod őt áldozatnak ezek szerint.*

– Bizonyos fókig áldozat, de nem a mi áldoztunk, hanem inkább a körülmények meg önmaga áldozata. Érdekes módon apámmal egy más tendencia zajlott le. Ővele meg tudtam békélni.

– *Elhatározással?*

– Nem. Ez inkább anyámmal kapcsolatos. A mai napig próbálom megoldani ezt az alapkonfliktust, több-kevesebb eredménnyel. Mert végül is jó és kiegyensúlyozott kapcsolatban vagyunk, de munkálkodnom kell rajta folyamatosan. Apámmal másképp történt a dolog. Ő világeletünkben elégedetlen volt velünk, és ezt ki is mondta mindig nyersen, sokszor megalázóan. Apám egyetlen mondatától rendbe jött a kapcsolatunk akkor, amikor én absztinens lettem, és náluk laktam egy őszt, egy telet. A bátyám szinte féltékenykedett, hogy mit lakom én ott, és mit tutujgatnak engem. Akkor az apám azt mondta neki: „Fiam, te nem is tudod, hogy az öcséddel mi történik. Neked fogalmad sincs arról. Ő most olyat csinál, amit én nem tudtam sosem megtenni.” Ezek a mondatok nem is az én jelenlétemben hangzottak el, anyám mondta vissza, de ettől helyrebillent a kapcsolatunk. Ez a megjegyzés kimozdította a helyéből a régi világot. Azt, hogy: értéktelen vagy, hogy nem vagy jó semmire, hogy alkalmatlan vagy a világra, ezt mind érvénytelenítette apám válasza. Neki is nagyon bátor szembenézése volt magával. A korábbiakat eltörölte. Ez a változás meg is határozta aztán a kapcsolatunkat. Nem azt mondom, hogy azután nyaltuk-faltuk egymást. De mint két normális és egymást tisztelő és szerető ember éltünk. Bár az érzelmeinket nem tudtuk kimutatni, nem tudtunk szeretni. A baj az volt, hogy ez az idő nem sokáig tartott, mert ő meghalt. Az életemnek, sorsomnak mégis nagy szerencséje, adománya, hogy így megbékélve tudtam elengedni, ez így jó, mert nincs bennem túske. Ez így helyére kerül.

– *Ez a szeretni nem tudó ember, ahogy magadat is nevezted, a válás után talált új kapcsolatokat?*

– Nem. Nem. Hét évig voltam egyedül. Ezt úgy kell érteni, hogy nem éltem együtt senkivel. Tehát nem bútoroztam össze senkivel, ahogy mondani szokták, hanem hosszabb-rövidebb kapcsolataim voltak. Nagyon sokat tanultam belőlük. Megedzettek. Készülődés az új családalapításra. Nagyjából erről volt szó.

– *Gyerek volt az első házasságodban?*

– Volt. Tizenkilenc éves most a lányom. A házasságom alatt úgy növekedett föl, mint egy vadvirág. Tudtam, hogy van, de nem sok közöm volt a napjaihoz, megmondom őszintén.

– *Az ital miatt?*

– Az ital miatt. Meg nem nagyon tudtam én mit kezdeni sem vele, sem a feleségemmel. Azok a kapcsolati problémák, amik előtte jellemeztek, megmaradtak a házasságomban is.

– *Mi lett az oka, hogy nem találtál utat másokhoz? Megfogalmazható ez? Az otthoni minta ányékolta be a sorsodat?*

– Az én otthonról hozott mintáim nem segítettek, hogy normális házasságban éljek vagy ép kapcsolatot kössek. Nálunk például a családon belül nem volt érintés, nem volt jellemző. Állandó veszekedés. Időnként folyt a vér, még verekedés is volt. Gyermekkoromban verekedős volt az apám, aztán később lehiggadt, de akkor is állandó botrányok kavargtak. Ezek a minták se voltak alkalmasak, meg én se. A házasságom két sérült ember kilődása, akik egymást sérelmeit feltételezik és gerjesztik. Akkor, amikor én alkoholista voltam a magam személyiségjegyeivel, meg sérüléseimmel, az akkori feleségem ugyanolyan sérült volt, bár nem alkoholista. Egyébként kiválóan el tudtunk mi játszázni egymással. Nagyjából azokat a játzmákat folytattuk, amiket otthon megtanultunk mindketten. Annak ellenére, hogy az ő szülei közül az egyikük sem volt alkoholista, de ott is voltak játzmák, amiket simán át tudott emelni házasságunkba. Vagyis: a zsák megtalálta a foltját! Ráadásul nem is árultam zsákbamacskát. Három évig udvaroltam neki, akkor már rendszeren piáltam, úgyhogy ő tudhatta, hova fog jönni. Na, a házasságunk az úgy is sikerült! Az első öt év az úgy elfogadható volt, ahogy így emlékszem, de már elég sok szenvedéssel.

– *A szülőknél laktatok?*

– Nem. Egy vagy két évig laktunk a szüleimmel, aztán költözgettünk. A végén a cégtől kaptam egy vállalati elosztású OTP öröklakást. Ott laktunk a legutolsó időkig, aztán mindent hagytam ott, ahogy egy magyar kohász mulat. Ott maradt az egész lakás, ahogy volt. Akkor két éve kaptuk meg, szóval egész frissen. Még minden vadonatúj. Bútor, világítótestek, mosogatógép, amit akarsz.

– *De kaptál valamit az osztzkodásnál.*

– Volt Szigethalmon egy hétvégi házunk. Vécé az udvaron, gravitációs víz az udvaron. Olajkályha. Huszonnégy négyzetméter. A telepi lakásunk négy emeletes tömbben volt, hatvannégy négyzetméteres. A válásnak háromszor is nekifutottunk, mire sikerült elválni. Mindig ő kezdeményezte és mindig ő visszakozott. Mert egész egyszerűen félt. Aztán együtt nyaraltunk, és akkor egyértelműen kiderült, hogy semmi közünk egymáshoz. Ezután el is váltunk. A válás környékén épp nem ittam. Úgy három hónapig tartott, ugye, akkor észnél kell lenni. Tehát március 14-én elváltam, és Tibor nap van április 14-én, akkor vissza is estem. Azután a nagy mélyrepülés. Vettem föl személyi kölcsönt, azt megittam, volt egy autóm, annak jelentős részét elittam, közben nekiálltam bővíteni a szigethalmi házat, ami rendes téglapülete volt. Laktunk mi ott a feleségemmel három vagy négy évet, már a gyerekekkel. Ebben az időszakban eljutottam napi egy liter vodkáig. Hónapokon keresztül tartott az ivás. Majd jöttek a tünetek. Szédülés. Szürkületben nem láttam. Abbahagyva az ivást, elmentem kivizsgálásra, akkor minden rossz volt, amit vizsgáltak, a vizeletem, a májám megnagyobbodott, rossz volt a gamma gétém, a vérnyomásom magas, a pulzusom, a szívritmusom szabálytalan. Szóval, amihez nyúltak, az minden szar volt. Szerencsémre később minden regenerálódott, minden beállt.

– *Büntudatos ivó voltál? Rossz volt másnap ébredni?*

– Szintivó voltam. Azon nem morfondiroztam, hogy most lelkiismeretfurdalásom legyen vagy sem, arra törekedtem, hogy meglegyen a szint. A napi egy liter vodkát kétszerre bírtam elfogyasztani, meló előtt meg meló után, s így nem is nagyon látták, hogy ittam. Világeletemben ittam a töményt sörrel, mielőtt így fölszaladt volna, akkor is több deci töményt lehajtottam, de ez volt a csúcs. Végül annyira elgyengültem, hogy bementem ugyan éjszaka dolgozni, de nem bírtam kivánszorogni a pihenőből, csak feküdtem a padon, a kiűtött javító főolvasztár, akkor benéz hozzám a haver: Baszd meg, csinálj már magaddal valamit, én nem fogok helyetted dolgozni!

Ezután elmentem a körzeti orvoshoz. Mikor beléptem, mindjárt azt kérdezte tőlem: „Mondja, mennyit iszik?” Gondoltam, itt már baj van. Voltam harminchárom éves. A tököli ideggondozóban találkoztam egy főorvosnővel, aki életében nem tudom, hányszor mondhatta el a következőt, de rám nagyon hatott: „Baráth úr, úgy látom, maga még menthető. Megpróbálok helyet szerezni a Lipóton, a pszichiátrián.” Telefonált is, Takács Gáspár főorvos osztályára próbált bejárszani, de ott csak egy hónap múlva volt üresedés. Akkor a főorvosnő: „Jó, rendben van. Akkor ezt itthon csináljuk addig.” Fölírt több doboz Andaxint. Napi egy dobozzal kellett beszedni a nyugtatóból. Háromszor hat szem Andaxinnal kezelgettem magam naponta, hogy ne deliráljak. Emlékszem rá, hogy Tökölről hazafelé menet még maradt egy kis pénzem, és azt mind beváltottam vodkára. Sikerült is jól kiütnöm magam, az volt az utolsó. Emlékszem, melyik kocsmában történt, ezzel kész, vége. Az egészet egy hónapig egyedül csináltam végig. Otthon voltam Szigethalmon. Hol a hideg veríték, hol a forróság öntött el, nem bírtam enni, hasmenés, alvászavar, szóval az összes elvonási tünet. Szedtem az Andaxint. Mikorra bekerültem a Lipire, már túlestem az első hónapban, egészen rendbe jöttem. Ott még lehúztam hat hetet, mint bentfekvő.

– *Gyógyszeresen kezeltek?*

– Enyhe gyógyyszeres kúra volt. Meg csoportos terápia, meg egyéni beszélgetés és minden, ami ilyenkor szokás. Ez azért volt jó osztály, mert itt próbáltak valamit kezdeni az embernek a lelkével is. Tehát nemcsak gyógyszeres terápia volt. Aztán még két hetet bejáróskodtam. Majd szilveszterkor a nagy dráma. Amikor kiengedtek a kórházból, elmentem anyámékhöz, de azt nem tudtam elképzelni, hogy a szilvesztert is velük töltssem. Kiutaztam tehát Szigethalomra. Volt otthon egy üveg vodkám még. Maradt régről. A szomszédától kaptam, mielőtt bevonultam volna a kórházba, mert kölcsönadtam neki a betonkeverőt. Az ott maradt a szekrény tetején. Szilveszter éjszakáján kiraktam a dohányzóasztalra, aztán néztük egymást. Most már nem emlékszem minden pillanatra, de több óras jelenet volt ez, és kiöntöttem végül a vodkát, az üveget meg jó messzire átdobtam a szomszédba. Az egy elhanyagolt rész, és oda átvágtam az üres üveget. Még egy próbálkozásom volt, hogy táncos-zenés helyre elmenjek, a következő szilveszterkor. Akkor egy üveg, vagyis egy pohár Martinit tettem elé, az új évre köszöntöttem vele, és belenyaltam. Azóta nem nagyon fogdosom a poharakat. De jó darabig visszajárogattam a régi kocsmába.

– *Mit csináltál ott?*

– Beszélgettem. Mert egész egyszerűen nem volt helyette más.

– *Ital?*

– Nem. Amikor nagyon kívántam, akkor nyugtatóztam. Ez még a legelső időben volt. Egy-két hónapig talán.

– *Dohányoztál is?*

– Persze. Erős dohányos voltam. Úgy kilencvenháromig. Kicsit elvesztettem a fonalat. Ja igen, visszajárogattam a törzskocsmámba, mert nem volt helyette más, és közben azért folyt az egyéni terápia. Lipóton ismerkedtem meg egy főorvosnővel, meg egy terapeutánővel. Mikor ők eljöttek onnan, én is utánuk mentem. Tényleg kicsi a világ. Itt a TÁMASZ (vagyis a Területi Általános Megelőző Addiktológiai Szolgálat) mellett, a tizedik kerületben működtek ők, akkor még ide jártam legalább egy évet. Összesen talán három évet jártam egyéni terápiára. A terapeutánővel sikerült nagyon jól együtt dolgozni. Amikor már nem tudtunk egymásnak mit adni, vagy ő nem tudott már újat adni, már körbe jártunk, akkor abbahagytam. Utána következett az ezotériás időszak, ami baromi fontos volt számomra és a mai napig meghatározó, nem tudok tőle eltekinteni.

– *Beszéltél az intuitív felismeréseidről, a rejtett tudományok iránti vonzalmakról. Az ezotéria meg a szakmai ismeretek egyensúlyban vannak benned? Megfér egy bőrben a tudomány meg a misztika?*

– Amikor jól mennek a dolgaim, bekerülök egy teljesítménykényszeres spirálba. Egyre többet, egyre jobban, egyre igényesebben, ami alatt összeroppanhat az ember. Századunk értékei közé tartozik, hogy teljesíts, legyél minél produktívabb! Bennem pedig megvan a teljesítménykényszer. Az ezotéria hozta az alázatot. Az alázatot, meg másfajta értékrendet. Ebből persze lehet konfliktus is, nyilván sokan belezúzódtak már ebbe a kettős értékrendbe. A keleti szemlélet arra nevel, hogy engedjük el az anyagi világot, a nyugati viszont a fogyasztásra meg az anyagiak hívására épül. Szeretném hinni, hogy valamiféle arányos harmónia kialakult bennem, és ez egyértelműen az ezotériának köszönhető. Nem váltam a fogyasztás a rabjává, az egész biztos. Ugyanakkor nem lettem remete sem. E két veszély között, különösebb, súlyosabb konfliktusok nélkül navigálok. Egy görögországi út terve azért megdobogtatja a szívem, annak azért alá tudok rendelni dolgokat, de azért nem hiszem, hogy attól boldogabb lennék, ha egy márkás testápolót használnék.

– *Jártál már Görögországban?*

– Jártam. Most megint szeretnék elmenni, annak ellenére, hogy építkezem, ezért is mondtam ezt a példát, hát bizony kell kalapálni, hogy összejöjjen a dolog. Sőt lehet, hogy egy kis adósságot is fogok vállalni az ügy érdekében.

Az alázat része pedig az, hogy – s ez megintcsak számomra nagyon meghatározó és nagyon fontos –, és ez a piásoknak egy elég sajátos működése, hogy kontroll alatt tartsam a világot. Ez minden szenvedélybetegség velejárója. Megengedem magamnak az ivást vagy megtöltöm az ivást. Ez a kontroll fontos dolog. De az elengedéshez meg kell tanulni azt, hogy nem minden múlik rajtam. Vannak erők, amikkel jó, ha megtanulunk együttműködni. Van, amikor egyszerűen csak befogadónak és elfogadónak kell lennünk, nem pedig hiperaktívnak.

Az alázatot én ebben a formában értem. Megvan az embernek a sorsa, ha akarom isteni terv, amit jó, ha tud teljesíteni az ember. Azt, hogy ez a terv milyen, a sorsa miről szól, azt azért észre kell vennem. Annak teljesítéséhez az eszközöket meg kell találni, és ezekkel az eszközökkel élni kell tudnom. Erre tanított meg engem az ezotéria. Igazából a jelenlegi tanulmányaim is erre rímelnek. Azt gondolom, hogy akkor lehetek jó segítő – most direkt nem a szociális munkás kifejezést használom, mert hordoz valamiféle professziót –, hanem én a segítő attitűdöt emelem ki, tehát akkor segíthetek jól, ha mindezeket tudom, és ezt hasznosítom is a klienseim javára. Vagy legalább hitet adni a rászorulóknak ahhoz, hogy meg tudják tenni azt, amit szándékoznak. A másik ilyen a magvetés. Az ember nem tudja, mikor tesz jót, mikor rosszat. Nyilvánvaló, azért a saját értékrendem szerint megpróbálok úgy cselekedni, hogy ne kerüljek szembe magammal. De azok a minták, szokások, gondolatok, amiket én hozok, vagy a szavak, amiket kimondok, nem lehet tudni, mikor hatnak, mikor érnek be. Ezt a felismerést is az ezotériának köszönhetem.

– *A szavak és a csend pontos hatását legfőljebb a mester ismerheti, aki megtapasztalta minden gyöngeségét, így túl is jutott rajtuk. Ezért tanítványai gyöngéit sem elítéli, megfogalmazni akarja, hanem fölismereteni, hogy így erő váljon belőlük. Gyakran a legkésebb beszéd a benső mester tanító csöndje. Másrészt viszont az egész életünk, cselekedeteink, tartásunk is beszéd. A te életed milyen beszéd? Ima? Vitatkozás? Káromkodás? Drámai párbeszéd? Vagy magad elé tűnődés? Kárvallott motyogása? Netán mindez együtt?*

– Nyilván mindez együtt. Amit felkínáltál, ez jó.

– *Egészsítsd ki személyesebbre!*

– Az életemet két szakaszra osztom. Felnőtt fejjel megértem az újjászületésem, beszéltem már róla. Azt, hogy megvilágosodás, most nem használom, mert sajátos tartalmak kapcsolódnak hozzá. Bár ugyan használhatnám. Az első harminchárom évem dühös, szenvedélyes, kínlódó, eléggé agresszív szakasz volt. A második szakaszban, bár úgy 1990-től három éven át még elég sok szenvedést kaptam, a szenvedés már más volt, mint a korábbiak. Ez a szenvedés már nem volt meddő, ebből épülni, tanulni lehetett,

ez lett a későbbi tudásom tökesúlya. Ez adta meg a biztonságot. Ezt a tudást nem vehette el tőlem senki, ezért megszenvedtem, ez az enyémmé vált. Az volt benne a szép, hogy ez hihetetlenül sok energiát is hordozott egyben. Az apró eredmények, ebben a hosszú, olykor kínlódós folyamatban egymásra épültek. Tényleg itt az apró lépésekről van szó. Csöppnyi sikereim, az apró szenvedéseim hordozták a megújuló energiát, hordozzák még mindig, mert a mai napig belőlük táplálkozom, és vissza tudok hozzájuk nyúlni. A jelenlegi munkámban, meg kint a civilben is, mihelyt kétségeim támadnak, mindig ahhoz az időszakhoz nyúlok vissza. Visszaidézem, akkor mi történt velem, hogyan történt, hogyan oldottam meg, hogyan éreztem magam. Azt hiszem, hogy ez az a plusz, amit a csak könyvből, idegen esetekből tanult szociális munkásokhoz képest én, aki saját élménnyel rendelkezem, hozzátehetek. Ennek persze a kliens szempontjából vannak hátrányai is. Nehezebben vagyok megvesztegethető érzelmileg. Nehezebben tudnak becsapni, nehezebben hívnak bele a játszmáikba, mint azt, aki csak tanulta ezt a szakmát. Így aztán ez az elmúlt kilenc év pedig egyértelműen diadalmenet. Féltve mondom ki ezt, pedig tudom, hogy a sikerért megdolgoztam keményen, de mégis tartok attól, hogy elveszítem. Valószínűleg pont ezért mindig munkálkodni kell rajta, hogy megmaradhasson. Mindig törleszteni kell, mindig tenni kell bele valamit. A kapcsolat is, azt hiszem, akkor működik jól, ha ápoljuk, áldozunk érte. Most ezt a munkámban, meg a sorsom irányításában egész biztos, hogy tudom hasznosítani, és a kapcsolataimban is próbálom. Van egy viszonylag régóta tartó kapcsolatom, együtt is élünk, gyereket szeretnénk, így hosszú távra tervezünk. Köztünk is próbálom azt a szemléletet érvényesíteni, hogy nem révbe érni. Az nekem nem tesz jót. Egész egyértelműen kiderült, hogy a révbe érés nekem nem tesz jót, mert az egyenlő a beszűküléssel.

– *A gyakorló taoistának mindig úton kell lennie, nem?*

– Így van. A megállás, az a felismerés tragédia számomra, amikor azt kell mondanom, hogy akkor ilyen lesz az életem a későbbiekben is. Kész. Ez a lenyugvás, bemérhetőség számomra a halál. Ennekem az első házasságom gyakorlatilag ilyen volt, ezért kilátástalanná és nyomasztóvá vált. Mindent borítani kellett, hogy ki tudjak kerülni belőle.

– *Ahhoz, hogy hitet adj, hinned is kell, hogy hiteles legyél. Vallásos vagy?*

– Nem. De azt hiszem, hogy hiszek istenben. Egy felsőbb erőben egész biztosan. A mesterben. Mindegy, hogy nevezzük. De nem tartozom semmilyen irányzathoz, csoportosuláshoz.

– *Nem vonzanak a vallási csoportok?*

– Nem, mind beszennyeződött. Pontosan ezek azok a dolgok, amikre nagyon vigyázni kell. Egészen tisztának maradni. Az ember próbáljon közvetlen kapcsolatot kialakítani, és ne vegyen hozzá igénybe közvetítőket. Még filozófiai szinten sem. Egyébként ez elég vadul hangzik. De nekem az a tapasztalatom, anélkül, hogy különösen elmélyültem volna bármelyik vallási irányzatban, hogy az ember képes magának kicsiszolni, kidolgozni, kialakítani vagy kialakul természetszerűen, én nem tudom, hogyan történik igazából, olyan életszemléletet, amivel békekességben tud lenni a világban. Azt hiszem, ez a legfontosabb. A készen kapott filozófiák, teóriák vagy passzolnak az emberre vagy sem. Akkor pedig a filozófián kell alakítani, amit engednek vagy sem, vagy pedig az embernek kell alakulni, ami vagy javára válik vagy sem. Lehet az eklektikus, lehet az csiszolatlan, meg lehet az hiányos, ha az illető jól megél vele és jól érzi magát a bőrében, és még kárára sincs másnak, nem használ, de nem is árt másoknak, akkor az jó, akkor az elégséges. Nézem, ahogy végzik a rituálékat, legyen az keresztény vagy buddhista, és azt gondolom, tudja valaki egyáltalán, hogy mit jelentenek? Maradt egyáltalán valami értelme ennek az egésznek? A hívőknek jelentős része ezen a felszínen mozog, és a lényeg számára elveszett. Talán épp a külsőségek miatt.

– *Minden vallásnak megvan a felszínesebb és a mélyebb követése. A rituálé, ez a felszín, a valóság megélése, a törvény szerinti élet, amit a mesterek tanítottak. Jézus, Buddha nem voltak vallásalapítók. Hanem a valóságtapasztalatukat, felismerésüket próbálták továbbadni a tanítványoknak.*

– Ami velem történt az életben, azt nem így közvetítették felém, hanem másképp. Amikor úgy éreztem, hogy abba kell hagynom a dohányzást, akkor abba tudtam hagyni a dohányzást. Amikor úgy éreztem, hogy abba kell hagynom a húsevést, akkor abbahagytam a húsevést, nem ettem egy évig belőle. Nem külső elvárásoknak akartam sosem megfelelni. Ha elvárások is voltak, legalább belsőből fakadók. Az enyéme, a sajátjaim voltak. Azt hiszem, hogy így történik most is, amikor az apasággal bibelődöm. Kedvesem azt mondta, hogy szeretne gyereket. Mire én: már negyvenkét éves vagyok. Szóval voltak fenntartásaim az utóddal kapcsolatban, és kértem időt. Hála istennek, kaptam is.

– *Negyvenkettőnél kevesebb már úgysem leszel!*

– Úgy néz ki, hogy amikor eljön az ideje, akkor jó szível tudok és nyugodtan tudok belevágni az újabb fejezetbe. Majd meglátjuk.

Beszégettünk a Gránátos utcai védett szállón, két ülésben 1999. július 15-én és 22-én.

Lengyel András

Az igazság-paradigma megrendülése

Kosztolányi beállítódásának egyik eleméről

„Micsoda az igazság?”
(János 18,38)

„Igazságod: káprázat”
(Kosztolányi Dezső, SB 13.)

1

Kosztolányi Dezső leveleinek Réz Pál gondozta kötetéről írva Márton László úgy véli, hogy az író levelei „őszintétlenek”: „A Babitshoz írt kilencven-egynéhány levélben egyetlen őszintének ható mondatot találtam” (Márton 1997. 1317.). Majd, ugyanerről a problémáról kicsit bővebben: „Említettem már, hogy K.D. Babitscsal szemben nem őszinte. Csak azért nem tettem hozzá, hogy általában másokkal szemben sem az, mert eddig nem volt szó arról, hogy ez miből állapítható meg, sem arról, hogy ennek megállapítása mennyiben visz közelebb K.D. személyiségének, illetve műveinek megismeréséhez. Az az állítás, amely szerint az írásos társadalmi érintkezésben K.D. legtöbbször alakoskodik, hogy társadalmi szerepek és nyelvi sémák mögé rejtőzik, [...] ez az állítás nem volna valótlán, de félrevezető volna.” (Márton 1997. 1318.) Utóbb pedig, túl a félreértések lehetőségeinek taglalásán, újra, ha lehetséges még hangsúlyosabban mondja ki: Kosztolányi „nemcsak egy-, hanem többféle módon őszintétlen; igen sokféle őszintétlensége van; és a kötet olvastán az a benyomásom támadt, hogy gondolkodásmódja leghívebben az őszintétlenségein keresztül ismerhető meg” (Márton 1997. 1314.). Hogy ezekben az észrevételekben valami lényegesről, ám ugyanakkor mégis nehezen megítélhetőről van szó, Márton László jól sejtette: téziséért Szegedy-Maszák Mihály azon frissiben meg is róttá, szerinte ugyanis Márton „bizonyításra nem szoruló alapfeltevésként fogad el nagyon is kérdéses állításokat. Egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy az őszinteség érvényes értékelő kiindulópont a romantika utáni (vagy előtti) irodalomban; gyanítható, hogy az értelmező önkénye dönti el, melyik kijelentés számít őszintének; korántsem bizonyos, hogy a Nietzsche utáni korban magától értetődőnek lehet tekinteni a személyiség zárt egységét és önazonosságát” (Szegedy-Maszák 1998. 46.). Tézise, ha tetszik: ellentézise pedig ez: „Általában véve torzítva egyszerűsítene azokat, akik Kosztolányi megnyilatkozásait szerepjátszás és őszinteség szembeállításával próbálják magyarázni” (Szegedy-Maszák 1998. 40.). Nyilvánvaló, hogy e vitában két kapcsolódó, mégis diametrálisan szembenálló álláspont érhető tetten. Márton László fontosnak érzi, magyarázó értékűnek tartja Kosztolányi „őszintétlenségeit”, Szegedy-Maszák Mihály pedig – egy rejtett védekezési, sőt elhárítási stratégia részeként – irrelevánsnak: részben elvileg is eldönthetetlennek, részben „természetesnek”.

A „korszerűbb” álláspont, nem kétséges, a Szegedy-Maszák Mihályé; az ő vélekedése van összhangban a posztmodern relativizmussal. Ez az „összhang” azonban önmagában még nem érv; a tudományos BUX-index mozgásához való igazodás nem tudományos, hanem piaci viselkedés. A posztmodern ideológiának való megfelelés pusztá Zeitgest. Két tény pedig kimondottan ellene szól. Az egyik az „igazság” gondolkodástörténeti státusza. Köztudott ugyanis, hogy a nyugati kultúrában a legutóbbi időig, mondjuk a Bibliától Nietzscheig az igazság az egyik központi érték. A Bibliában a nyugati kultúra alapkönyvében, Jézus egyebek között így beszél: „én vagyok az út, az igazság, és az élet” (János 19,6). Más helyén e könyvnek pedig az igazság Jézus Krisztusban jelenik meg: „a kegyelem és az igazság [...] Jézus Krisztus által lett osztályrészünk” (János 1,17). Sőt, a bibliai Jézus a szabadságot is egyenesen az igazság megismeréséhez köti: „Ha kitarotok tanításomban, [...] megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz benneteket” (János 8, 31-32.). S az igazságnak ez a szakralizálása utóbb sem lett pillanatnyi, múlt esetlegesség; az „igazság” tételezése nemcsak a hétköznapi tudatnak lett szerves és tartós része, mely viszonyítási és értékelési eszközként megkerülhetetlen, de a nyugati magas kultúra csúcsteljesítményei, a gondolkodástörténet legnagyobb hatású, legmagasabb színvonalú konstrukcióiban is valamiképpen rendre központi szerepet kapott. Ha – mégoly nagyvonalakban is – áttekintjük a filozófiatörténet nagy alkotóinak munkásságát, kiderül, hogy az igazság fogalma (s problémaköre) mindegyik nagy életmű kategória-rendszerében szerepel. Operálnak vele, építenek rá, értelmezik és magyarázzák – egyszóval nem tudják, többnyire nem is akarják megkerülni. Igaz, a filozófusok igazság-fogalma, amely a filozófiatörténet alapszövegeiből kinyerhető, korántsem azonos; az igazságfogalom történeti változatainak akárcsak a legnagyobbak szövegeire szorítókozó értelmező bemutatása is monografikus terjedelmet igényelne. Az „igazság”-ról szóló irodalom egésze pedig alighanem már régóta áttekinthetetlen, s egész könyvtárat tesz ki. S maga az „igazság” elvileg s gyakorlatilag is bonyolult, nehéz kérdés. Aligha véletlen, hogy már a Bibliában fölmerül a kérdés: „Micsoda az igazság?” (János 18,38), s azóta is mindenkinek, aki komolyan vette és veszi a problémát, szembe kellett s kell néznie ezzel a nehéz, következményeiben is súlyos kérdéssel. Ám az igazságnak mint lehetőségnek a létét és érték voltát a mindenkori mainstraem gondolkodói közül először, ám mindjárt radikálisan csak Nietzsche vonta kétségbe, aki az életellenesnek vélt igazság helyére az életet támogató hasznos hazugságot állította. Azaz: csak nagyon friss, alig több mint száz éves fejlemény az, amelyik az igazság irrelevanciáját hirdeti – miközben a kultúra összes, igazán nagy eredménye ezt megelőzően, az igazság-paradigma érvénye idején született, azóta pedig egy sor fejlemény következett be (két világháború, Auschwitz, Gulag, Hiroshima stb.), melyek egyenként is, összességükben is megrendítik – nemcsak a megelőző közel két évezred kultúrájának alapjait, de – magának a tartós emberi (együtt)létezésnek a lehetőségét is. Vagyis a nietzschei fordulat egyáltalán nem magyarázat és igazolás, hanem – „hatástörténetével” egyetemben – maga a magyarázatra szoruló, magyarázatot igénylő fejlemény.

A másik, Szegedy-Maszák álláspontja ellen szóló érv maga a Kosztolányi életmű: Kosztolányi számára ugyanis – egész életműve, kivált kései munkássága tanúsítja – nagyon is releváns kérdés volt az igazság/hazugság kérdése. Ő ugyanis nemcsak (mint általában az emberek) gyakorolta, de íróként – sokféle alakban, hol áttételesen, hol teljes, már-már provokatív nyíltsággal – tematizálta is a hazugságot. Sőt, nyugodtan kijelenthető, az igazság lehetetlenségének elvét – az igazság minden vonzása ellenére – beállítódása szerves részévé tette. Beállítódása, s így életműve nem is érthető meg, ha attitűdjének ezt az elemét nem vesszük számba, majd nem gondoljuk végig mindennek poétikai következményeit.

Az alábbiakban ezért Kosztolányinak az igazsághoz/hazugsághoz való, reflektált és megjelölt viszonyát igyekszem rekonstruálni.

2

Előbb, persze, célszerű egy pillantást vetni magára az igazság-paradigma 20. századi megrendülésére. Az igazságnak, mint értéknek a (logikai) tételezése, nem kétséges, ma is számottevő álláspont. Az, amire a tudományfilozófus Lakatos Imre hivatkozik, aligha hagyható figyelmen kívül. Lakatos ugyanis a British Society for Social Responsibility in Science egyik összejövetelén, 1970. február 18-án egy vitában, a bizonyíthatóan valószínű tudás elvi megszerzhetősége mellett érvelve így beszélt: „Az Igazság tisztelete Russell szerint zsidó- keresztény eredetű. A katolicizmus éppúgy tiszteli az Igazságot, mint a tudomány, csak éppen más módon tartja megismerhetőnek: a tudomány az észre és a tapasztalatra támaszkodik, a katolicizmus pedig a kinyilatkoztatásra. Galilei és az inkvizíció tehát egyvalamiben hasonlítottak: az Igazságra vágyakoztak. Az Igazságra, amely olyan kijelentésekbe van foglalva, melyeknek igazsága vagy hamissága nem függ attól, hogy ki mondta ki, vagy milyen gép nyomtatta ki őket. Ebben az értelemben a katolikusok és a tudósok is beletartoznak abba, amit Ravetz a »klasszikus« tradíciónak nevez. Egyaránt az igazságot kutatják, s csak abban különböznek, hogy miként kell a kijelentések igazságát és hamisságát, vagy valószínűségét megítélni.” (Lakatos 1999.239.) Az igazság-keresésnek ez az elvi többfélesége azonban mindig is konfliktusokat teremtett, illetve lehetővé tette az elérhetőségbe vetett hit megrendülését, majd egy második lépcsőben, ennek teoretikus racionalizálását. A szkeptikus Hume-tól a „pragmatikus” Rortyig („Az igazság nem az a dolog, amiről érdemes volna filozófiai elméleteket gyártani” [Rorty é.n.]), persze, hosszú út vezet. De a modernitás föloldhatatlannak látszó antinómiái, súlyos történeti krízisek sorozatában kitermelték azt a két nagy életművet, amely már a klasszikus igazság-paradigma ellenében formálódott meg: a Nietzscheé és a Heideggeré. S bár e két életmű (s álláspont) korántsem azonosítható, Heidegger Nietzsche-interpretációja kétségkívül olyan új paradigmává áll össze, amely Nietzsche megkezdte tendenciát teljesíti ki. A művészet, mint egyedüli autentikus fejlemény mellett érvelő Heidegger ugyanis az igazságot már egyenesen a művészet metafizikai ellentétéként jelöli meg – s így értékteníti el: „Amikor az igazság csak illúzió, képzelődés, tehát valami valóság-nélküli, akkor valótlánítás [Entwirklichung] lesz belőle, gátlás, sőt az élet megsemmisítése. Az igazság ekkor már nem az élet föltétele, nem érték, hanem értéktelen [Unwert]. [...] lennie kell értéknek, a perspektivikus életfokozás föltételének, amely értékesebb, mint az igazság. Csakugyan így szól Nietzsche: »a művészet többet ér mint az igazság« [Der Wille zur Macht 853.IV.] ... Nietzsche szava: »azért van művészetünk, nehogy az igazságban tönkremenjünk« [op.cit., 822.] [...] A művészetet itt metafizikailag fogjuk föl mint a létező föltételét, nem pusztán esztétikailag mint élvezetet, nem pusztán biológiailag-antropológiailag mint az élet és az emberség kifejeződését, nem pusztán politikailag mint egy hatalmi állás nemzését. [...] A művészet az igazságnak mint illúzióknak a metafizikai ellentéte.” (Heidegger 1961. 499-500., idézi Tamás 1999.68.) Ez az interpretáció, persze, némileg kétségkívül önkényes; Tamás Gáspár Miklós joggal mutat rá, hogy „[a] művészet Nietzsche-nél nem mint az igazság ellentéte válik példaszzerűvé (paradigmatikussá), hanem [ellenkezőleg] mint az életigazság (pathosz) megtestesülése” (Tamás 1999.68.). S az is igaz, hogy – nyersen fogalmazva – maga Heidegger is gyakorló hazudozó volt (egykori szeretője, Hannah Arendt is úgy jellemezte, mint „aki köztudottan mindig és mindenütt hazudik” [idézi Meyer 1999.20.]); azaz elmélete filozófiai szintű önigazolásként is értelmezhető. De tagadhatatlan, hogy Heidegger olyan léttapasztalatot artikulál, amely – mint tapasztalat – először Nietzsche-nél jelent meg. Ez a tapasztalat pedig – ahogy ma illik mondani – temporális, időben kiteljesedő tapasztalat, s a modernitás – legyünk realiztikusabbak: a totálissá váló piac – valótlánító, valóság nélkülivé tevő működésének eredménye. (Egyébként innen adódik Heidegger modernitás-ellenessége; ez az a tapasztalat, amellyel szemben kialakította álláspontját, s amely sokszor bíralt politikai választására is készítette.) A heideggeri pozíció persze éppúgy megkérdőjelezhető, mint bárki másé. (Sokan, így például nálunk Tamás Gáspár Miklós [1999] meg is teszik ezt, s az önkény hirdetését vetik szemére.) Attól a tapasztalattól viszont semmiképpen nem célszerű eltekinteni, hogy a heideggeri filozófia hatástörténetének egyik lényeges mozzanata éppen az igazság-paradigma „leváltása”; ez adja világméretű sikerének egyik lényeges összetevőjét. Így, akár tetszik ez, akár nem, Kosztolányi idevágó írásait ebben az átalakuló, már-már visszajára forduló gondolkodástörténeti térben célszerű értelmezni.

3

Kosztolányi 1933-34-ben írott naplójában van egy följegyzés édesanyjáról, illetve kettejük alkati rokonságáról. „Édesanyám. [...] Mindig változtatja nézetét, a helyzet szerint. Tündéri, udvarias mindenkivel, én ebben a tekintetben hozzá hasonlítok. Érz minden dolog viszonylagos voltát. Német, okos, európai. Emlékezete is olyan, mint az enyém.” (Napló 88., idézi Szegedy-Maszák 1998.161.) Ez a jellemzés nemcsak mint önjellemzés, mint az önismeret megnyilvánulása érdekes, de azért is, mert – ha hihetünk Kosztolányinak – szocializációjának egyik lényeges elemére is fényt vet. E szerint ugyanis legszűkebb és legkorábbi környezetében is volt olyan minta, amely a problémák kezelését a viszonylagosítás irányába terelte. Kosztolányinak az igazsággal kapcsolatos álláspontja, nem is kétséges, jelentős részben „alkati” eredetű: lelki alkati és szociális minta összjátékának eredménye. Súlyosan tévednénk azonban, ha álláspontját mindenestől emberi-családi diszpozícióira vezetnénk vissza. Sőt, szögezzük le mindjárt, álláspontjának éppen ez az alkati oldala a legkevésbé érdekes, a legkevésbé tanulságot szolgáltató.

Az igazán érdekes – gondolkodástörténetileg releváns – az egyéni életút során szerzett tapasztalatok földolgozásának a módja. Az, ahogy a lehetséges reagálásmódok közül Kosztolányi éppen a rá jellemzővé vált beállítódást „választotta”, illetve konstruálta meg. Mert – látnunk kell – nemcsak az egyéni alkatban, de magában a kor mozgástendenciáiban volt (van) meg egy ilyen reagálásmód elvi lehetősége, indokolhatósága.

Ezt célszerű egy – látszólagos – kitérővel megvilágítani. Azt tudniillik, hogy itt nem pusztán Kosztolányi „alkata” volt a perdöntő, jól mutatja Pauler Ákos példája. Pauler ugyanis, aki a kortárs magyarországi filozófia legnagyobb formátumú, legjelentősebb alakja volt, egyszerre volt az igazság-paradigma filozófiai védelmezője és a személyiségét maszk mögé rejtő, rejtőzködését tudatosan vállaló magánember. Fő művében a Bevezetés a filozófiába című, több kiadást is megért könyvében „a létezőben magában bennerejlő objektív igazság fogalma” mellett érvel (Pauler 1920. 89), s a tudományos megismerés előfeltételét és az erény forrását egyaránt az igazság logikai tételezésében látja („...minden erénynek alapja az igazság őszinte szeretete és a hazugság gyűlölete” [Pauler 1920.137-138.]). Magánemberként viszont, mint a belső életét könyvben dokumentáló Szkladányi Mária lejegyezte, nem látott más lehetőséget, mint a szerepbe – maszk mögé – vonulást: „Sose lennék képes arra – mondta Szkladányi Máriának —, hogy úgy mutassam az arcom mások előtt, amint azon kiütköznek a bennem lefolyó mozgások. Csak egy esetben természetes a leplezetlen arc: a halálban. De akkor mindenki tudja, hogy gyámoltalanságunk felsőbb törvényből folyik. Az élő ember maszkot köteles hordani, az nemcsak önmagát védi, de követőit is jó úton tartja. Megdöbbenek azon, hogy mennyire nem ismernek az emberek. Igen, magam akarom így, de mégis: ennyire vakok lennének? Soha még csak véletlenségből sem írnak vagy beszélnek rólam olyasmit, ami megfelel a valóságnak.” (Szkladányi 1938.15-16., idézi Percz 1999. 44.) Ez a vallomás nem pusztán azért érdekes, mert egy a filozófiai tudatosság magas szintjén álló gondolkodó „beismerése”, de azért is – s azért mindennek előtt —, mert rávilágít a személyes tapasztalatnak a filozófiai meggyőződést is „korrigáló” erejére, s jelzi, hogy itt alighanem egy a személyesnél mélyebben gyökerező kortendenciáról van szó.

Antinómia ez tehát, de nem egyedi-esetleges fejlemény.

A problémának ezt az egyéninél általánosabb természetét mi sem jellemzi jobban, minthogy az igazság versus hazugság kérdéskör írói tematizálása Kosztolányinál lényegében 1919 utáni fejlemény. (Korábbi, idesorolható megnyilatkozásai még jórészt gondolat kísérletek, próbálkozások, szerepjátékok.) Azaz: az igazság akkor vált számára írói problémává, amikor élete alakulása – a forradalmak és ellenforradalom alatti pálfordulásainak megannyi személyes következménye – személyes problémájává teszi azt.

A Nero regényben (1923) már explicit formában jelenik meg a probléma.

„– Mi az igazság? – kérdezte Nero mohón.

– Az igazság? Jaj nincs igazság. Azaz annyi igazság van, ahány ember van.” (EK1: 206-207., idézi Bezdán 1998.67.)

Az igazság elvi lehetőségének tagadása, illetve viszonylagosítása, persze, itt regényben s nem értekező prózában történik meg. Kérdés tehát, „névértéken” vehető-e ez a viszonylagosítás, vagy pusztán egy elvi lehetőség írói próbálgatásáról van szó? A regényt legutóbb elemző, s e problémát is tárgyaló Bezdán Gyöngyi bizonyos ambivalenciát állapít meg: „Kérdéses, hogy maga Seneca tud-e valamiféle objektív igazságról. [...] Seneca köpönyegfordításának leírása arról tanúskodik, hogy ő igenis ismeri az igazságot, de képes »rabszélalni« magát az ellenkezőjére is. A »nincs igazság« olyan valóságértelmezés, melyet a szereplő csak megjátszik. A narráció szintjén azonban a »van igazság« valóságértelmezése rejlik” (Bezdán 1998.77.). A szereplő explicit állítása és a narráció ilyen szembenállása azonban már mindenképpen elmozdulás az igazság-paradigmától. S bár Seneca, mint „igazi” művész és gondolkodó a regényben némileg a történeti Kosztolányi alteregója, a valóságos Kosztolányi és a regénybeli Seneca napi „gyakorlata”, igazsághoz való pragmatikus viszonya az inga jelentős kilendülését mutatja. Amikor ugyanis Seneca azt mondja Neronak, hogy „[n]incs törvény. Te légy a törvény” (EK1: 207.) – messze túljut az igazság pusztá viszonylagosításán. Itt, az igazság helyére – igaz, csak a fikció keretein belül – következményként a valóságértelmezés- és konstruálás önkénye lép.

Legalább ennyire érdekes az is, hogy – élete mérlegét megvonva – Seneca így beszél: „Költő voltam és bölcs. Közönyös, mint a természet. Csak az örökké való dolgokról volt véleményem, de erre nem voltak kíváncsiak. [...] Mikor gondolkozni kényszerítettek, [...] rájöttem, hogy az ő ügyükről, melyekről nekik csak egy véleményük volt, nekem legalább két véleményem van, hol ez, hol pedig az, amilyen oldalról szemlélem. A költőben minden megfér egymás mellett, jó és rossz, arany és sár”. Majd: „Minden igazságnak két színe van, s én mind a kettőt egyszerre láttam [...]. Az egész igazság birtokomban volt, amit ők nem lettek volna képesek elviselni” (EK1: 239-240.). Ez az érvelés egyrészt megerősíti Bezdán Gyöngyi következtetését az „objektív igazság” senecai ismeretéről (vö. „az egész igazság birtokomban volt”), másrészt éppen ezáltal még élesebben mondja ki az igazság gyakorlati problematikuságát, többszörös hasadtságát. Seneca monológja ugyanis egyfelől megkülönbözteti az „örökké való dolgokat” és a hétköznapi „ügyeket” (az előbbivel kapcsolatban lehetséges igaz ítélet, az utóbbival kapcsolatban viszont nem), másfelől megduplázza az ügyekről alkotható véleményeket. Azaz az egy igazságot széthasítja. S az „egész igazság” kimondhatóságát csakis művészi lehetőségként ismeri el, márpedig a művészetben – „a költőben” – „minden megfér egymás mellett, jó és rossz, arany és sár”. Azaz: az igazságot a gyakorlati élet nem viseli el, a művészet pedig nem ítél, csak kifejez és megrögzít.

A művészetnek ez az igazság-pótlékká válása (ami egyfelől az igazság ellehetetlenülésének, másfelől a művészet fölértékelésének állítása) később értekező prózában is megfogalmazódik Kosztolányinál. 1933-ban, Levél egy írótarshoz című cikkében például nem kevesebben állít, minthogy „[c]sak a művészet tesz valamit nagygyá vagy kicsinyé, merésszé vagy elcsépellté, igazzá vagy hazuggá” (Nyél, 436.).

Ez a kép, ha más írásokat is bevonunk a vizsgálatba, persze, némileg módosul. Az igazság ugyanis a Paulina című rövidtörténet (1929) tanúsága szerint nemcsak a művészetben, de a társadalmi lét alatti animális szférában, az indulatban is kifejeződik. A Paulina történetében ugyanis a katonák által elhurcolt címszereplő sivalkodott és jajveszékelt. Az eset fűtanúja, a „bölcs” és a „költő” pedig így kommentálja a látottakat-hallottakat:

„– Miért kiabál? – kérdezte a bölcs. – Mit akar?

– Igazságot – felelte a költő.

– Nevetséges – jegyezte meg a bölcs. – Minden indulat nevetséges.

– Minden indulat főséges – szólt a költő. – Milyen főséges volt ez a lány, milyen hatalmas. Aki haragszik, az, akinek igaza van, hatalmas. Ennek a lánynak is igaza lehet.

– Miért gondolod?

– Mert úgy haragudott.”

S a rövidtörténetbeli költő záratként tételesen is kimondja: „Az igazság az utcán ment, és ordított. Mi pedig meghallottuk a szavát. Fölradtunk ágyunkból, nem bírnak többé aludni, nem tudjuk folytatni előbbi vitánkat. Róla gondolkozunk. Az igazságról. Lásd, még mindig erről beszélünk. Ez is valami.”

Ezt a novellát elemzője, Kiss László – nem jogosulatlanul – „igazság-novellának” tartja (Kiss 1999.1.). Ám amennyire igazság-novellának nevezhető, legalább annyira beszélhetünk itt az igazság redukciójáról is.

Az igazsághoz való viszony következő stációja az Esti Kornél-könyv 1932-ben írott negyedik fejezete, amelyben Esti „régii barátjával a »becsületes város«-ba tesz kirándulást” (EK1: 67-73.). A probléma tematizálása itt megint hangsúlyozottan fiktív szövegben történik meg, az egyes kijelentések lehetséges referencialitása tehát eleve bizonytalan, nehezen eldönthető. A kiindulópont realiztikus: „Torkig vagyok ezzel a sok becstelenséggel” – mondja Esti Kornél barátja. A „kirándulás” leírása azonban már félreérthetetlenül a fikciót hangsúlyozza („Beleugrottunk a repülőgéphez. Zúgtunk, keringtünk” stb.), jelezve, hogy itt voltaképpen egy gondolat-kísérletről van szó: mi lenne, ha mindig, mindenki igazat mondana. A „becsületes városban” ugyanis, a novella-fikció szerint, mindenki igazat mond. A narrátort, aki ezen meghökken, Esti így oktatja: „Ez az igazság. Értsd meg: ez az igazság. Itt az igazságot senki sem rejti véka alá. Az önbírálat ebben a városban oly magas fokra hágott, hogy ilyesmire [ti. hazug megtévesztésre] nincs többé szükség” (EK1: 68.). S a történetmondás egy-egy fázisa egy-egy ilyen önleplező, „igaz” kijelentés a koldustól kezdve a bankároknak. A könyvesbolt kirakatában pl. e szöveggel hirdetik a könyvújdonságokat: „Olvashatatlan szemét...” „Az agyalágyult öreg író utolsó műve, mely eddig egy példányban sem kelt el...” „Hörgő Ervin legemélyítőbb, legmodorosabb versei.” (EK1: 69.) Az újságok nevei itt – az igazsághoz való ragaszkodás jeleként – ilyenek: Hazugság, Önérdék, Gyáva Útonálló, Bérenc. S a „Bérenc az első oldalán kövér betűkkel ezt közli a nyilvánossággal, állandó futófej gyanánt: »Ennek az újságnak minden egyes betűjét megfizetik. Valamennyi kormánytól egyformán függ, soha se írja meg véleményét, csak akkor, ha szennyes haszonlesése követeli. Ép[p] ezért figyelmeztetjük olvasóinkat, akiket egyenként és együttesen mélységesen lenézünk és megvetünk, hogy ne vegyék komolyan cikkeinket és bennünket is nézzenek le, vessenek meg annyira, amennyire megérdemlünk, ha ugyan ez emberileg lehetséges.«” (EK1: 70.) A politikus pedig

így szónokol a becsületes városban: „Semmiféle mesterséghez, tudományhoz nem értek, a világon semmire se vagyok alkalmas, legfőljebb arra, hogy az élet értelmét magyarázzam nektek s vezesselek benneteket a cél felé. Hogy mi ez a cél, azt is elárulom. Egykettő meg akarok gazdagodni, pénzt harácsolni, hogy minél több legyen nekem, s minél kevesebb nektek. Ezért titeket még inkább el kell majd butítanom.” Stb. (EK1: 71.) S itt a „legkitűnőbb szépirodalmi szemle” neve: Unalom, egy „bank fény-hirdetése” pedig ezt adja tudtul: „Lopunk, csalunk, rablunk.” (EK1: 73, 72.)

Ha figyelmesen olvassuk a becsületes város lakóinak ezeket az önleplező, „igaz” megnyilatkozásait, többféle jelentést tulajdoníthatunk nekik. Ha referenciális szöveggént kezeljük őket, nyilvánvaló, hogy eltűzött, irreális kijelentések ezek. Tükrözik is, de egyben el is túlozzák a kor valóságos fejleményeit. Ironikus „beolvasásnak” tetszenek tehát, korkritikának, a fikció nyújtotta fedezékben. Ha viszont csak fiktív szöveggént kezeljük az önleplezéseket, a narráció máshová helyezi a hangsúlyokat. Esti ugyanis „elmagyarázza” barátjának, mi ezeknek az önleplezéseknél a valódi státusza: „Ide figyelj. Itt mindenki tudja magáról, – és felebarátjáról is – hogy becsületes, őszinte, szerény s inkább kisebbíti, mint nagyobbítja magát, inkább lefelé veri az árat, mint fölfelé. Így az itteniek nem vesznek egészen kétségbe, amit hallanak vagy olvasnak, akár csak ti, otthon. Közöttetek és közöttük mindössze az a különbség, hogy tinálatok az emberek állításaiból mindig el kell venni valamit, nagyon sokat, itt pedig mindig hozzá kell adni valamit, egy keveset. A ti portékáitok és embereitek nem olyan kitűnőek, mint ahogy állítják. Az itteni portékák és emberek sem olyan csapnivalóak, mint ahogy állítják. A kettő voltaképpen egyre megy.” (EK1: 68-69.) Azaz, a szöveg voltaképpen amellett érvel, hogy igazság és hazugság megkülönböztetése lehetetlen, valójában az igazság is a hazugság egyik neve. Legfőljebb az igaz és hamis elemek egymáshoz viszonyított aránya különbözhet.

Két dolog azonban nem hagyható figyelmen kívül. 1. Ez a történet előfeltételezi igazság és hazugság megkülönböztetését; e dualitás előzetes tételezése nélkül a szöveg megszerződése elképzelhetetlen. 2. A hazugság két változata (tudniillik a hagyományos hazugság, s az igazságként kezelt másik fajta hazugság) megítélése a narráció szintjén is ambivalens. Esti szerint „az utóbbi módszer [ti. a becsületes város lakóinak gyakorlata] a becsületesebb, az őszintébb, a szerényebb” (EK1: 69.). A szöveg zárlataknál viszont a narrátor (aki a fikció szerint egyben Esti barátja a becsületes város meglátogatója) a becsületes városból történet kitoloncoltása után így beszél: „Azóta itten [ti. a „hagyományos”, hazugságra épülő városban] éldegélek. Sok minden rokonszenvesebb volt ottan. De be kell vallanom, hogy itten mégiscsak jobb. Mert ha az ottani és itteni emberek körülbelül egyformák, az itteniek javára sok mindent föl lehet hozni. Többek közt azt, hogy ezek itten néha legalább színesen, kellemesen hazudnak egymásnak” (EK1: 73.). Esti, illetve barátja eltérő hangsúlya, azt mondhatnánk, a morális illetve az esztétikai álláspont viszonylagos különbségéből fakad. De mert a kellemességre optáló „esztétikai” pozíció a szöveg zárlataként fogalmazódik meg, ezt tekinthető a „végső”, a szerzői álláspontnak.

Tovább árnyalódik a kép, ha az ugyancsak az Esti Kornél-novellák közé tartozó (bár a könyvbe – valószínűleg kompozíciós okokból – be nem kerülő), 1932-ben írott, s már címében is a hazugságot megjelenítő novellát, a Hazugságot (EK2: 324-327.) is bevonjuk az elemzésbe. Ez a szöveg, amelyet voltaképpen csak egyetlen félmondat („tűnődött Esti Kornél”) sorol be az Esti Kornél-történetek közé, alig mozdul el a fikció irányába. Valójában újságtárca ez, a szerzői vélekedés közvetlen szócsöve. Így, némi egyszerűsítéssel akár hazugság-traktátusnak is nevezhetjük; hiszen arra keresi a választ: „Hogy is kell hazudni?” (EK2: 324.)

Ami nyilvánvaló: ez a szöveg is az igazság–hazugság szembeállítására épül, előfeltételezi ezt a dualitást. S „üzenete” most is a kettő egymáshoz közelítése, egybemosása. Áruklodó az ilyen megfogalmazás: „Ennélfogva én nem is a valóságot hazudtam, hanem egy valódi hazugságot” (EK2: 324.). Ez a szöveg azonban nem egyszerűen az igazság és hazugság közelítésére vállalkozik, hanem – mondjuk így – az optimális hazugságot keresi. A hazugságok ugyanis, az elbeszélői tapasztalat szerint, megkopnak, hitelüket veszítik. Így mondja ki a narrátor, a valószínűtlen hazugság válik a jó hazugsággá. „Ezek jobb hazugságok. Miért? Azért, mert valószínűtlenek. A hazugságok valószínűsége törekszenek – ez egyik ismertető jelük –, s így, mikor az emberek ilyen valószínűtlen, vakmerő képtelenséget hallanak, legkevésbé se gondolnak arra, hogy hazudnak nekik, mert ezek a hazugságok olyan áltátságok, mint a hazugságok általában, a legbárgyúbb hazugságok, melyek már oly bárgyúak, hogy nem is hazugságok” (EK2: 324-325.). „Az aki késve rohan be egy társaságba, hiába esküdjök, hogy váratlan vendége érkezett. Szava nem talál hitelre. De ha az illető előadja, hogy gépkocsija elgázolt egy kutyát – gyönyörű orosz agár volt, még fiatal, alig egyéves –, s a kutyát azonnal bevitte az Állatorvosi Főiskolába, és ott minden oltás, életmentő kísérlet ellenére a műtőasztalon pusztult el, akkor ez a hazugság az élmény és valóság fényében ragyog. Csak a valószínűtlen igazán valószínű, csak a hihetetlen igazán hihető” (EK2: 325.). Ez az érvelés természetesen nem egyszerűen hazugság-apológia, hanem egyben a hétköznapi valóságkonstrukciók irrealizálódásának fölismerése is. A világban zajló folyamatok következtében a valószínűtlen valószínűtlené, a valószínűtlen valószínűvé válik – mondja is ki a szöveg. Az „élmény és valóság fényében ragyogó” hazugság, persze, itt is esztétizálódik; jellemző például, hogy a becsapottakat itt „[m]aga a kalandos történet is elszórakoztatja”, s a jó hazugság éppúgy viselkedik, mint a műalkotás: a jó hazugság voltaképpen „csak” kellemes fikció, műalkotás.

A „jó” hazugságnak ez a fölrítelése azonban csak a jelenségkör egyik eleme. Van mindennek másik oldala is; létezik egy olyan hazugságfajta, amely – megtévesztő módon – a részigazságra épül. „Külön kellene szólnom a nőkről is – olvashatjuk a traktátusban –. Ők nem hazudnak – amint tévesen hirdetik –, csak az igazság egy részét hangsúlyozzák. [...] Minden női hazugságban van egy szemernyi igazság. Ez az ő hazugságuknak erkölcsi alapja. Épp ezért veszedelmes. A valóság egy csonka földdarabján vetik meg lábukat, s oly meggyőződéssel, elszántsággal, jóhiszemű hűvel tudják védeni hazugságukat, mintha az igazságot védenék. Lehetetlen őket innen kilendíteni. Azt, ami van, rugalmasan idomítják ahhoz, ami nincs.” (EK2: 326.) S bár a szöveg ezt a jellegzetességet is a műalkotással hozza összefüggésbe („Bevallom, az ő hazugságukat sokszor úgy tudom bámulni, a lenge könnyedségük, arányosságuk, leheletfinom árnyalatuk miatt, mint egy költeményt” [EK2: 326.]), művelőit pedig a „mesterek, a művészek, a költők” közé sorolja (EK2: 327.) – ezt a hazugságfajta veszélyesnek véli. Ez ugyanis önmagát nem fikciónak, hanem igazságnak tünteti föl, bár nem az.

A „jó” hazugságnak tehát gyakorlati előnyei vannak, a részigazságra építő hazugság viszont – minden művészi szépség ellenére – veszélyes, hiszen annak tünteti föl magát, ami nem. Ennél a tipológiánál azonban fontosabb, hogy kiderül, az alapjául szolgáló tapasztalat: a valóság irrealizálódása immár Kosztolányi személyes bizonyossága.

Már az Esti Kornél-könyv után, 1934. szeptember 8-án jelent meg a Pesti Hirlapban a Dal az igazságról – Ember és világ főcím alatt, egy másik jegyzettel együtt. Az egyik legfontosabb témánkba vágó írása ez Kosztolányinak, de jellegét nem könnyű meghatározni. Napilapban jelent meg, összegyűjtött műveinek sajtó alá rendezője, Réz Pál az egyik, cikkeket tartalmazó kötetben helyezte el, ám a Kosztolányi-cikkek többnyire mindig az irodalomhoz közelítő szövegek, az irodalmi szövegekre jellemző sajátosságokkal. Ez a cikk pedig eleve az irodalomba, közelebbre a lírába sorolja be önmagát: dal – mondja a cím. Ez az önmeghatározás, persze, formailag aligha áll meg, de Kosztolányi nagy nyelvi tudatosságát ismerve címadása semmiképpen nem

tekinthető véletlenszerűnek. S valóban: a klasszikus dal-meghatározások alapeleme („a legszubbjektívabb lírai műfaj: fő formája a költő közvetlen megszólalása” [VL 2: 524.]; „a líra alapformája [...] egységes hangulatú költemény” [ML 1:233.]) e szövegre is áll. Kosztolányi egyik legnyitottabb, legközvetlenebb vallomása ez e tárgykorban:

„Igazság, hajdani bálványom, gyermekkorom ábrándja, ifjúkorom szerelme, mi lett belőled?

Ha kezembe veszek, és közelebből szemléllek, megrémülök. Fényed elapadt, színed megfakult, s olyan ütött-kopott vagy, olyan toldott-foldott, olyan sokrétű, sokszögű, sokféleképpen értelmezhető, mint a családrtság.

Boldog az, aki még a régi öncsalással néz téged, s azt hiszi, hogy csak egy igazság lehet. Én, aki már a tapasztalat s a tudás nagytüvegén át figyellek, tudom, hogy annyi igazság van, ahány ember.” (SB 275.)

E „dal” alaphangulata, amelynek kifejezése ennek az írásnak a legfőbb üzenete, kétségkívül a csalódottság, az eszmény illúzióvá válása fölötti megrendültség. S éppen ezért minden más szövegnél jobban dokumentálja azt a morál iránti fogékonyságot, amelyet ugyan az érett Kosztolányi többnyire tagad, de amely szövegeiből mégis kitétszik. Egyben azt is dokumentálja, hogy az igazság relativizálódása Kosztolányinak alapélménye, alaptapasztalata volt. Amit élete során tapasztalt, azt csak az igazság viszonylagosságaként tudta értelmezni. Itt van tehát a kulcsa a homo moralis és a homo aestheticus kategóriáinak, amelyeket az 1933. januári Önmagamrólban formált ki. Nem is véletlen tehát, hogy ennek a nevezetes önértelmezésnek a lényege a Dal az igazságról soraiban is megjelenik, hiszen itt is elutasítja az egy igazság (moralizáló) képviselőit: „Akik nem így gondolkodnak [ti. nem fogadják el az igazság relativizálódásának „tényét”], azok az igazság korlátolt, erőszakos, elszánt bajnokai. Ők támasztottak minden meddő vitát, minden hiú pörpatvart, minden gyilkos háborút. Az ő igazságuk úgy húzódik végig a történelmen, mint az emberiség gyógyíthatatlan tébolya.” (SB 275.)

Igaza van-e, avagy sem: itt nem kérdés; itt élményéről vall. S álláspontja relevanciájánál lényegesebb a személyes konklúzió. Kosztolányi következtetése ugyanis az, hogy a természettől sem, de „[e]mbertársainktól se várhatunk semmit, mert ők valamennyien más és más igazságot ismernek, melyet érdekük, kedélyük, vérük festőanyaga színez. Az ő igazságuk nem a mi igazságunk.” (SB 275.) A természettől tehát – igazság helyett – csupán „haladékokat” kér, az emberektől pedig „elnézést és irgalmat”. (Ez a beállítódása, tudjuk, verseiben is megjelenik.)

7

A nagy kérdés mindezek után: elveszük, elkenjük vagy – magunkat a posztmodern relativizmus talajára helyezve – megdicsőítjük ezt az álláspontot?

Bizonyos, hogy létrejöttében szerepe volt egy nárcisztikus – önfölmentő és kinkerülő – életstratégiának, s ebben Kosztolányi diametrálisan különbözött mind Adytól, mind a hozzá más vonatkozásban közelálló József Attilától. Álláspontja mégsem pusztán az individuális élettörténet esetleges leképezése. Ezt nemcsak az jelzi, hogy beállítódása kialakulásában filozófiai megfontolásoknak (pl. Nietzsche „hatásának”) is szerepe volt, de a probléma utótörténete: mai helyzete is. A posztmodern ideológia létrejöttével és széles körű (bár egyelőre csupán a nyugati – és a veszternizáló keleti – elit vékony felső rétegére jellemző) elterjedésével egy olyan pozíció lett uralkodó, amely éppen ezt az attitűdöt képviseli (vö. Boross 1998). Ma már a filozófiában nem ritka az igazság diszkreditálódásáról beszélni. Kosztolányi tehát akár irodalmi előfutárnak, történeti fejlemények előrejelzőjének is tekinthető. Egy álláspont igazság-értéke azonban – mondjanak a „platonikus tradíciót” elutasítók akármint – nincs közvetlen összefüggésben „hatástörténetével”, elterjedtségével. Ha valamit sokan és sokáig vallanak, az önmagában még nem jelenti azt, hogy az az álláspont egyben „igaz” is. Jelenti viszont azt, hogy szociológiailag releváns álláspontokról van szó, mert – nagy valószínűséggel – egy korszak „szituáció-interpretációja” történik meg benne és általa.

S nem is kétséges, hogy a 20. század gondolkodástörténetének egyik lényeges áramlata az, amelyik Kosztolányinál is megjelenik, s amelyet Schnädelbach úgy jellemez, mint amely „a történeti feltételezettségre és a kulturális fenomének változékonyságára utalva visszautasítja, sőt a műveletlenség számlájára írja az abszolút érvényességigényeket (legyenek azok tudományosak, normatívák vagy esztétikaiak) felállítását” (idézi Löw-Beer 1998. 48.).

Kosztolányi tehát az igazság-paradigma „leváltásával” csak egy nagy áramlat egyéni képviselője: átvevője és alakítója. Álláspontja sajátosságát az adja, hogy írásaiban mindvégig megmarad annak tudata, hogy a hazugság: hazugság. Vagyis igazság és hazugság kettősségének tételezésével megőrzi az igazság logikai lehetőségét; számára az igazság még mint meg nem valósuló, de elvileg lehetséges potencialitás létezik. Csak a hazugsághoz való gyakorlati viszonya alakul át fokozatosan: a hazugság előnyösebb státuszú, lesz mint az igazság. S az igazságnál fontosabb a valószínűség látszata, esztétikai fölépítettsége. Egyedíti álláspontját ennek az átalakulásnak a személyes motivációja is. A hazugság ugyanis azért értékelődik föl Kosztolányinál, mert (1) az igazság elérhetetlen, (2) a hazugság pragmatikus előnyökkel jár, s végül (3) a hazugság „érdekes” és „szép”: esztétikai karakterű.

De ha nem egyéni önkényről van szó, akkor mi lehet egy ilyen pozíció kialakulásának mélyebb, az egyes emberen túlmutató oka? Erre a kérdésre pillanatnyilag nincs érvényes válasza a gondolkodástörténetnek; a 20. századi embert determináló folyamatok oly bonyolultak s egyelőre bizonynyira elrejtik igazi arcukat, hogy megnyugtató válasz még nem formálódhatott ki. Néhány dolog azonban már ma is bizonyos. Bizonyos például, hogy – legalábbis az egyes ember szemszögéből – a világ kitágult és áttekinthetetlené vált. S ezt kimondva nemcsak arról van szó, hogy az utazási és kommunikációs lehetőségek rendkívüli megnövekedésével a hétköznapi világ „nőtt” meg, de arról is, hogy az emberi világ a mikro- és a makrostruktúrák irányába is kinyílt, s így a világegész immár csak fikcióként ragadható meg, illetve írható le. (Ennek látványos dokumentuma a kvantummechanika kialakulása és gyakorlati sikeressége, illetve az űrkutatás valamennyi fejleménye. Mindkettő, ma már tudjuk, a fizika egész elméletének radikális átalakításával járt.) A világ kitágulásának és fikciolizálódásának ezt az összefüggését egyebek közt már Kosztolányi egyik filozófus-kortársa, Ortega y Gasset is észrevette (Ortega y Gasset 1999). Mindez azonban önmagában még nem járja együtt az igazság teljes relativizálódásával, hiteltelenedésével. Ám a 20. század – az ún. kommunista kitörési kísérletek ellenére – voltaképpen a piac-elv totálissá válásának évszázada lett. Márpedig a piac, ha totálissá lesz, nem tűr meg rögzített, „állandó” igazságokat, ellehetetleníti ezek pusztá tételezését is. Ennek, valljuk meg, paradigmatisz kifejeződése a régi pesti vicc („Mennyi kétszer kettő? Attól függ: veszek-e, avagy eladok?”), amely ironikusan vallja be a rögzíthetetlenséget. A piaci siker ugyanis mindenkor gyors és szélsőséges váltásokat igényel, olyan magatartást követel meg, amelyben a rögzített álláspont – s így az erkölcsi beállítódás is – ballaszt: személyes hátrány. Az emberi beállítódás tehát a mindennap ismétlődő tapasztalatok hatására átkondicionálódik; az válik értéké, ami korábban még értéktelen vagy éppen káros volt.

Kosztolányi érdeme, hogy – legyen bár személyisége és írói világa szubbjektíve vonzó vagy éppen ellenszenves – ezt az emberi tapasztalatot a maga módján kifejezte és értelmezte. S ha nagyfokú ambivalenciával is, de – legalábbis elvi lehetőségként – megtartotta az igazság fogalmát, amely így óhatatlanul rásugárzik az emberi világra s minősíti azt.

- Bezdan Gyöngyi 1998 – „Mögötte, láthatatlan uszály, lebegett a végtelenség.” Hiány és hallgatás – Közelítések a transzendencia felé Kosztolányi Dezső Nero a véres költő című regényében. In: Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) 1998. 61-78.
- Boros János 1998 – A filozófiai „igazság” új nevei: metafora, rekontextualizálás és újraleírás. = Jelenkor, 11. sz. 1194-1209.
- EK1 – Kosztolányi Dezső: Esti Kornél. Bp. 1933.
- EK2 – Kosztolányi Dezső: Esti Kornél. Sajtó alá rend. Réz Pál. Bp. 1981.
- Heidegger, Martin 1961. – Nietzsche I. Pfüllingen: Neske
- Kiss László 1999 – Antinómia és egység. Egy elbeszélői pozíció fejlődése egy „igazság-novellában”. Kosztolányi Dezső Paulina című novellájáról. – A Tiszatáj Diákmelléklete, 64.sz., nov.
- Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály (szerk.) 1998. – Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről. Bp. /Újraolvasó/
- Lakatos Imre 1999 – A tudomány társadalmi felelőssége. – Magyar Filozófiai Szemle, 1-3.sz. 239-241.
- Löw-Beer, Martin 1998. – A nemzeti szocializmus hatása a háború utáni német filozófiára. = Világosság, 4.sz.
- Márton László 1997 – Színes tinták bölcsessége. – Holmi, 9.sz. 1315-1327.
- Meyer, Martin 1999 – Helyrehozott szerelem. – Kellék, 13.sz. 15-20.
- MIL – Magyar Irodalmi Lexikon 1.köt. Főszerk. Benedek Marcell. Bp. 1963.
- Napló – Kosztolányi Dezső: Napló. Igen becses kéziratok (1933-34). Bp. 1985.
- Nero – Kosztolányi Dezső: Nero, a véres költő. Bp. 1936. /KD összegyűjtött munkái/
- Nyel – Kosztolányi Dezső: Nyelv és lélek. 2., bőv. kiad. Sajtó alá rend. Réz Pál. Bp. 1999.
- Ortega y Gasset, Jose 1999 – A tömegek lázadása. – Új Dunatáj, 4.sz. 35-41.
- Pauler Ákos 1920 – Bevezetés a filozófiába. Bp.
- Percz László 1999 – Maszkok mögött. Pauler Ákosról. – Világosság, 12.sz. 37-50.
- Rorty, Richard én – Pragmatism and Philosophy. In: Philosophy. End or Transformation (eds. Kenneth Baynes et al.) Cambridge/Mass.: The MIT Press.
- SB – Kosztolányi Dezső: Sötét bújócska. Sajtó alá rend. Réz Pál. Bp. 1974.
- Shepard, Lester 1995 – Hatalom és hazugság. – Liget, 7.sz. 59-67.
- Szegedy-Maszák Mihály 1998. – A kánonok hiábavalósága. Kosztolányi a világirodalomról. In: Sz-MM: Irodalmi kánonok. Debrecen, 32-46.
- Szkladányi Mária 1938 – Pauler Ákos életművészete. Bp.
- Tamás Gáspár Miklós 1999 – Tisztújítás, Freiburg 1933. – Kellék, 13.sz. 65-69.
- VIL – Világirodalmi Lexikon 2.köt. Főszerk. Király István. Bp. 1972.

Kántor Lajos

Kecskemétről a világ

Mármint Kecskemétről nézve. Pontosabban: az Alföldről. Hiszen Tóth Menyhért életútja (Szeged-Mórahalom, Kalocsa-Miske, Hódmezővásárhely), leszámítva a budapesti tanulóéveket, az alföldi világhoz kapcsolódik. Innen indul – és ide tér vissza, itt jegyzi el a halhatatlanság, Kecskeméten, ahol az utókorra hagyott munkáinak nagy részét őrzik, a Cifrapalotában. Én már itt (ott) találkoztam velük, s úgy raktároztam el e nagyszerű gyűjteményt erdélyi (magyar) tudatomban, mint a Kodály Intézetet. Természetesen irigykedve, hogy a Kolozsvárra látogatóknak nem szolgálhatunk hasonló meglepetéssel, az ugyancsak „fehér festő”, Nagy Albert képeinek állandó kiállításával. Azóta, hogy első érdemi találkozásomra Tóth Menyhértsel sor kerülhetett, elkötelezett kolozsváriként némi kárpótlást nyújt Szervátiusz Jenő itthon maradt szobrainak szabadtéri tárlata a főtéri plébánia udvarán. És örülhet Kolozsvár a közeli Tordaszentlászló szülőtte, Györkös Mányi Albert kalotaszegi, illetve zenei ihletésű festményeinek, a Györkös emlékházban. (A nemrég elhunyt Dési Incze János groteszk kisvárosi atmoszférájú képei egyelőre az elárvult műteremben találhatók.)

Nem véletlenül kerül ide e néhány erdélyi név, a Tóth Menyhértről írt kitűnő monográfiát, Supka Magdolna élményszerű könyvét méltató írásba. Párhuzamok villannak fel a festészettel, grafikával, szobrászattal nem csupán alkalmoszerűen találkozó olvasóban, akit a képzőművészetben innen és túl foglalkoztat a sajátosan nemzeti és az európai módra egyetemes, a naiv és a kiművelt, a mély és a magas kultúra viszonya. A múlt század művészeti irányváltásait megélt művészettörténész elfogultságot-elkötelezettséget nem tagadó okfejtésében bőven kitér minderre – és nem is tehet másként, hiszen elemzésének tárgya kínálja, sőt megköveteli a szembenézést ezekkel az alapkérdésekkel. Az a festő, aki a paraszti életformától el nem szakadva, kérdez rá piktúrájában (de szöveg szerint is) a létet meghatározó viszonylatokra, nyilván nem tárgyalható csak nemzeti vagy csak általános esztétikai keretben. A monográfia szerzője – felillantva ősi népzenei lehetséges párhuzamát – utal a Tóth Menyhértnél felismerhető népi-nemzeti vonások kelet-európai megkülönböztető jegyeire. És kitér az akadémizmustól eltérő, önálló utat járó művészeket nem egyszer elmarasztalni, elakasztani akaró közép-szer vadjaira is (ugyancsak ismerős e jelenség az erdélyi magyar művészet újabb kori történetében), amikor kijelenti: „Hitelét növelte, hogy ecsetének magyarul európai megszólalásában azt a magas esztétikai és mesterségi kultúrát képviselte, amelyik kizárja, hogy újításait csupán egy naiv művésztől is kitelő leleménynek, az »östehtetség« ösztönös rátalálásának tekinthessék.”

Supka Magdolna mindvégig műveket elemez, úgy, hogy belehelyezkedik az alkotó gondolatvilágába, lélekállapotába – a kívülről szemlélő, távolabb álló néha azzal a benyomással marad, hogy ez a fokú azonosulás a kritikai szemlélet tompulásával jár –; következésképpen alig-alig érzi szükségét elhelyezni Tóth Menyhért festményeit a kortárs művészek törekvései, alkotásai közt. Ezúttal főként az egyetemes művészetben föllelhető rokonaira gondolok. Kleet említi Supka egy helyt. Számomra legalább ennyire indokoltnak tűnik Jean Dubuffet amerikai éveinek fölelegetése – a hasonlóság és a különözés okán. Az úgymond portrékra gondolok, de kompozíciókra is, a kompozíciókon belül strukturális hasonlóságokra. Ezekben belül pedig a különböző helyzetből következő alapvető eltérésekre. Tóth Menyhért a Palántázókat, a Bellehemeseket, a Karzaton címet kapó parasztasszony-csoportot festi meg; Dubuffet ugyancsak sorba állítva figuráit, a Jazz Band-et és a Business Lunch-ot. S hogy mégsem ily egyszerűen osztható ketté a keleti és a nyugati (művészi) világ, idézzük emlékezetünkbe Tóth 1963-as festményét, az Égi utast (Tyereskovát).

Véletlennek mondható, hogy a Tóth Menyhért-monográfia erdélyi olvasójában épp ez a párhuzam-lehetőség villan elő; a szerencse hozta úgy, hogy a washingtoni Hirshhorn Museum-ban Dubuffet amerikai alkotó éveinek gyűjteményes kiállítását láthattam egyszeri ott-jártamkor a kilencvenes évek elején. Sokkal természetesebben adódna bizonyos művészettörténeti-kritikai összevetés Tóth Menyhértsel egy-két erdélyi kortársával, mindenekelőtt Nagy Alberttel (1902-1970), akinek pályája némely pontokon a Tóth Menyhértséhez hasonló akadályoztatásokon, gáncsokon keresztül vezetett – az absztrakció szelídebb formáig – (N.A. Rudnay-tanítvány volt, T.M. főiskolai mestere Vaszary), és sajnos csak helyi (legfeljebb Románián belüli) elismertetésig. Érdekes volna összevetni a két festő Cantata profana-felfogását vagy általánosabban, a színkezelésüket, eljutásukat a fehérig (ami Nagy Albertnél nem ugyanazt jelenti, mint a Tóth Menyhérts számára). Az alakos kompozíciók groteszkje nem egyezik, mégis talán rokon Tóth Menyhérts és Incze János dési képein. Györkös Mányi Albert festészetének eljutása a falutól a már-már zenei absztrakcióig bizonyára összevethető Tóth Menyhérts művészi útjával.

Supka Magdolna könyvét olvasva, végül is azzal a benyomással marad az ember, hogy Tóth Menyhértsnek szerencsés sorsa volt – legalábbis az utókor felől nézve. Már csak azzal is, hogy ilyen értő kézbe került örökségének elemzése. És ha késleltetve is, mégis csak megkapta azt a szakmai elismerést, amelyet már az ötvenes évektől kiérdemelt.

N. Pál József

Az elkötelezett gyönyörködtetés szolgálatában

N. Horváth Béla: Műközelben

Nehéz dolog manapság az irodalmat meg az irodalomértést szolgálni. Aligha van még egy olyan, önmagát tudományként is definiáló területe a szellemi életnek, amelyben oly sok alkalom lenne a veszekedésre, egymás produkcióinak a lesajnálására, „tudománytalanná” nyilvánítására, mint a literatúra. „Beszédmódok”, szemben álló „diskurzusok”, egymással köszönő viszonyt sem tartó szemléleti pozíciók párbajoznak itt folyvást már jó idő óta, s ha sikerül is valamelyik módinak önmagát „a” tudománnyá erőszakolnia, abban rendszerint nincs túl sok köszönet. A tájékozódási pontok éppúgy megkavarodtak, mint ahogy az emberszabású életet szolgáló tudás hitele is megkopott mára, s nem elég, hogy ez a posztmodern világ a diribdarabjaira esett, még azt is eredményesen meséli be nekünk számosan, hogy mindez törvényszerű, sőt, így a leginkább normális. S mivel az irodalom fogyasztása az élet emocionális faktorait érinti visszavonhatatlanul, egy-egy mű vagy életút megítélése óhatatlanul szubjektív elemeket is hordoz (lehet persze próbálkozni számítógéppel, „objektív” statisztikával vagy más egyébvel is), senki sem fog olyan „módszertani” eljárást összeszerkeszteni soha, ami megfelel majd mindenkinek. Bizony én amondó vagyok, hogy nincs jobb a régi módinál: irodalomról szólni csak emészthető emberi nyelven érdemes, s még az egyes munkák morális, nemzeti stb. vonatkozásaitól sem kell húzódozni, mondjon bárki bármit. Legföljebb lenézik az embert. Amúgy meg fölösleges – erőszakot téve hajlamainkon – olyan szekér után futni, ami úgysem vesz föl bennünket.

N. Horváth Béla – ha jól veszem észre – nemigen akarhat kocsikázni, s szerencsére még a józan esztét sem vesztette el. Föltűnésektől mentesen – úgy pontosabb lenne tán a szó, hogy föltűnési viselkedés nélkül – dolgozik, nemigen veszem észre, hogy a „szakértés” nyakra-főre idézgetnék a gondolatait, munkáival sem a leginkább ünnepezt (divatos) folyóiratok és kiadók jóindulatát keresi, jó neki ott Szekszárdon, az Illyés Gyula nevével viselő Pedagógiai Főiskolán; van ott végezni való elegendő, érdemes szellemi munkára szólító hagyomány, lelket nemesítő sugallat pedig – azt hiszem –, egyenesen több van, mint például az újabban – állítólag – világvárosi rangra ácsingózó magyar metropoliszban. N. Horváth Béla valóban az irodalmat és az irodalomértést szolgálja, s még annál is többet. Hogy megrögzött lokálpatrióta-e ő, azt nem tudom (őszintén szólva, fogalmam sincs, hol született, eszmélt, mert nevét – hiába kandidátus már régóta – az Új Magyar Irodalmi Lexikonból kifelejtették), de azt munkáit olvasva látni vélem, hogy értékrendje oly következetességről tanúskodik, ami ritka dolog manapság. Tanulmányaiiban a regionális érdekű (nek látszó) problémakörök nőnek országossá és viszont, szinte a koncentrikus körök törvénye szerint építkeznek, olyan tanár és tudós ő, aki mindenütt otthon van a világban (az irodalom világában is!), éppen azért, mert nagyon is jól tudja, hogy hova tartozik! Nem tartom véletlennek, hogy irodalomtörténeti pályája és emberi, kutatói hitvallása főhőséül azt a József Attilát választotta, akit senkinek sem sikerült még kisajátítani soha. Meg azt sem, hogy róla írt könyvében („Egy, ki márványból rak falut...”, 1992.), vizsgálván a költőóriás és a folklór kapcsolatát, épp annál a nagyon fontos sarkánál ragadta meg az életművet, amelyet újabban többek a legszívesebben kicsempésznének, mint idejétmúlt irodalom-formálási tényezőt, nemcsak József Attilából, de az egész magyar literatúrából is. N. Horváth Béla leginkább az ő költészetével, művészetéről vallott fölfogásával társalogva lett irodalomértő szakember és elkötelezett pedagógus, nincs hát azon mit csodálni, hogy a „mester” szelleme ebben a tanulmánygyűjteményben is vissza-visszaköszön, még akkor is, amikor nem őt idézi. Példája a szerző megosztottságokat fölszámolni vágyó szándékában is minta-értékű lehet, hiszen az a napnál világosabb, hogy ez a – tanítványainak ajánlott – kötet is a kölcsönös gyanakvásokat óhajítja száműzni a maga szélesre fogott értékfölmutató igyekezetével.

József Attilát idézi a mottó, meg a bevezető első gondolata is, avval a sokat emlegetett hittel, hogy költészet nélkül meggörbülne a világ gyémánttengelye. „Nagyon is lehet irodalom nélkül élni – de minek?” – szól imígyen e vallomás-értékű előhang utolsó mondata, szerzői ars poeticaként szinte. E könyv kitérített főhőse azonban mégis Illyés Gyula (József Attilát három vers elemzése képviseli). Éppen az a másik óriás tehát, akit a tájékozatlanság meg a szemforgató rosszindulat már jó hatvan esztendeje akar kijátszani a tragikus véget ért zseni ellenében. N. Horváth Béla – noha kapcsolatokról, vetélkedésükről és konfliktusaikról talán mindenkinél többet tud – együtt látja őket ma már, s nem hajlandó választani közöttük. Illyés persze szegről-végről földije is – akárcsak Babits, Baka István vagy éppen Mészöly Miklós e gyűjtemény szereplői közül –, a gesztus, ahogy a róla készült hét tanulmányt a kötet élére sorozza, példázhatja a főntebb jellemzett értékszemlélet logikáját is. Elindulva a forrásvidéktől (A szülőföld képe Illyés Gyula költészetében) napi gondjainkig ér el (Az Illyés-recepció 1983-tól napjainkig), némi túlzással azt is mondhatnám, hogy végigpásztazza az egész életutat. Úgy halad szinte, ahogy az illyési életmű belső – pszichológiai, szemléleti – logikája is haladott. Az elindító élmény a térben és időben egyre távolabbi világból érkező jelekkel törvényszerűen fonódik össze, a különböző hatások közötti viszony soha sem lesz traumatikus, renddé simul a káosz, a kötődés és az elkötelezettség a szemléleti nyitottságnak, a szemléleti tágasság pedig a morálisan is determinált írói (és emberi) szereptudatnak lesz a záloga. Illyés Gyula otthon volt Párizsban és Ozorán, a folklór és az avantgárd esztétikájában egyaránt, a szerző meg a „két világkép és két irodalomértelmezés” tájain – és értékei között – mozog otthonosan anélkül, hogy különösebb logikai bakugrásokra, vagy szellemi hókuszpókuszokra lenne szüksége.

N. Horváth Béla Illyés-értelmezése – noha látható, hogy szakemberként e világkép alakulásának, módosulásának a formai, poétikai, költészet-történeti tanulságai („az illyési versbeszéd sajátosságai”, ahogy ő mondja) foglalkoztatják a leginkább – pontosan ezen a „vonalon” halad, sőt megkísérli számba venni még e szellemi és erkölcsi hagyatékok sorsát, utóéletét is. Illyés számára a kiegyenlítő lélek, az „eltérő poétikai áramlatok vonzásterében” kiforrott költő, akinek versvilágában a népdal és az avantgárd vonásai hajolnak össze, s akiben a hűvös objektivitás és a lázadó plebejus attitűd az értelmiségi szereptudat élmények és tapasztalatok sugallta újrafogalmazása az azonosulás és a távolságtartás egyensúlyán nyugvó morális, „képviselési” magatartásformává szervesült.. Mindennek líratörténeti konzekvenciáiról A neofolklorizmus szerepe Illyés költészetében című tanulmány mondja el a legtöbbet – a szerző, már csak a József Attila-könyv okán is, e témakörben mozog a legotthonosabban –, sőt e dolgozat időnként túl is lép vállalt föladatán, például akkor, amidőn e „többösztönű” (Németh László), de szuverén költészet- és népszemlélet természetével s törvényszerű sajátosságaival magyarázza meggyőzően azt is, hogy Illyés miért kerülhette ki „a kor veszélyes történeti, politikai buktatóit, eszmei tévutait”. Az Óda a törvényhozóhoz című gondolati vers az itt olvasható elemzésben (A szerep ódája) a történelem által is determinált „erkölcsi káosz” ellen lázadó művészi magatartás létfilozófiai szintre emelt, egyetemes érvényű demonstrációja a forradalom eltírása utáni esztendőkből, a hetvenes évek kavargó átforgató világa – a szereptudat érvényesítési esélyeinek

megroggyanása, a mind gyakrabban szorongató kétely, a radikális irodalmi ízlésváltás kihívásai, no meg a rohamos öregedés tényei sűrűsödtek össze ekkorra – és a megváltozott közegbe került illyési versmodell egyszerre tradícióőrző és tétován újító kísérleteinek a viszonyát pedig két tanulmány is vallatja (A beszédmód megújításának kísérletei; Közügy és magánügy), stílári törekvéseiben észrevehetően hajolva némileg az uralomra jutott tudományosság „elvárási horizontja” felé is (a szerző szinte számlálatlanul kezdi használni a „beszédmód” kifejezést, és sikerül világra hoznia egy nyelvi szörmyszülötet is: „dekonkretizálásával”). Mindez engem oly igen nagyon nem zavar, hisz N. Horváth Béla gondolatmenete e 97-98-ban született írásokban is kristálytisza, vitám – egy jó hosszú recenzióban – Az Illyés-recepció 1983-tól napjainkig című dolgozattal lenne leginkább (jó lett volna, ha eldönti, hogy 1994-ben, vagy 1996-ban írta – alighanem az utóbbi évszám a helyes, hiszen Révész Sándor Mozgó Világban megjelent írását is említi már). Amit elmond, avval nincsen különösebb bajom, csak én több szempontot hiányolok e nagyon fontos tanulmányból. Fegyelmezett munka ez is, a szerző végigköveti – talán túlzottan is leíró modorban – a költő halála óta megjelent önálló köteteket, monográfiákat és a fontosabb tanulmányokat – értékítélettel lényegében csak az észrevehetően modell-érvényűnek tekintett Tamás Attila-könyvről szól –, de nem beszél a tudati és morális értékvesztésnek ama folyamatáról, ami – többek között – az illyési életműre és erkölcsi példára is rátelepedett, országos süketségként szinte (meglehet, a szerző ezt nem is tartotta föladatának). Mert elhangzottak, megjelentek ugyan a hódoló születésnap köszöntők, meg a veszteség fájdalomról tudósító nekrológok, sőt remek szakmai munkák is napvilágot láttak, de Illyés szellemi hagyatéka és etikai parancsa már 1983-ban sem nagyon volt jellem- és tudatformáló erőként a sajátunk, azóta meg csak romlott a helyzet. Föltárni és tudatosítani az Illyés-felejtés önvészélyes folyamatát bizonyval külön (lehet, hogy nem is irodalomtörténeti) könyvek tárgya lenne, mert erről a történetről a megjelent művek recepciójának a históriája nem képes sokat mondani.

Eme tudatvesztés a szerzőre persze nem vonatkozik. N. Horváth Béla hú sáfára az életműnek, s e csodált – de soha nem „tartalmatlan ájulozóással” elemzett – hagyaték szellemujja ott van a kötet többi írásain is, akár csak a József Attiláé. Recenziókat olvashatunk a második (Kritikus szemmel), vers- és regényelemzéseket a harmadik (Műközelben) fejezetben. Karöltve jár itt a szemléleti nyitottság, a szakmai igényesség, meg a tanító szenvedély. A bírálatra választott könyvek nemcsak a tág – a kizárólagos érték szempontként fölfogott székértábori tagságot elutasító – érdeklődési kört példázzák (jól megfér itt egymás mellett Kiss Anna és Parti Nagy Lajos, Szepesi Attila és Kukorelly Endre), hanem a különböző poétikai ízlésirányokhoz vonzódo értékek együttlításának a képességét is. N. Horváth Béla olyan kritikus, aki még valóban a tárgyra figyel, a művet nem ürügyül használja elméleti fölkészültségének a bizonygatására, s nem hajlandó belegabalyodni saját szakmája föloldhatatlanná teoretizált problémahalmazába sem. Fölfogása elméleti-poétikai alapozású, de képes visszaperelni a történeti szemlélet létjogát is, bátran bevallja, ha tetszik neki valami, nem játszik szellemi bújócskát – hivatkozván persze az irodalom „immanenciájára”. Jórészt ezek az erények jellemzik elemzéseit is. Valamennyi dolgozat „népszerűsítési”, „ismeretterjesztési” szándékkal is született (oktatási segédkönyvekként is használatos kötetekben – Száz nagyon fontos vers; Ötven fontos regény stb. – jelentek meg először), de a szerző a mércét itt sem „viszi le” a térdmagasságig, bízik a (fiatal?) olvasó bölcsességében és fölkészültségében, szaknyelven szól, de nem akarja senki kedvét elvenni az irodalomtól egy életre. Éppen ellenkezőleg. A tudós tanár elemzése ezek (talán nem ártana, ha a szemlézett verset, regényt az adott életmű tágabb összefüggésrendszerében is magyarázná néha – bár lehet, hogy a kiadó ezt nem kérte annak idején), de amit Szilágyi Domokos Kényszerleszállás című – az értelmezőket rendszerint próba elé állító – versével tesz négy oldalon, az bravúrnak is nevezhető, abban meg biztos vagyok, hogy Mészöly Miklós – az első találkozásakor sokak számára megemészthetetlennek tetsző – művéről (Film) vagy Temesi Ferenc ugyancsak rafinált szerkezetű remekéről (Por) sokkal több és pontosabb nem mondható el érdemben, mint amit itt olvashatunk.

N. Horváth Béla ebben „a posztmodernnek minősített, intézményesített káoszban” a „gyönyörködés képességének a kialakításáért” dolgozik fáradhatatlanul. Tanárokat nevel az irodalomra, meg – ha jól olvasom munkáit – arra is, hogy mi végett élnek itt Magyarországon. A magyar irodalom sokat emlegetett és átkozott – újabb időkben inkább csak lesajnált, vagy éppen gyűlölettel szemlélt – szereptudata élő örökség a számára, nem erőlteti e modort, de föladni sem hajlandó csak azért, hogy a „szakértársak” jobban elfogadják őt. József Attilától, Illyés Gyulától meg a többi nagyságtól ezt is megtanulhatta. Világa szűkebb pátriájától a glóbusz más tájain született csodákig terjed (szívesen ír a világirodalom nagyjairól is), s középütt ott van az a földdarab, amit józanabb pillanataiban hazának szokott hívni az ember. Nem gondolja, hogy a tőlünk eltérő ízlésű, tradíciójú polgártársunk szellemi legyilkolása az ára országunk majdani fölvirágzásának, de azért a sorrendet sem hajlandó összekeverni soha. Tudja, hogy magyar mivoltunk racionális és emocionális átélése nem akadály, de egyenesen föltétele az „egyetemes” értékek elsajátításának. (Korona Kiadó, 1999)

Szabad György

Emléksorok Révész Lászlóról

Megtisztelő a felkérés, amivel szűkebb hazájának, Kecskemétnek a rangos folyóirata fordult hozzám: foglaljam össze, bocsássam közre emlékeimet a kiváló jogtörténészről, Révész Lászlóról. Többre nem, legfeljebb „emlékeim” felvillantására van mód, hiszen a hazai és a nemzetközi tudományosságot gazdagító munkásságának teljes átfogására és méltatására más szakág művelőjeként nem vagyok eléggé felkészült. A felkérést el nem utasítva, hadd utaljak legalább három emlékezetes találkozásunkra.

Első találkozásunkat tulajdonképpen előzményei teszik érdemessé a felidézésre. Az 1950-es évek derekán I. Tóth Zoltán akadémikus, az ELTE akkoriban különvált Történettudományi Karának dékánja magához kéretett, ami, ha nem is sűrűn, de ismételtelen előfordult, amikor valamivel kapcsolatban érdekelte a véleményem. Ez alkalommal elmondta, hogy Révész László kandidátusi értekezésének vitáján váratlan esemény történt. A nyilvános vita berekesztése után, a bírálóbizottság zárt ülésén Révész egyik kollégája addig említetlen kifogásokat emelt a disszertáció egyes megállapításai, illetve a Jelölt feldolgozó munkájának módszere ellen, mire a testület szakértő véleményének meghallgatását javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak. I. Tóth Zoltán mindehhez azt a megjegyzést fűzte, hogy tartalmi vonatkozásban semmiképpen sem kíván befolyásolni, de arra kér, ne hárítsam el, ha szakértői felkérést kapnék, hanem vállaljam el, és írjam meg a legőszintébben véleményemet. – Hamarosan kézhez is kaptam a felkérést az értekezés, az opponensi vélemények és a vita jegyzőkönyvének a kíséretében. Feladatomat komolyan véve írtam meg „szakvéleményemet” (eredetije nyilván feltalálható a TMB irattárában). Alighanem elég meggyőzőnek bizonyult ahhoz, hogy Révész László – tudtommal további akadályoztatás nélkül – hozzájusson az opponensek és a bírálóbizottság döntése által eleve indokoltnak talált tudományos minősítéshez. – Néhány hónap telt el, s tanári szobámban „fogadó órám” felkeresett Révész László, akit addig személyesen nem ismertem. Anélkül, hogy a fentiekről bármelyikünk szót ejtett volna, hosszan elbeszélgettünk a jobbágyfelszabadítás, ill. a hazai agrárstruktúra és a feudális járadékrendszer jellegzetességeiről. Amikor udvariasan elköszöntünk egymástól, nem is sejtettük, hogy hamarosan ismét találkozni fogunk, de korántsem szakmai eszmecsere végett.

Következő találkozásunk 1956 forró napjainak egyikére esett. A kari Forradalmi Bizottság tanácskozására gyűltünk egybe többen a választott tagok közül, amikor a testület elnökének, a nyelvész generációkat nevelő Pais Dezső professzornak az ajtaján Révész László lépett ki, aki egy akkor tájt kézhez vett körlevelében – többek között – azt is hangsúlyozta, ami elnökünk szerint a nála tett látogatás célja volt, miszerint az Egyetem épületeinek védelmét szervezi. Többekkel kezet rázott, majd hozzám lépett örömet fejezve ki, hogy – s nagyon megnyomta a szót – „itt találkozunk”. Röviden szóltunk az október 25-én az államvédelmisek fegyvereinek tüzeiben vértanúságot szenvedett I. Tóth Zoltán haláláról, majd nehéz szível, de a baráti viszontlátás reményében köszöntünk el egymástól.

Mintegy három évtizednek kellett elteltie a viszontlátásig. A Magyarország demokratikus megújulását töretlenül szorgalmazó Benda Kálmán professzornak, a Ráday Könyvtár és Levéltár akkori igazgatójának meghívójából értesültem arról, hogy Révész László, külföldre szakadt hazánk fia, immár nemzetközi elismerést szerzett svájci egyetemi tanár előadásának meghallgatására nyílik lehetőség. Természetesen odamentem. A kivételes alkalomhoz illő, gazdag mondanivalóját a távlatos összefüggések világába helyező, értekező stílusban a hallgatóság elé tárt előadást nemcsak nagy taps fogadta, hanem menten sor is alakult azokból, akik a végre hazalátogató Révész Lászlóval kezet fogni is akartak. Közéjük sorolódtam én is. Nevemet is mondtam a kézfogáskor – hiszen igen régen láttuk egymást. Tudom – felelte s a számontartást legnagyobb meglepetésemre hitelesítve hozzáfűzte –, hiszen most találkozunk harmadszor.

Mintha még egyszer találkoztunk volna, de annak emléke elmosódottabb a korábbiaknál. Vagy talán nem is volt negyedik találkozásunk, csak a reménye lobbant fel bennem?